

Peygamberimiz ve Çocuk

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 1887

Halk Kitapları : 485

Yayın Yönetmeni

Doç. Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü

Bünyamin KAHRAMAN

Editörler

Elif ERDEM

Hale ŞAHİN

Tashih

Ali AYGÜN

Kapak Tasarım

Emre YILDIZ

Grafik

Mücella TEKİN

Baskı

İleri Basım Mat. Amb. Reklam Tanıtım Yay. ve Teknik Hiz. Tic. A.Ş.

Tel: (0.212) 454 35 10

2. Baskı

Ankara 2020

ISBN 978-625-7137-47-8

2020-34-Y-0003-1887

Sertifika No: 12930

Eser İnceleme Komisyon Kararı: 30.09.2020/70

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: (0.312) 295 72 93 - 94

Faks: (0.312) 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: (0.312) 295 71 53 - 295 71 56

Faks: (0.312) 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

Peygamberimiz ve Çocuk

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

İçindekiler

- 7 ÖN SÖZ
 Prof. Dr. Ali ERBAŞ
- 13 VARLIĞI DA YOKLUĞU DA İMTİHAN: ÇOCUK
 Dr. Burhan İŞLİYEN
- 19 ÇOCUKLARIN HAKLARI VE SORUMLULUKLARI
 BAĞLAMINDA VAHYİN REFERANS
 DEĞERİ ÜZERİNE BİR MÜLAHAZA
 Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ
- 31 ÇOCUKLARIMIZLA ETKİLİ İLETİŞİM
 KURMADA KUR'ANİ REFERANSLAR
 Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
- 43 İNSAN YETİŞTİRME SANATININ
 USTA SANATKÂRI HZ. MUHAMMED
 Dr. Öğretim Üyesi Şule Yüksel UYSAL
- 57 ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE İLK BASAMAK: AİLE
 Dr. Öğretim Üyesi Emine KESKİNER
- 69 KİMLİĞİN FİLİZLENDİĞİ TOPRAK: AİLE
 Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KAYA

- 79 HZ. PEYGAMBERİN ÇOCUK SEVGİSİ
Prof. Dr. Mehmet Emin AY
- 91 DİJİTAL ÇAĞDA ANNE BABA VE ÇOCUK
Doç. Dr. Kübra GÜRAN YİĞİTBAŞI
- 101 YARININ BÜYÜKLERİNİ YETİŞTİRİRKEN
Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI
- 115 İSLAM'DA YETİMLER VE KORUNMAYA MUHTAÇ
ÇOCUKLARA SAHİP ÇIKMANIN ÖNEMİ
Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR
- 131 ÇOCUK SAHABİLER EFENDİMİZİ (S.A.S.) ANLATIYOR
Dr. Öğretim Üyesi Rabia Zahide TEMİZ
- 145 BELKİ DE ÇOCUKLARDAN BİZ DİNLEMELİYİZ
Mevlâna İDRİS

Ön Söz

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

İnsanlığa ufuk açan ve umut veren İslam, çağlar üstü mesajlarıyla hayatın tüm alanlarına dokunan, bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenleyen bir değerler manzumesidir. Bu vazgeçilmez değerler ise insanlık için her bakımdan en güzel örnek olan Peygamber Efendimizin (s.a.s.) şahsında hayat bulmuştur. Kuşkusuz o, her konuda olduğu gibi, dünya hayatının süsü ve en değerli varlığı olan çocuğa yönelik yaklaşım noktasında da bizler için en güzel örnek ve yol gösterici bir rehberdir. Nitekim Resûl-i Ekrem, insan şahsiyetinin çocuk yaştan itibaren oluşmaya başladığı gerçeğinin idrakinde olan bir eğitimci olarak çocuklar arasında cinsiyet ayırımı yapmadan onlara eşit ve adaletli davranmış, onlarla özel olarak ilgilenmiş ve her birinin arkadaşlığını, dostluğunu, güvenini kazanmayı esas almıştır. Bu çerçevede hem kendi çocuk ve torunlarına hem de diğer çocuklara karşı davranışlarında sevgi ve şefkati merkeze alarak sürekli olumlu tavır takınmış, onları birey olarak görüp muhatap almış, onların maddi ve manevi gelişimini daima öncelemiştir.

Hayatının hiçbir döneminde Allah Resûlü'nden çocuklarla ilgili kötü bir söz, tavır, tepki ve davranış sadır olmamıştır. Nitekim on yıl boyunca hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in bu süre zarfında bir defa bile kendisini azarlamadığını, bir şeyi yapıp yapmama hususunda asla sorguya çekmediğini nakletmektedir (bkz. Müslim, Fezâil, 52). Peygamber

Efendimiz (s.a.s.), çevresindeki bütün çocukları çok sevmiş ve bu sevgisini onların dünyasına girip sözlü veya fiili olarak ortaya koymuştur. Bu anlamda, yolda rastladığı çocuklara selam verip hâl hatırlarını sormuş, onlarla oyun oynamış, şakalaşmış, eğlenmiş ve tüm imkânlarını onlarla paylaşmıştır. Onların sevinçleriyle sevinmiş, kederlerine üzüntüyle ortak olmuştur. Hastalık gibi özel durumlarında ziyaretlerine gidip her hâlükârda onların yanında oluğunu hissettirmiştir. Çocuklara karşı da ima şefkat ve muhabbetle davranan merhamet Peygamberinden gördükleri bu asil muamele karşısında onlar da kayıtsız kalmamışlardır. Bu karşılıklı samimi ve sevgi dolu tablo, insanlığın zihin ve gönül dünyasındaki çocuk algısını ve tasavvurunu en ideal noktaya taşımıştır. İnsani değerlere sahip gönüllerde sevgi tomurcukları yeşerten ve çehrelerde tebessüm haleleri oluşturan bu hadiseler, “*Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir.*” (Tirmizî, Birr, 15) buyuran Hz. Peygamber’in, söylediklerini bizzat hayatında uygulayarak insanlara öğrettiğinin en güzel örnekleridir.

Sevgili Peygamberimiz; çocuğa sevgi, şefkat, merhamet, sabır ve hoşgörü ile yaklaşımın yadırgandığı, tuhaf karşılandığı hatta utanç kaynağı olarak gördükleri kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bir devirde, çocukları el üstünde tutan ve onlara en büyük değeri veren tutum ve davranışlarıyla, Cahiliye asrının merhametten ve insani değerlerden uzak kalmış tüm ezberlerini bozmuştur. Bu anlamda köklü bir inkılabı imza atmış ve zihinlerdeki cehaleti, taassup ve yerleşik yanlış algıları yıkarak çocuk eğitimi ve çocuklara yaklaşım konusunda bütün dünyaya örnek olmuştur. Nitekim Allah Resûl’ünün torunu Hasan’ı öptüğü bir esnada, onu gören bedevi kabile reisi Akra’ b. Hâbis’in: “*Siz çocukları öper misiniz? Benim on çocuğum var, hiçbirini öpmedim.*” demesi üzerine Hz. Peygamber’in verdiği: “*Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.*” cevabı, bunun en bariz göstergesidir (Müslim, Fezâil, 65). Resûl-i Ekrem, çocuklara yönelik

her türlü şiddet, baskı, öteleme ve istismarın sıradanlaştığı bir vasatta, toplumun en zayıf ve savunmasız kesimi olan çocukların haklarını en üst derecede savunmuş ve bu uğurda en büyük gayret ve mücadeleyi ortaya koymuştur. Bu bağlamda günümüze baktığımızda görüyoruz ki bugün dünya, Peygamber Efendimizin örnekliğini anlamaya, ahlakını yaşamaya ve mücadelesini kuşanmaya her zamankinden daha çok muhtaçtır. Zira çocukları mutsuz ve sahipsiz bir yeryüzü yaşanabilir olmaktan çıkmıştır. Çocukların ihmal edildiği, istismara maruz kaldığı, temel haklarından mahrum edildiği bir çağ merhamet ve insanlık sınavını kaybetmiştir. Çocukların gözyaşına mahkûm olduğu bir hayatta bütün gülücükler sahtedir. Dolayısıyla milyonlarca çocuğun, açlık ve susuzluğun pençesinde kıvrandığı, en basit tedavi imkânlarına bile ulaşamadığı, okuma yazma ve eğitim imkânından mahrum kaldığı, savaşların ve korkunç silahların ortasında hayatta kalma mücadelesi verdiği bir dünyada, vicdanın, ahlakın, hukukun, medeniyetin en temel ölçüsü çocuklar konusunda duyarlılıktır.

Çocuk, anne babaya yüce Allah tarafından bahşedilmiş en değerli armağandır. Çocuk, ebeveyn için büyük bir nimet olduğu kadar aynı zamanda kıymetli bir emanettir. Bu açıdan, çocukların bedenlen ve ruhen sağlıklı bir şekilde, zamanın ihtiyaçlarına göre yetiştirilip güzel ahlak ile terbiye edilmeleri, söz konusu emanete karşı en temel sorumluluktur. Nitekim Peygamber Efendimiz, bu sorumlulukla çocukları hayata hazırlama noktasında büyük bir önem ve özveri gösteren ebeveynleri met-hetmiş: *“Bir baba, çocuğuna iyi terbiyeden daha değerli bir hediye vermemiştir.”* (Tirmizî, Birr, 33) buyurarak bu hususun önemine işaret etmiştir. Bu hadis-i şerifte, aynı zamanda, çocukların insani değer ve davranışları aile içerisinde görerek öğrendikleri gerçeğine de vurgu yapılmaktadır. Hiç şüphesiz, çocukların öğrendikleri değerleri ve davranış modellerini gerçekten benimsemesi ve içselleştirerek hayat boyunca bunlara sahip çık-

ması, her şeyden önce aile içindeki saygı ve muhabbet ortamına bağlıdır. Buna karşın, sevgi, merhamet ve şefkatten mahrum bir çocukluk devresi geçiren kişilerin, genellikle toplumsal hayata uyum sağlayamayan, kendisiyle ve çevresiyle barışık olmayan, nefret, şiddet ve suça eğilimli bireylere dönüştüğünü üzülerək müşahade etmekteyiz. Ailede sevgi ve merhamet merkezli iletişimden mahrum bir şekilde yetişen çocukların, ileriki yaşlarında kendilerine sahte sevgi gösterilerinde bulunan odaklar eliyle arzu edilmeyen mecralara savrulmaları, göz ardı edilemez bir tehlikedir. Bunun önüne geçebilmenin en etkili ve gerçekçi yolu ise bize eğitim ve ahlak noktasında evrensel ve ölümsüz değerleri miras bırakan Sevgili Peygamberimizin izinden gitmektir. Dolayısıyla çocuklarının istikamet üzere yaşamaları, hayatlarında huzur ve mutluluğa ulaşmaları ve nihayetinde de ahirette kazanmaları için her ebeveynin vazgeçilmez sorumluluğu, bu kutlu yolu benimsemektir.

Çocuklar, milletlerin ve toplumların geleceğini şekillendiren en önemli unsurdur. Bir milletin sağlam temeller üzerinde yükselmesinin, o milletin çocuklarının inanç ve medeniyet değerleri ekseninde yetiştirilmesiyle yakın ilişkisi vardır. Bu meydana, yolunu kaybeden insanlığın yönünü ve yörüngesini belirlemek için öz değerlerimizden, tarihi ve ilmî derinliğimizden hareket ederek medeniyetimizin düşünce kodlarını ve hayat veren ilkelerini bugünle buluşturmak ve çocuklarımızı geleceğe bu kadim değerlerle en iyi şekilde hazırlamak zorundayız. Bu noktadaki en büyük örneğimiz ise bizleri yüce dinimiz İslam'ın evrensel hakikatleriyle buluşturan, risaletin nuruyla yeryüzünü aydınlatan Allah Resûlü'dür. Bu sebeple, Hz. Peygamber'in bir eğitimci olarak çocuklara yaklaşımını, onlarla kurduğu ilişkinin şekil ve niteliklerini doğru bir şekilde tespit etmek, onun bu konudaki tavır ve davranışlarının arka planındaki temel prensipleri kavramak ve çocuklarımızı bu doğrultuda yetiştirmek hepimizin en öncelikli görevidir.

Bu itibarla, göz aydınlığımız olan çocuklarımızın, nebevi ilke ve değerler ekseninde yetişerek huzurlu bir hayatın, ideal bir toplumun ve daha güzel bir dünyanın mihenk taşı olmasını temenni ediyor; iyilik, takva ve güzel ahlakla bezeli bir hayatı bize ve çocuklarımıza bahşetmesini Yüce Rabbimden niyaz ediyorum.

Çocuklarımız Rabbimizin bize en büyük ve en kıymetli emanetlerindendir. Rabbimizi tanıtarak, Resûlü'nü sevdirecek, kitabını öğreterek emanete sahip çıkmak en önemli gayelerimizden olmalıdır.

Varlığı da Yokluğu da İmtihan: Çocuk

Dr. Burhan İŞLİYEN
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

İnsan dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Ölümün ve hayatın yaratılmasının sebebi, kimin daha güzel işler yaptığının; ömrünü anlamlı kılacak davranışlar sergileyip sergilemediğinin ortaya çıkmasını sağlamaktır.¹

Hayat yolculuğunda insana verilen her nimet ve imkân hesap konusu olacaktır. Gün gelecek el ve ayaklar; göz, kulak ve deriler hangi amaçla kullanıldıkları konusunda şahitlik yapacaktır.²

Elbette hesap konusu olacak nimetlerden biri de yüce yaratıcının anne rahminde, rahmetiyle koruyup büyüttüğü; el, ayak, göz, kulak vb. ihtiyaç duyduğu bütün organlarla donatıldığı çocuktur.

“Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin.”³

1 Mülk, 67/2.

2 Yâsîn, 36/65; Fussilet, 41/20.

3 Enfâl, 8/28. Mal ve servetle ilgili ayetlerde bunların “dünya hayatının zineti” (Kehf, 18/46) olduğu bildirilmiş. Müminleri mal ve çocukların Allah’ı anmaktan alıkoymaması istenmiş (Münâfikûn, 63/9), eşlerin ve çocukların bir kısmının insana düşman olabileceği gerçeği hatırlatılmış, bunun da bir imtihan aracı olduğu tekrarlanmıştır (Teğâbün, 64/14-15). Müminler Allah sevgisi ile servet ve evlat sevgisi arasında gerekli dengeyi kurmak, bunlara yönelik istek ve menfaatler ile Allah’ın emirleri

Kur'an-ı Kerim'de, "göz aydınlığı ve sevinç vesilesi" olarak da nitelendirilen çocuklar ve canın yongası addedilen mallar, kimi zaman insanı meftun edecek, günaha ve belaya sokabilecek bir dert ve imtihandır. Onlara aşırı derecedeki ilgi ve sevgi, insanı Allah'a isyana sürüklememeli; Allah'a, dolayısıyla insanın kendisine karşı görev ve sorumluluklarını unutturmamalıdır.⁴

Çocuğun varlığı da imtihandır yokluğu da. Çocuğu veren Allah, onun nasıl yetiştirildiği, emanet bilincine sahip olunup olunmadığı konusunda ebeveynleri sorguya çekecektir. Çocuk vermeyip değerlendirecek olan da yine O'dur. Allah takdirine rıza gösterilip gösterilmediğine göre insanı değerlendirmektedir.

*"Göklerin ve yerin egemenliği Allah'ındır. O dilediği şeyi yaratır, dilediğine kız, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut erkekli ve kızlı olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır bırakır. Kuşkusuz O her şeyi bilir, her şeye kadirdir."*⁵

Ayet-i kerimede doğacak çocuğun cinsiyetiyle ilgili bütün alternatifler belirtilmiş ve hepsinin tayininin de Allah'a ait olduğu açıklanmıştır. Kız ya da erkek doğurmak, asla ne kadın ne de erkeğin kimlik ya da kişiliğinin harcıdır. Kızı da erkeği de yaratan Allah'tır. İnsanın kız, erkek veya ikiz çocuklarının olması takdir-i ilahidir. Hangi faktörden kaynaklanırsa kaynaklansın, erkek ya da kadının çocuğunun olmama durumu da aynı şekilde takdir-i ilahidir. Tedavi amaçlı meşru müdahaleler mümkündür ve bunlar da yine takdir-i ilahi çerçevesinde netice verecektir.⁶

Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen peygamberlerden önemli bir kısmı çocuklarıyla imtihan edilmişlerdir. İlk insan ve peygamber Hz. Âdem (a.s.) Habil ile Kabil'in anlaşmazlığına şahit ol-

çatıştığında O'na itaat etmek durumundadırlar. (Kur'an Yolu Meali, , DİB Yayınları, Ankara 2018, s. 179 -Enfâl Suresi 28. ayet açıklama-)

4 M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak*, Ankara 2006, c. 3, s. 5, 122.

5 Şûrâ, 42/49-50.

6 M. Zeki Duman, c. 2, s. 219.

muş; yeryüzünde ilk kanı döken ve ilk şehit olan çocuklarının acısını yaşamıştır.⁷

Nuh'un (a.s.) oğluyla imtihanı tarih boyunca benzer bir imtihana tabi tutulan binlerce-milyonlarca babaya teselli kaynağı olmuştur. O, yüz yıllar süren tebliğine rağmen "iman ve necat" gemisine binmemekte direnen oğluna baba şefkatiyle, "yavru-cuğum" diyerek son bir ümitle seslenmiş "Ne olur, sen de bizimle birlikte gemiye bin, inkârcıların yanında kalıp onlarla aynı akıbeti paylaşma!" diye yalvarmıştı.⁸ Küfürde inadın şaşkınlıktırdığı oğlu "Beni sulara karşı koruyacak bir dağa sığınıp kurtulacağım." şeklinde cevap vermişti.⁹ Oğlunun acısıyla yüreği kan ağlayan Nuh (a.s.) Rabbine seslenerek, "Ey Rabbim! Ne kadar isyankâr da olsa oğlum ailemin bir parçasıdır." deyince, "Ey Nuh! O senin ailenden değildir. Çünkü o Allah'a isyan etmekle çirkin bir davranış sergilemiştir." cevabına muhatap olmuş ve cahillere benzememe hususunda uyarılmıştı.¹⁰

Yakup (a.s.) Yusuf'una sevgisini bastıramamış/gizleyememiş ve yıllarca ondan ayrı kalmakla imtihan edilmişti. Yakup'un (a.s.) çocuklarıyla başka bir imtihanı da haset ve hırslarının esiri olan diğer çocuklarının kardeşlerini öldürmeye teşebbüs etmeleriydi.

Peygamberler arasında çocuğuyla imtihanın en çetinini yaşayan Hz. İbrahim'di (a.s.). Yaşlılık çağına kadar çocuktan mahrum kalmış; yaşlılık çağında kendisine ikram edilen küçük oğlunu kurban etmesi emredilmişti. Çok çetin çok büyük bir imtihandı. Teslim olabilecek miydi? Rabbine verdiği sözü tutmak için dünyada en çok sevdiği varlığından vazgeçebilecek miydi? Gençliğinde putlara başkaldırmıştı. Ateşe atılmıştı. Atılırken yardım teklifinde bulunan meleğe, "Hasbünallahu ve

7 Mâide, 5/27-31.

8 Hûd, 11/42.

9 Hûd, 11/43.

10 Hûd, 11/45-46.

ni'mel-vekîl (Rabbim bana yeter, O ne güzel vekildir.)” şeklinde cevap vermişti. Ve yine imtihanı kazandı. Kendisi gibi Rabbinin emri karşısında teslim olan oğlu İsmail ile beraber emri uygulamak üzereyken zaman ve mekân ötesinden duyulan ses, “*Ey İbrahim, tamam emre icabet ettin! Bu apaçık bir imtihandı.*” diye haykırmıştı.¹¹

Allah (c.c.) evladıyla imtihan edilip kazananları ödüllendirmişti. İbrahim’i (a.s.) de ödüllendirdi. “*İbrahim’e selam olsun.*” buyurdu.¹²

İbrahim’in eşi, İsmail’in annesi Hacer’in imtihanını zikretmeden olmaz: İbrahim (a.s.) oğlunu kurban etmekle imtihan edilmeden önce ondan ayrılmakla sınanmıştı. Küçük yavrusunu annesiyle beraber iki tepenin arasındaki kayalıklara bırakmış dudakları kıpır kıpır dua ederek ayrılmıştı: “*Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını senin kutsal evinin yanında tarıma elverişli olmayan bir araziye yerleştirdim. Bunu yaptım ki Rabbim, namazı kılsınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsinler!*”¹³

Hz. Hacer’in İbrahim’in (a.s.) duasından da, o duaya Rabbinin icabetinden de haberi yoktu. Yanlarındaki su bitip küçük İsmail hıçkırımlarla ağlamaya başlayınca Hacer, belki de ayakları keskin siyah taşların üzerinde yara bere içerisinde kalıncaya kadar iki tepe arasında koşup durdu. Bir Safa’ya bir Merve’ye çıkıp istikametlerinde bir yardımcı bulabilmeyi ümit ediyordu.

Hz. Hacer ile tevhit ve teslimiyetin sembolü Hz. İbrahim’in küçük oğlu İsmail mukaddes topraklarda sönmüş volkanik bir bölge olan siyah taşların üzerinde susuzluktan can verselerdi elbette ki cennete giderlerdi.

11 Saffât, 37/102-106.

12 Saffât, 37/108-109.

13 İbrâhîm, 14/37.

Bugün, varlıklarıyla imtihan olduğumuz çocuklarımız, bir tuşa basarak daldıkları karanlık dünyalarda yol bulamazlarsa; hız ve hazlarının esiri olup Allah'a kullukta özgürlüğü tadamazlarsa; Yaratıcıdan, kitaptan, peygamberden mahrum kalıp imanın lezzetine varamazlarsa; Çocukla imtihanımız nasıl neticelenir?

Çocuklarımız Rabbimizin bize en büyük ve en kıymetli emanetlerindendir. Rabbimizi tanıtarak, Resûlü'nü sevdirecek, kitabını öğreterek emanete sahip çıkmak en önemli gayelerimizden olmalıdır.

Dünya, Allah'ın lütuf ve keremi ile yarattığı ve kulluğumuzu icra edeceğimiz, sevdiklerimizle gülüp ağlayacağımız, şükrünü ifa ederek yiyip içeceğimiz, ibadetimiz, tefekkürümüz ve amellerimizle Allah'ın rızasını kazanacağımız yerdir. Çocuklar daha ilk andan itibaren bu düşünce ekseninde eğitilmelidir.

Çocukların Hakları ve Sorumlulukları Bağlamında Vahyin Referans Değeri Üzerine Bir Mülahaza

Prof. Dr. Soner GÜNDÜZÖZ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Çok Katmanlı Bir İnsani Varlık Planı

“*And olsun Biz insanı, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.*”¹ diyen Kur’an-ı Kerim, insanın biyolojik gelişimini “yapışkan çamur (tîn lâzib)”, “hame-i mesnûn” ve “salsâl” semantik dairesi içinde izah eder.² Bu ayetler, bir taraftan insanın mayasında bulunan kimyasal yapının, “süzülüp çıkarılmış bir öz” olarak toprakla ilgili bileşenlerden oluştuğunu anlatırken diğer taraftan onun fiziksel oluşumundaki harikuladeliğe işaret eder. Dahası insanın dünya hayatının başında, bir embriyo hâlindeki oluşumunu canlı bir şekilde resmeder. Ne var ki Kur’an-ı Kerim, bu biyolojik boyutla yetinmez, insanın varlığını, bilakis onun sahip olduğu birçok parçanın ahenkli bütününe bağlar. Ruh, beden, kalp ve beyin... İnsanı insan yapan hepsidir. Zerreden hücreye, nöronlardan, kılcal damarlara, latif ve saydam ruhtan, maveraya doğru uzanan bu dinamik, bir başka boyutta -kızıldan, yeşile, beyazdan siyaha bir renk armonisi içinde değişen ve değiştikçe farklı basamaklarla şekillenen- nefse doğru genişler.

Bütün bunlar, adına beşerî fitrat denilen bir insani terkibe işaret eder. Bu insani terkip “*Sonra onu şekillendirip ona ruhundan*

1 Hicr, 15/26.

2 Sâffât, 37/11; Hicr, 15/26, 28, 33.

üfledi. Sizin için iştîme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!”³ ilahi kelamının ifade ettiği doğrultuda, fitrattan mahsusata ya da başka bir deyişle beş duyuya doğru uzanan bir zeminde, beşerî varlığı, tüm ontolojilerin içerisinde eridiği bir formülasyona bağlar. Az sonra ise bu formülasyon, söz konusu varoluşun gayesini, “Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁴ ayeti ile idealize eder. Böylece eyleyen bir insan olarak kulun, ubudiyet ve rububiyet sarmalı içindeki söz konusu kulluk yolculuğu, çocukluk evresinden başlayarak “esfel-i sâfilîn”e doğru bir zaman çizgisine yerleştirilir.

2. Çocuğun Ruhuna İlk Dokunuşlar

Çocukluk evresi, kısa olsa da -geleceğin kendi üzerine kurulu olduğu bir zaman dilimi olarak- insan hayatındaki en önemli evrelerden biridir. Aslında yaşın ve zamanın başarıda, sadece bir ölçüye kadar değer ifadesi olduğunu, asıl değerli olanın, vaktin bereketli kullanılmasında aranması gerektiğini anlatan birçok tarihî kayıt bu düşüncemizi destekler. Örneğin Abbâsî halifesi Nâsır li-dînilâh, devlet yönetiminde kırk altı yıl kalmış (m.1179-1225), fakat İslam toplumunun hafızasında hatın sayılır bir yer edinememiştir. Hâlbuki Mısır’da hüküm süren Seyfeddîn Kutuz, bir yıl sultan olarak görev yapmış olsa da bu kadar kısa bir zamanda tarihin akışını değiştirecek büyük başarılar gerçekleştirmiştir. O hâlde zaman, izafi ve değişken olduğu kadar, onun kalıcılığı, saatlerin uzunluğuyla mukayyet değil, zamanın iyi kullanılması ile ilgilidir. Söz gelimi İslam dünyasını kasıp kavuran Moğollara karşı Kutuz’un, Aynicâlût’ta kazandığı zafer olmasaydı, muhtemel Moğol baskısı altındaki İslam dünyasının, -bugün övündüğümüz- Orta Çağ’daki başarılarından bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.⁵ Benzer

3 Secde, 32/9.

4 Zâriyât, 51/56.

5 Hassân Şemsi Başa, *İndemâ Yahlu’l-Mesâ’*, Dâru’l-Kalem, Dimaşk 2010, s. 138-139.

şekilde Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettiğinde sadece yirmi bir yaşında olduğu hatırlandığında, iyi yetişmiş bir gencin, hayatının erken dönemlerinde çok büyük başarılar imza atabileceği anlaşılmaktadır. Yine sadece otuz beş yaşında devletin başına geçen Ömer b. Abdülazîz'in, kendi döneminden önce meydana gelen toplumsal çözülmeyi ve ahlaki yozlaşmayı genç yaşına rağmen nasıl ıslah edebildiğini anlamak, vefat ettiği sırada hapisshanede tek bir kişinin olmadığı bilgisi ile beraber ayrı bir araştırma konusudur.

Bir çocuğun ruhuna dokunmak, onu kalbi ve akli ile bir bütün olarak varoluşunun hakikatine yönlendirmek, işte asıl olan budur. Hz. Peygamber, *"Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecusi yapar..."*⁶ şeklinde anne babanın ve sosyal çevrenin, insanların inanç ve düşünceleri üzerindeki etkisini anlatmaktadır. Ne var ki insanın ve tabi ki her çocuğun ruhunun derinliklerinde ilahi gerçeğin izi bulunmaktadır. Ayette, geçmişte Allah'ın, Âdemoğullarından, yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetlerini [çocuklarını ve varoluş özünü] çıkarıp soylarını devam ettirdiği, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara, *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* diye hitap ettiği, onların da *"evet"* dedikleri belirtilmektedir.⁷ Bu durum, çocuğa hakikatin bilgisi güzelce anlatıldığında onun ruhunun vahyi almaya hazır olduğunu ifade eder. Fakat çocuk daha anne karnındayken yapılması gerekenler vardır. Öncelikle annenin, karnındaki yavruya biyolojik olduğu kadar kalbi bir bağla da bağlı olduğu bilinmelidir. Annenin Allah'a kurbiyet elde etmek için yaptığı her iş, onun ve karnındaki bebeğin kalbine sekine olarak dönecektir. Psikoloji biliminin tespitlerine göre de annenin hüznü, sevinci ve endişesi, bebeğin ruhunda derin tesirler uyandırmaktadır. Kur'an okuyan bir anne bebeğiyle bağını vahye dayalı şekilde kurmakta, ona fıtratındaki hakikati daha anne karnındayken

6 Buhârî, Tefsîr (Rûm), 2.

7 A'râf, 7/172.

fısıldamaktadır. Bu itibarla ilerleyen süreçte de benzer bir yöntem izlenmelidir. Bebek doğduktan iki yaşına kadar, kulakları lafza-i celalin tınısına boyanmalı, *Yâ Rab, Yâ Muîn, el-Hamdülillah* nağmeleriyle kulakları dolmalıdır. Çocuğa iki yaşından üç yaşına kadar Fatiha, Asır, Kevser gibi kısa sureleri terennüm etmeli, ona bu sureleri belletmeye gayret etmelidir. Çocuğun bilinci geliştikçe rızkın sahibinin Allah olduğu her fırsatta ona öğretilmelidir. Sofraya oturulduğunda besmele ile oturulmalı; sofradan kalkıldığında “elhamdülillah” sözü ile kalkılmalıdır. Çocuklar üç yaşından altı yaşına kadar hikâye dinlemeye meraklıdır. Peygamberlerin hayat hikâyeleri, ahlaki hikâyeler, Kur’an kıssaları bu dönemde vazgeçilmezimiz olmalıdır. Yedi yaşından on yaşına kadar çocuğun akli ve düşünsel melekelerin geliştiği dönem olması nedeniyle çocuğu okumaya teşvik etmeli, eğlenceli olduğu kadar yararlı hikâyeler okumaya özen gösterilmelidir. Kâinatın hâkimi olanın, *He-man* ya da *Süpermen* olmadığını, kâinata hâkim olan yegâne gücün, her şeyi bilen ve her şey üstünde kudreti olan Allah olduğunu öğretmek gerekir. On yaşından sonra anne ve babadan bağımsız bir birey olduğu düşüncesiyle hareket ederek ebeveynlerinden çok arkadaşlarını dinleyen çocuklarımıza en iyi örneğin Allah Resûlü olduğu, kendi hayatımızda yaşadıklarımızla bağlantılı şekilde anlatılmalıdır. Her şeyden çok, yaptıklarımızla anladıklarımız uyum içerisinde olmalıdır.⁸

Kur’an-ı Kerim, insanın ilk çocukluk yıllarından itibaren ona rehberdir. Bu doğrultuda ayet-i kerimde “*Bu kitap ki onda hiçbir şüphe ve çelişki yoktur. O takva idealine ulaşmak için Allah’a yönelmiş olanlara bir rehberdir.*”⁹ denmektedir. Öte yandan takvanın öngördüğü bilgi, kuru kuruya bir bilgi değildir. Söz konusu bilgi ve bu bilgiden doğan idrakin varlığı, insanın biyolojik yapısının ötesinde onun ruhuna, kalbine ve aklına dökülür. Hz. Peygamber (s.a.s.), çocukların ve gençlerin toplumun

8 Hassân Şemsi Başâ, *İndemâ Yahlu’l-Mesâ’*, s. 152-153.

9 Bakara, 2/2.

değerli birer ferdi olduğunu düşünmekte ve bu doğrultuda onları hem eğitmekte hem de motive etmekteydi. Allah Resûlû'nün önem verdiği şeylerin başında eğitim gelmektedir. Allah Resûlû'nün Medine'ye geldikten sonra ilk yaptığı işlerden biri, Suffe adı verilen okulu kurarak insanları eğitmek olmuştur. Hz. Peygamber, İslam'ın ilk üniversitesi olan Suffe'de gençlerin iase ve barınmalarını temin etmiş, onlara karşı sevgisini ve teşvikini eksik etmemiştir. Suffe onun çocuklarla ve gençlerle olan ilişkilerinin canlı örneklerini oluşturmaktadır. Peygamberimizin yanında yetişen Enes (b. Mâlik), Allah Resûlû'nün eğitim modelini, "Resûlullah'a on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun 'Öf!' bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, 'Niçin böyle yaptın?' demediği gibi, 'Şöyle yapsaydın ya!' da demedi." diye anlatmaktadır.¹⁰

Hiz. Muhammed aleyhisselam, "Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayan bizden değildir."¹¹ ilkesini kuşaklar arasında bir köprü hizmeti görmesi için bir model olarak önermiştir. O, çocukları ve gençleri eğitirken asla onları kırmamış, uyarılarını nezaket diliyle yapmış ve rencide olabileceğini düşündükleri hakkında isim vermeden "Bazılanna ne oluyor ki!" demekle yetinmiştir.¹² Kutlu Nebi, Enes'in, Ebû Hureyre'nin, Selmân'ın, Huzeyfe'nin ve Zeyd'in sığınağı, sırdaşı ve dostudur... Zübeyr b. Avvâm'ın, Talha b. Ubeydullah'ın, Zeyd b. Sâbit'in, Üsâme'nin, Hiz. Ali'nin ve Fâtıma'nın neşesi, hüznü ve meramı Hiz. Peygamber'dir.

3. Çocuğu Faydalı Olana Yönlendirmek

Kuşkusuz bu dünya bir ümitsizlik kapandı değildir. Varlığın içine düştüğü bir mahviyet çukuru ya da bir hurdalık da değildir. Bir çöp tenekesi hiç değildir. Aksine dünya, Allah'ın

10 Müslim, Fezâil, 51.

11 Tirmizî, Birr, 15.

12 Ebû Dâvûd, Edeb, 5.

lütuf ve keremi ile yarattığı ve kulluğumuzu icra edeceğimiz, sevdiklerimizle gülüp ağlayacağımız, şükürünü ifa ederek yiyip içeceğimiz, ibadetimiz, tefekkürümüz ve amellerimizle Allah'ın rızasını kazanacağımız yerdir. Çocuklar daha ilk andan itibaren bu düşünce ekseninde eğitilmelidir. Eğitimleri, ahlaki erdemlerle zenginleştirilerek, sevgi ve şefkatle bütünleşmelidir. “Hz. Peygamber'in ahlaki Kur'an idi.”¹³ ilkesiyle hareket edilmelidir. Hz. Peygamber, bir nebi olmasının yanında beşerî ve insani olarak da önemlidir. Onun örnekliliği, bir evlat, bir eş, bir baba, bir öğretmen, bir lider olarak hayatın her alanı ile ilgilidir. O vahiy alan bir elçi ve hayatın içinden biridir. Allah Resûlü, “*Ben kurutulmuş et yiyen Kureysli bir kadının oğluyum.*” demektedir.¹⁴ Çocuklara, “kendisine faydalı olmayan ve kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmenin, kişinin iyi ve güzel Müslüman olmasının alameti”¹⁵ olduğu, “iyiliğin, kalbin kendisiyle huzur ve sükun bulduğu; kötülüğün ise kalbi huzursuz eden şey”¹⁶ olduğu anlatılmalıdır. Bu, erken yaştan itibaren çocuğun vicdani bir muhasebeye yönelmesini temin edecektir.

Çocuk, akrabalık bağlarının ahiret yurduna taşınan bir beraberlik olduğunu bilmeli, fakat anne ve babasının mevkisi ya da iyi bir insan olması ile kurtuluşa eremeyeceğinin, kendi yapıp ettiklerinden sorumlu tutulacağının bilincine varmalıdır. Nuh Peygamber, Allah'a iman etmiş olan bir avuç müminle birlikte ardında kendi çocuğu da dâhil olmak üzere kavminin sular altında kalmasına tanık olmuştur.¹⁷ Bu manada çocuğa aşılacak olan duygu çok önemlidir. Her ne kadar imanın, Allah'ın inayet ve hidayeti ile olduğu bilinse de çocuğun inanca ve inancın gerektirdiği eylemlere ve erdemlere yönlendirilmesi gerekmektedir. Anne ve babalar, “*Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuk-*

13 Müslim, Müsâfirîn, 139; Ebû Dâvud, Tâtavvü', 26.

14 Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IX, s. 20.

15 Tirmizî, Zühd, 11.

16 Dârimî, Büyû', 2.

17 Hüd, 11/42-43; Şuarâ, 26/120.

larımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle.”¹⁸ şeklinde Kur'an-ı Kerim'de yer alan dua ile dua ederlerken bunun gereğini yapmak durumundadırlar. Bu noktada çocuklara ahlaki erdemler, hayâ, yani utanma dinamiği ile doğal bir yoldan verilmelidir. Giyinme ve örtünme adabı bu dinamiğin bir parçasıdır. “Şüphesiz ki Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, ziynet yerlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kadar salsınlar (...)”¹⁹ hükmü ile gözün haramdan sakınılmasını istemektedir. Tesettürün bir başka boyutu ve aynıyla gözlerin haramdan sakınılması erkekler için de geçerlidir. Günümüzde çok faydalı konularda yararlanılmasının yanında kontrolsüz bir şekilde kullanılan internetin birtakım gayri ahlaki sitelerle bizlerin ve çocuklarımızın ruhlarını kirletmesine, gözlerimizi haramla, kalplerimizi karanlıklarla doldurmasına izin vermemeliyiz.

4. Anne Babanın Değerinin Bilinmesi

İnsan, anne ve babasına çok şey borçludur. Hz. Peygamber'e, “Ey Allah'ın Resûlü, kendisine güzel davranıp yakınlık göstermemi en çok hak eden kimdir?” diye sorulduğunda Hz. Peygamber, bu kişinin anne olduğunu söylemiştir. Hatta bu soruyu soran kişi, üç defa daha “Sonra kimdir?” diye yinelediğinde ilk ikisinde “Annendir.” demek suretiyle Allah Resûlü, annenin hakkının ne kadar büyük olduğunu anlatmak istemiştir. Üçüncüsünde ise “Babandır.” diyerek anneden sonra baba hakkına dikkat çekmiştir.²⁰ Allah Resûlü, “Çocuk anne ve babasının hakkını asla ödeyemez. Ancak belki bunlardan biri esir düşse ve onun fidyesini ödeyerek özgürlüğüne kavuşturursa belki.”²¹

18 Furkân, 25/74.

19 Nûr, 24/31.

20 Buhârî, Edeb, 2.

21 Müslim, İtk, 25.

demektedir. Kur'an-ı Kerim başka hiçbir günahı anne ve babaya asi gelmek kadar vahim ve şiddetli görmemişken, anne babaya asi gelmeyi Allah'a ortak koşma ile beraber anmaktadır.²² Anne babaya asi gelmek bir tarafa, onlara son derece nezaket ve saygı içinde yaklaşmamız, -bizi kötülüğe ve inançsızlığa sevk etmedikleri müddetçe- onların her dediklerini yapmamız²³, Allah'ın rızasına uygun bir davranış şeklidir. Kur'an, "*Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babaya iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara 'Öf!' bile deme, onları azarlama, onlara saygılı, güzel söz söyle. Onları esirgeyerek, alçakgönüllülükle üzerlerine kol kanat ger ve 'Rabbim! Onlar beni küçükken sevgi ve şefkatle büyüttükleri gibi, sen de onlara merhamet eyle.'*" diyerek dua et."²⁴ emriyle anne ve babalarımıza nasıl davranacağımızı bize göstermektedir.

5. Güzel Ahlak, Hayâ Duygusu ve Mahremiyet Bilinci

Çocukların ebeveynlerine yönelik sorumluluklarının yanında anne ve babaların onlar üzerinde ciddi sorumlulukları vardır. Hz. Peygamber, "*Hiçbir baba, evladına güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermemiştir.*"²⁵ hatırlatmasında bulunmaktadır. Hadislerde geçen ve genellikle Türkçeye "terbiye" diye çevrilen "edep" kelimesinin bilgi ve kültüre de işaret ettiği, dolayısıyla ahlakın bilgi ile de bağının bulunduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Böylece Allah Resûlü çocukların hem bilişsel hem manevi gelişimlerinin birlikte gerçekleşmesini istemiştir.

Hz. Peygamber, çocuklara güzel isim verilmesi, onların hehal lokma ile beslenmesi, okutulması, yüzme ve okçuluk gibi

22 Bkz. En'âm, 6/151; İsrâ, 17/23.

23 Ankebût, 29/8.

24 İsrâ, 17/23-24.

25 Tirmizî, Birr, 33.

çocuk için faydalı sporlara teşvik edilmesi, çocukların namaza ve oruca daha küçük yaşta alıştırılması gibi konularda tavsiyelerde bulunmakta, anne babalara yavrularını nasıl yetiştirecekleri konusunda bir yol haritası çizmektedir.

Allah, Kur'an'da “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor.”²⁶ demektedir. Evler, içindeki insanların ruhlarına bürünmüş hayat alanlarıdır. Bu açıdan başkalarının evlerine girip çıkarken izin istemeli, mahremiyete önem vermelidir.²⁷ Bir eve çat kapı girmek dinî bakımdan bir erdem değildir. Tam tersine din, ilişkilerimizde başkasının özeline saygıyı ve özel alanların varlığına hürmet etmeyi gerektiren bir sistem ortaya koymaktadır. Öte yandan İslam'da kız çocukları erkek çocuklar kadar, hatta onlardan çok daha değerli görülmüştür. İslam toplumlarının uygulamalarında birtakım hatalar İslam'ın sahih ve müsellem ilkelerine mal edilemez. Allah Resulü'nün, Ümmü Hânî'nin bir kadın olarak eman ve sığınma izni verme yetkisine sahip olduğunu ifadesi, kadınlara vatandaşlık hakları bakımından en yüksek statünün tanındığını göstermektedir.²⁸ Bu itibarla kız çocukları bu nebevi strateji doğrultusunda yetiştirilmelidir.

6. Vatan Sevgisi ve Salih Bir Toplum İdealinin Aşılması

Çocuğun ruhuna düşen ilk irfan damlalarından biri de anne ve baba sevgisi kadar vatan sevgisi olmalıdır. Allah Resulü'nün “Kim gerçekten samimi bir şekilde şehit olmayı isterse Allah o kimseyi yatağında bile ölse şehitlerin derecesine ulaştırır.”²⁹ demektedir.

26 Nûr, 24/27.

27 Ebû Dâvûd, Edeb, 126-127.

28 Tirmizî, Siyer, 26.

29 Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd, 19.

Vatani sevmek onu ihya etmek ve ona hizmet etmekle mümkün olabilir. Bu konuda iyiliğin maşerî vicdan olarak tecessüm ettiği ideal bir toplum yapısı öngörülmektedir. Hz. Peygamber bu ideali, şehrin “demirci körüğünün, demirin pasını, pisini attığı gibi kötü(lük)leri bir bir dışarıya atması”³⁰ olarak tanımlar. Vatan sadece nimetlerinden istifade edilen bir yer değil, gerektiğinde sıkıntılarına da beraberce katlanılan bir yerdir³¹.

Kur’an daha en başından “*Her canlı kendi sırasını bekleyip sudan yararlanır.*” (*küllü şirbin muhtazar*)³², şeklinde temel ekolojik paylaşım ilkesini ortaya koyar. Bu, çocuklar için çevre ve doğa konusunda temel ilke olmalı, çocuklara, tüm canlılara şefkat gösterme hissi aşılanmalıdır. Dünyanın nimetlerinin çarçur edilmemesi gerektiği her fırsatta hatırlatılmalıdır. Doyumsuzluğun Allah’ın rızasına uygun olmadığı öğretilmeli, insanı insan yapan şeyin, onun temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra sosyal dayanışmaya ve kolektif ruhun oluşumuna katkıda bulunmak olduğu öğütlenmelidir. Çocuklara insanın emeği ile helal ve meşru yoldan kazanmasının en değerli şey olduğu hatırlatılmalıdır.

Bizim dünyaya ilişkin tasarrufumuzda ölçü, “*Allah’ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma!*”³³ olmalıdır. Helal lokma yememenin ruhu kirletmek olduğu idraki içerisinde olunmalı, temizliğin maddi ve manevi bir bütünlük içinde ele alınması gerektiği çocuklarımızın dimağlarında yer bulmalıdır. Ayrıca Müslümanların, ihtilam, âdet, hayız görmek, cima ve loğusalık gibi hususlardan kaynaklanan cünüplükten ve kirden, gusül abdesti alarak temizlenmeleri gerektiği, çocukları utandırmadan onlara aktarılmalıdır. Sağ elin, temiz şeylerde ve yemek yerken, sol elin ise taharetlenmek,

30 Buhârî, Fezâilü’l-Medîne, 2.

31 Buhârî, Fezâilü’l-Medîne, 7.

32 Kamer, 54/28.

33 Kasas, 28/77.

temizlenmek ve benzeri temiz olmayan işler için kullanılması nebevi bir hareket olduğu bilinmeli, çocukta yaratılıştan gelen solaklık eğilimi olmadığı takdirde bu husus, çocuğa aşılanmalıdır.³⁴ Böylece geniş bir ruh tezkiyesi ve beden temizliği, daha kapsamlı bir nezafet kültürünün temel bileşenleri olarak verilmelidir. Temizliğin ibadetlerimize bir girizgâh niteliğinde olduğunu öğrenen çocuklarımız, bu enerjiyle ibadetlere yöneleceklerdir. Çocuklarda inanç, ahlak, bilgi, temizlik ve ibadet gibi hususlar yapbozun parçaları gibi birbirini tamamlayan unsurlardır. Biri konusundaki gevşeklik, ileride telafisi çok güç sonuçlar doğurabilir. Bu bakımdan insanın varlığını oluşturan nefis, ruh, akıl ve kalp gibi farklı varlık katmanlarının inanç, ahlak, bilgi, temizlik ve ibadet gibi hususların her biriyle ayrı ayrı dengelenmesi ve ruhun bütün bunların manevi neşvesi ile beslenmesi gerekir.

Son Söz

Çocuk sürekli bir eleştiri bombardımanına tutulursa sadece her şeyi kötü görmeyi öğrenecektir. Korku atmosferi içinde büyürse çaresizlik ve ümitsizlik kapanına sıkışacaktır. Sevgiden ve dayanışmadan yoksun ve sırf rekabete dayalı bir ortamda yetişirse kıskançlık ve haset girdabına kapılacaktır. İman, ibadet, sevgi ve ahlaki erdemlerle değil, kin ve düşmanlıkla büyütülürse kavga ve kaosun temsilcisi olacaktır. Tam tersine çocuk, paylaşım ve dayanışma ruhu içerisinde büyütüldüğünde alicenaplığı ve cömertliği öğrenecektir. Emanet ve sorumluluk duygusu aşılandığında adil olmanın ne demek olduğunu bilecektir. Ona rıza-yı ilahi öğretildiğinde sevginin mahiyetini kavrayacaktır. Hoşgörü ve müsamaha ikliminde büyüdüğünde sabretmesini öğrenecektir. Bilgi ve hikmet ortamında terbiye edildiğinde varlık dünyasının ve etrafındaki şeylerin kıymetini kavrayacaktır.

34 Ebû Dâvûd, Tahâret, 18.

*“Ey Rabbimiz! Bize mutluluk getirecek
eşler ve çocuklar bahşet; bizi müttakilere
öncü yap!”*

Çocuklarımızla Etkili İletişim Kurmada Kur’ani Referanslar

Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Geleceğimizle İletişim Kurma Zorunluluğumuz

İletişim; iki varlık arasında geri dönüşün alındığı bir bilgi aktarımı olayıdır. Eğer geri dönüş olmuyorsa bu sadece tek taraflı bir mesaj gönderme eylemi olur. Ancak Müslüman kimliğine sahip olan kimseler için iletişim, kuru bir bilgi alışverişinden çok öte bir şeydir. Buna ebeveyn ve evlat olma rolleri de eklenince mevzunun mozaik yapısı daha da çeşitlenmektedir. Zira Müslüman bir anne babanın evladı ile etkili ve etkin bir iletişim kurmasının dini birtakım gayeleri vardır. Bu da salih ve insanlığa faydalı bir evlat yetiştirme arzusu ve kaygısıdır. Kur’an bizi şöyle uyarmaktadır: “*Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin.*”¹

Çocuk demek, kimlik ve şahsiyet inşası sürecinde adım adım ilerleyen bir birey demektir. Çocuk demek, geleceğin annesi, babası, öğretmeni, idarecisi, doktoru, esnafı, yardımseveri vb. evsafi taşıyacak olan kimseler demektir. İyi bir inşa sürecinden ve etkileşimden geçmemesi durumunda; geleceğin hırsız, zalimi, gaspçısı, sömürücüsü, asalağı, başına buyruğu vb. kötü sıfatların sahibi suç makinası bir yetişkin demektir: “*Ey iman*

1 Enfâl, 8/28.

edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.”² Gülüşüne dünyaları verdiğimiz, ağladığında uykularımızın kaçtığı o küçük masum bedenlerin ileride böyle bir noktaya gelmesi asla istenmeyecek bir durumdur. Bu süreçte bizim hiçbir ihmalimizin olmaması gerekmektedir. Bu sebeple onlarla hiç kopmayacak ve eskimeyecek bir iletişim kurmalıyız. Bu ise; ancak manevi kimlikler ve sorumlulukları göz önüne alarak Kur’an ve sünnet gibi referansları kullanmakla mümkündür.

2. İletişim Köprümüzün Başı ve Sonu

Müslüman bir toplum için çocuk ile iletişimin başlangıcı, dini kimlikten yoksun diğer toplumlara göre biraz daha farklılık arz eder. Zira diğer toplumlarda bu iletişim, bebeğin anne karnında olduğu anlaşıncı doktora gitme vb. süreçler ile başlar ve devam eder. Ancak Müslüman biri için bu, daha da geriye gitmelidir. Anne ve babanın salih bir evlat istemesi için dua etmesi bunun başlangıç noktası olmalıdır. Bu süreç için Kur’an’ın misal verdiği Peygamber duaları örnek olmalıdır: “*Ey Rabbimiz! Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet; bizi müttakilere öncü yap!*”³ Burada arzulanan çocuğun niteliği çok önemlidir. Müttaki yani iyi ve hayırlı kimselere öncü olmasının istenmesi, sonucu bütün toplumu etkileyecek olan bir niteliktir.

Bu dünyanın akabinde ahiret hayatı olacağı inancımız, burada da sahip olduklarımız ile tekrar bir temasımızın ve iletişimimizin olacağı anlayışını zorunlu kılmaktadır. Kendisi ile kurulan iletişimde ve yapılan etkileşimde amaç ve metot

2 Tegâbün, 64/14.

3 Furkân, 25/74.

yanlışlığından dolayı Allah'ın ve insanlığın arzu etmediği bir kimliğe sahip olan çocuğun uhrevî yüzleşmede anne babasına dahi faydası yoktur: “Kıyamet gününde ne yakınlarınızın ne de çocuklarınızın size yaran olabilir; Allah aranızda hükmünü verir. Yapıp ettiklerinizi Allah tamamıyla görmektedir.”⁴

3. Etkin Bir İletişimin Anahtarları

a. Ülfet ve Şefkat

Çocuk dünyaya geldikten sonra işitme ve görme duyusu hemen devreye girmemektedir. Bu devrede onun kullanabildiği en önemli iletişim aracı dokunmadır. Kısa bir süre sonra görme ve işitme duyusu da faal olmaktadır. Her iki süreçte de üzüntü için tepkisi ağlama, sevinç ve rıza için tepkisi susma, bir ileri safhada ise gülmedir. Aç olmayan, temizlik sıkıntısı veya bir hastalığı olmayan bir bebeğin kucağa alınca susmasının tek bir izahı vardır, o da ilgi ve sevgi beklentisidir. Kucağa almak, bu kadar etkili bir ilgi ve iletişimidir. Bu hiçbir söze gerek bırakmayan “من القلب إلى القلب سيل / Kalpten kalbe bir yol vardır.” deyimiyle anlam bulan bir iletişimidir. Burada bebeğe iletilen mesaj; sevgi, şefkat, merhamet, sığınabilme duygusudur. Çocuğun susması ile verdiği mesaj ise rıza ve hoşnutluk duygusudur. Râzî'nin dediği gibi sevgi bir tarafta zuhur edince karşı tarafta da zuhur eder.⁵ Bu kalpler arası bir etkileşim, iletişimidir. Tabii süreçler için bu böyledir.

b. Sözün Diline Dikkat Etmek

Dilin sözü olduğu gibi, sözün de dili vardır. Dil kürek görevi görürse şuursuzca ve sonuçlarını düşünmeden sadece sözleri, kelimeleri dışa atar. O zaman kelimeler söz olmaktan çıkar; mızrak olur, kılıç olur. Kılıç ve mızrak sert zemine gelirse

4 Mümtehhine, 60/3.

5 Fahrud-din er-Râzî, Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru İh-yâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420, c. 2, s. 205.

körelir. Ancak çocuk gibi narin bir yüreğe denk gelirse keser geçer. Ecdadın dediği gibi: “Kılıç yarası iyileşir ancak dil yarası iyileşmez.” Çocuğun ileriki yaşlarında şahıslara veya bazı şahısların taşıdığı kimlik, unvan veya mesleklere nefret duymasının en önemli sebebi; küçükken duyduğu kem söz veya bu sözün yerini tutacak davranışlardır.

Sözün dilini önemseyenler ne söyleyeceklerine çok dikkat ederler. Çünkü bilirler ki sözün dili aynadır ve güzel söz sadece yüreğe işlemez, göklere de yükselir: “Güzel sözler Allah’a yükselir; rızasına uygun iş ve davranışları da O yüceltir.”⁶ Onun için Allah Resûlü de (s.a.s.) “Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse ya hayır söylesin ya da sussun.” demiştir.⁷

Güzel sözün en katı fıtratlı kişilere bile tesir etme ümidi vardır. Bu sebeple Allah Firavun’a gönderdiği Musa ve Harun’a bu çerçevede şöyle söylemiştir: “Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer.”⁸ Peygamber de olsa katı yürekli ve sözlü olanın kimse yanında durmaz: “(Ey Muhammed!) Sen onlara sırf Allah’ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.”⁹

Kur’an, yaşlanıp da çocuklaşan yetişkine evladının güzel söz söylemesini emretmektedir. Öyle ki tek heceli, ama incitici olabileceği için vefaya aykırı olan “öf” sözünü bile yasaklamaktadır: “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.”¹⁰

6 Fâtır, 35/10.

7 Buhârî, Edeb, 31; Müslim, İmân, 74.

8 Tâhâ, 20/44.

9 Âl-i İmrân, 3/159.

10 İsrâ, 17/23.

c. Kelimeleri Yüreğe Daldırmak

İletişimde duyuların, iletişim kanallarının açık bir durumda olmasına veya kapanmasına sebep olan en önemli şeylerden biri de muhataba seslenmek için kullanılan ifadelerin taşıdığı mana ve duygulardır. Herkesçe bilinen bir ifadenin yürek, gönül ve sevgi ile harmanlanarak telaffuz edilmesi, çocuk ile yetişkin arasında iletişim açısından sağlam bir köprü kurar. Çünkü bu ifadeler muhabbetin bir ifadesi olduğu gibi, söylenmesi gereken doğrular veya düzeltilmesi gereken yanlışlar için yumuşatma kabilinden girizgâhtır. Bunlar arasında yavrucuğum, yavru lanım vb. birçok ifade yer almaktadır. Kur'an bunlardan “يَا بُنَيَّ” (Yavrucuğum) ifadesini birçok yerde zikretmektedir. Bunlara Hz. Nuh'un gemiye binmeyen oğlunu çağırmasındaki seslenişi¹¹, Hz. Yakup'un kendisine rüyasını anlatan Hz. Yusuf'a ve Yusuf'u bulmak için Mısır'a gönderdiği evlatlarına nasihati,¹² Hz. Lokman'ın oğluna vasiyetindeki hitabı¹³ örnek gösterilebilir.

Çocuklara sevdiğimiz bir isim vermeliyiz ki, her seferinde onlara seslenirken yürekten seslenebilelim. Anlamını dahi bilmediğimiz farklı isimler vermek yerine, akrabalık ilişkilerini de güçlendiren ve İslami kimliğimizle bağdaşan isimler vermeye özen gösterilmelidir. Duygularını zedeleyecek kötü lakaplar takmaktan ve onları toplumda gülünç duruma düşürmekten zinhar uzak durulmalıdır: “Ey İman Edenler! Erkekler diğer erkeklerle alay etmesinler; onlar kendilerinden daha iyi olabilirler. Kadınlar da diğer kadınlarla alay etmesinler; alay edilen kadınlar edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi karalamasın, birbirinize kötü ad takmayın...”¹⁴

11 Hüd, 11/42.

12 Yusuf, 12/5, 67.

13 Lokmân, 31/13-19.

14 Hucurât, 49/11.

d. Sesi Tartmak

Sesin tonu, kelimelere ihtiyaç kalmaksızın sevgi, saygı vb. birçok manaya hamildir. Bazen de bu bir saygı ifadesi manasına hamildir. Onun için sahabeye peygamberin huzurunda ses tonlarını ayarlamaları istenmiştir. Buna dikkat etmeyenler yerilmiş, riayet edenler ise övülmüştür: *“Ey İman Edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden fazla çıkarmayın, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider. Allah Resûlü’nün yanında seslerini kısınlara var ya, işte onlar, Allah’ın gönüllerini takva yönünden denemeye tabi tuttuğu kimselerdir. Onlar için büyük bağışlanma ve büyük bir ödül vardır.”*¹⁵ Burada her ne kadar Hz. Peygamber ile ilgili bir durum söz konusu olsa da, Kur’an’ın başka bir yerinde sesi ölçülü kullanmanın aslında insana yakışır genel bir tavır olduğu dile getirilmektedir: *“Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkinini merkep anırmasıdır.”*¹⁶

Sesin ölçüsü, terazisi kaçır ise muhatabımız olan çocuk da bizden kaçır. Çünkü yüksek bir ses şiddetin habercisi ve öncülüdür. Çocuk ise zayıf ve ürkektir. Ebeveyn ve eğitimciler tarafından böylesi bir tavır ile karşılanan çocuk özgüvenini yitirir, masumiyetten kaynaklı ürkekliği korkaklığa dönüşür. Kendisine anlatılan bir şeyi anlamadığı halde anlamış gibi yapar. Öte yandan bu çocuk zamanla aynı ölçütte cevap vermeye ve arsızlaşmaya başlar. Ecdat şöyle demiştir: *“Çocuğu aç bırakma hırsız olur, çocuğa çok kızma arsız olur.”*

e. Yüz Aynamızı Kırıştırmamak

Sözler kadar mimikler de duygulara tercümandır. Ekşi bir yüz, çatık bir kaş ne bir yetişkinin ne de bir çocuğun ülfetine olumlu bir katkı sağlar. Hz. Peygamber (s.a.s.) birileri ile meşgul iken âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektûm gelmiş ve

15 Hucurât, 49/2-3.

16 Lokmân, 31/19.

sözünü bölmüştür. Bu durum Allah Resûlü'nde (s.a.s.) yüzüne yansıyacak bir hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Bu hal Cenab-ı Zülcelal'in elçisine şu ayetlerle sitem etmesine neden olmuştur: “*Suratını astı, yüzünü çevirdi. Çünkü ona gözü görmeyen biri gelmişti. Sen nereden bileceksin, belki o annacaktı. Yahut o öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecekti.*”¹⁷ Sosyal münasebet kurallarını yeterince bilmeyen çocukların aile içerisinde veya okulda söz arasına girmesi durumunda karşılaşacakları bir mimik hareketi, belki de bir daha hiç soru sormamasına sebep olabilir. Böylesi bir duruma mahal vermemek için mümkün oldukça yüz aynamızı kınıştırmamalı, şiddet manası taşıyan kasları germememiz gerekmektedir.

f. Allah'ın Lütfunu Maddi Bir Külfet Olarak Görmemek

Maddiyatın dünya anlayışına şekil vermesi gün geçtikçe artmaktadır. Bu süreçte insanlar Allah'ın lütfu olan çocuklarını kendilerine bir külfet olarak görmektedirler. Sayısız kürtajın altında yatan en önemli gerekçelerden biri de budur. Bu anlayış, Cahiliye Dönemi'ndeki anlayışla bir yönüyle özdeşleşmektedir. O dönem yapılan bu hata konusunda Kur'an şu uyarıyı yapmıştır: “*Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.*”¹⁸

Külfet görülen bir şey ile yeteri derece ilgilenilmesi, onun anlaşılmasına çalışılması mümkün değildir. Külfet olduğunu anlayan çocuğun da bu muameleyi gördüğü kimse ile gönül bağı kurması imkânsızdır. Rızık Allah'a ait olduğuna göre bu kaygıları bir tarafa bırakmak gerekir. Bunun yerine Hz. Yakup'un düşündüğü gibi çocuğun salih insanlara mirasçı olacağını düşünerek, onlara en büyük zenginlik vesilesi oldukları hissettiril-

17 Abese, 80/1-4.

18 İsrâ, 17/31. Ayrıca bkz. En'âm, 6/151.

melidir: "...*Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver; o, Yakup hanedanına da vâris olsun; rabbim, onu rızana erdir!*"¹⁹

g. Baş Başa Konuşmak

İlerlemiş toplumların özel eğitim kurumlarında eğitimin kalitesini artırmak için sınıf sayısı olabildiğince az tutulmaktadır. Buna rağmen anlatılanları az anlamış veya anlamamış olan öğrenciler için "Bire Bir Ders" adı altında sadece bir kişiye konu anlatımı yapılmaktadır. Bu öğrencinin dikkatinin dağılmasını en aza indirmekte ve konuyu anlamasına büyük bir katkı sunmaktadır. Bu esnada anlamaya katkı sunan en önemli unsurlardan biri de konunun olabildiğince sade bir şekilde anlatılmasıdır.

Çocuk eğitiminde; sade ve baş başa bir anlatım Kur'an'ın da örneklediği bir mevzudur. Bunu Lokman'ın (a.s.) oğluna eğitim içerikli vasiyetinde görmek mümkündür; "*Lokman oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: 'Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır.... Sevgili oğlum! Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır. Yavrucuğum! Namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir. Gurura kapılarak insanlara burun kıvrma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutm ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez. Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.*"²⁰

Ebeveynden veya dedelerden, ninelerden birinin ciğerpare-sine böyle bir hitabı, çoğu zaman çocuk tarafından unutulmaz bir hatıra ve kulağında küpedir. Ayrıca bu durum nesilden ne-

19 Meryem, 19/5.

20 Lokmân, 31/13-19.

sile aktarılan bir vasiyet haline gelmekte, böylece nesiller arası bir iletişime dönüşmektedir.

h. Dinlemeyi Bilmek

Çocuğa söz dinletebilmek için, çocuğu dinleyebilmek gerekir. Herkes kendi akli ve ilmî seviyesine göre konuşur. Hâliyle çocuğun konuştuğu şeylerin seviyemize hitap etmeme ihtimali çok yüksektir. Anlattığı bir rüya dahi olsa dinlemek ve uygun bir cevap vermek lazımdır. Yusuf (a.s.) ve babası Yakup (a.s.) arasında geçen bir diyalog böylesi bir hadisedir: *“Bir gün Yusuf, babasına demişti ki: ‘Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm.’*”²¹

Çocuklara kulak vermek, çocuğun olduğu kadar bizim hayatımıza da yön verebilir. İbrahim’in (a.s.) babası ona kulak verseydi ve yanlışımdan dönseydi onun da hayatında çok şey değişecekti.²² Evet belki İbrahim (a.s.) bir peygamberdi ve bundan sonra bir peygamber gelmeyecek. Ancak çocuk saf ve duru olup günahattan arındır. Söyleyene değil söyletene bak hesabı, onun söyleyeceği bir söz, manevi dünyamızdaki bir yanlışımdı düzeltmeye veya ufkumuzu açmaya vesile olabilir.

i. Çocukların Sözlerine Değer Vermek

Allah Resûlü (s.a.s.) bir peygamberdi. Bütün peygamberler gibi zeki ve vahiyle müeyyet biriydi. Ancak yine de yapacağı iş konusunda kendisine fikir danışması öğütlenmiş, sonrasındaki kararı konusunda Allah’a tevekkül etmesi emredilmiştir: *“İş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”*²³

Kişiyi kıymet vermenin en güzel göstergelerinden biri de onunla istişare etmektir. Sözüne değer vermek, düşüncesine ve tercihinə değer vermek demektir. Bu sebeple özellikle ebeveyn-

21 Yûsuf, 12/4. Hz. Yakup’un cevabı için bkz. Yûsuf, 12/5-6.

22 Bkz. En’âm, 6/74.

23 Âl-i İmrân, 3/159.

lerin ve eğitimcilerin birtakım kararlarda ve faaliyetlerde çocuklara söz hakkı vermesi, onların fikirlerini alması gerekmektedir. Hz. İbrahim imtihan gereğı aldığı bir emir konusunda dahi Hz. İsmail'in fikrini sormuş, her ikisi de teslimiyetle emrin gereğini yerine getirmişlerdir.²⁴

Sonuç

Kur'an etkili ve güzel bir iletişim için öne sürdüğü hususlarda genel kaideler ileri sürer. Bunun için yetişkin ve çocuk ayrımı genelde yapmaz. Yetişkinler için öne sürülen hususlar çocuklar için de geçerlidir. Çocukların çok daha hassas ve yeni şekillenmekte olan bireyler olduğunu düşündüğümüzde bunların çok daha fazla titiz bir şekilde uygulanması gerçeğı ortaya çıkmaktadır.

Kur'an'ın iletişime dair verdiği anahtar kavramlara ve tavırlara bakıldığı zaman, bunların çoğunun tarihe tarih düşen veya topluma şekil veren hususlar içerisinde geçtiğı görölmektedir. Bizim gelecekteki tarihe açılan kapılarımız çocuklarımızdır. Bu kapıları aralayabilmek, bizden geleceğı hoş ve arzu edilen bir geçiş olmasını sağlamak için bu anahtar kavram ve tavırları dikkate almamız gerekmektedir.

Kutlu Nebi yalnızca kendi çocuklarının ve torunlarının değil, ulaşabildiği hemen her çocuğun hayatına bir şekilde dokunmuş, onların eğitimine katkıda bulunmuş ve daha sonra özlemle hatırlayacakları anılarını şekillendirmiştir.

İnsan Yetiştirme Sanatının Usta Sanatkârı Hz. Muhammed

Dr. Öğretim Üyesi Şule Yüksel UYSAL
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kutlu elçi, içimizden gönderilmiş bir peygamber olarak¹ ümmetine yüce kitabın ifadesiyle üsve-i hasene olmanın² gereğini yerine getirmiş, her alanda olduğu gibi aile içinde bir eş, bir baba olarak da eşsiz örneklikler ortaya koymuştur. Onun baba, dede ve ümmetin peygamberi olarak çocuklarla iletişimine bakılınca görülen; bir taraftan imrenilesi bir sadelik ve doğallık, diğer taraftan da çağların ötesine uzanan hikmet ve derinliktir. Onun tüm insanlarla ilişkisinde çabucak hissedilen sevgi ve merhameti çocuklarla ilişkisinde de en baskın renktir. O, çocuk eğitiminde sevgi ve merhametle yoğrulmuş, bilgiye dayalı, ahlak temelli ve ikna esaslı bir eğitim anlayışını benimsemiştir. Çocukları bir yetişkin gibi değerli görüp her birinin hayatına dokunmaya özen göstermiş, çocuklara hak ettikleri sevgiyi göstermekte cimri davranmamıştır.

Oğlu İbrahim doğduğunda sevincini ümmetiyle paylaşmakta sakınca görmemiş, gece gelen müjdeli haberi sabah “Bu gece bir oğlum oldu. Ona atam İbrahim’in ismini verdim.” diyerek duyurmuştur.³ Doğduğunda sevincini ümmeti ile paylaştığı gibi biricik oğlunu daha iki yaşını tamamlamadan kaybettiğinde de

1 Cumâ, 62/2.

2 Ahzâb, 33/21.

3 Müslim, Fezâil, 62; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23-24.

yüreğinde duyduğu derin acının işaretleri olan gözyaşlarını ümmetinden saklama ihtiyacı hissetmemiştir. Evladını kaybeden bir babanın nasıl sabır ve teslimiyet içinde olması gerektiğini gösterirken hissettiği acıyı kelimelere şöyle dökmüştür:

“Göz yaşarır, kalp üzülür fakat biz Rabbimizin razı olacağı sözlerden başkasını söylemeyiz. Ey İbrahim! Senin ölümünden dolayı gerçekten üzgünüz.”⁴

Torunu kucığında can çekişirken Resûlullah'ın (s.a.s.) gözyaşı döktüğünü görüp şaşıranlara da *“Bu gözyaşı, Allah'ın, dilediği kullarının kalplerine yerleştirdiği bir rahmettir. Allah, kullarından sadece merhametli olanlara merhamet eder.”* diyerek⁵ evladını, torununu kaybeden kişinin gözlerinin yaşarmasının doğal bir durum olduğunu ifade buyurmuştur.

“Hiçbir anne-baba çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır”⁶ diyerek ebeveynlerin en önemli sorumluluğuna işaret eden Kutlu Nebi yalnızca kendi çocuklarının ve torunlarının değil, ulaşabildiği hemen her çocuğun hayatına bir şekilde dokunmuş, onların eğitimine katkıda bulunmuş ve daha sonra özlemle hatırlayacakları anılarını şekillendirmiştir. İslam ümmetini bir bütün olarak düşünüp çevresindeki tüm çocuklara bir şekilde emek veren Resûlullah'ın (s.a.s.) bu konudaki örnekliğinin temel esaslarını şöyle sıralayabiliriz.

Çocuğun Tabiatı Eğitilmeye Elverişlidir

Resûlullah (s.a.s.) *her doğan çocuğun fıtrat üzere doğacağını ancak daha sonra anne-babasının onu farklı bir dine yönlendirebileceğini* bildirerek⁷ Müslüman aileler için bir müjde vermektedir. Çünkü yaratılış, karakter, tabiat, mizaç gibi anlamlara gelen

4 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23, 24; Müslim, Fezâil, 62.

5 Buhârî, Merdâ, 9.

6 Tirmizî, Birr, 33; Ahmed b. Hanbel, IV, 77.

7 Buhârî, Cenâiz, 93, Kader, 3, Tefsîr, 2; Müslim, Kader, 22.

fitrat kelimesi Allah'ın tüm mahlukatı kendisini bilecek ve idrak edebilecek bir kabiliyet ile donatması, bu şekilde yaratması olarak tanımlanabilir. Bu hâliyle çocuk hak din olan İslam'ı anlamak ve benimsemekte zorlanmayacak aksine zaten ona uygun yaratıldığı için kolaylıkla kabullenebilecektir. Bu bilgi bir taraftan anne babalar için bir müjde içermekte iken diğer yandan çocukların başka dinleri seçmesinin anne babalarının kusurlarının sonucu olabileceğine işaret ederek sorumluluğun farkında olmaya çağırmaktadır. Hz. Peygamber bu bilgiyle tüm ebeveynleri daha yolun başında ümitvar olmaya teşvik etmiş, kendisi de hiçbir çocuk ya da yetişkinin eğitimi ile ilgili olarak ümidini yitirmemiştir. Yahudi bir genci hastalığında ziyaret edip fitratına uygun bir biçimde can vermesi için gayret göstermiştir.⁸

Çocuk Eğitimi Ahiret Azığıdır

Tabiatı her ne kadar Allah'ı tanımaya yatkın olsa da eğitim anne ve babadan ciddi bir emek, uzun süren bir çaba ve sabır istemektedir. İşte dünyaya gelen bir yavru için ortaya konan tüm çaba bir taraftan bu yavruyu hayata hazırlarken diğer yandan ailesi için ahiret azığı olacak, belki de kişinin kurtuluşu evladına verdiği emeğin sonunda gelip kendisini bulacaktır.

“Kocasından dul kalıp da asil ve güzel olduğu halde evlenmeyecek yetimleri ev bark sahibi oluncaya ya da ölünceye kadar kendisini onlar için feda eden, bu uğurda (güneşte çalışmaktan) yanakları kararan/çöken kadın ile ben cennette şu iki parmağım gibi birbirimize yakın olacağız.”⁹ ve “Kim üç kız çocuğunun geçimini üstlenir, onları terbiye edip evlendirir ve onlara güzel davranırsa ona cennet vardır.”¹⁰ gibi hadisler bazen ayırım yapmadan tüm çocukların bazen de özellikle kız çocuklarının eğitimi için cesaret veren

8 Buhârî, Merdâ, 11.

9 Ebû Dâvûd, Edeb, 120, 121.

10 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121; Ahmed b. Hanbel, III, 96.

güzel haberlerdir. Bunlar; uzun soluklu ebeveynlik yolculuğunda anne-babaları yüreklendiren ve düştükleri zaman yeniden ayağa kalkıp dört elle bu işe sarılmalarını sağlayan göz ardı edilemeyecek müjdelerdir.

İşte Resûlullah (s.a.s.) bu tür müjdelerle kendisinin emek verdiği gibi ümmetinin de çocuk eğitimini bir yanıyla dünyaya bakan, bir yanıyla da ahirette kurtuluş vesilesi olacak olan bir kulluk eylemi olarak görmelerini istemiştir.

Doğan Çocuk Her Hâliyle Kabullenilmelidir

Allah'ın dilediğine erkek, dilediğine kız çocuk dilediğine ikisini birden verip dilediğini çocuksuz bırakmaya gücünün yeteceği Kur'an-Kerim'de bildirilmiştir.¹¹ Ancak buna rağmen kız çocuklarına yönelik yanlış bakış maalesef coğrafya ve zaman tanımadan sürdürülmüş, Arap coğrafyası da bundan nasibini almıştır. İşte böyle bir ortamda gerek yemeğe ortak olacağı korkusuyla gerekse kız olduğu için yeni doğan çocuğu öldürmenin büyük günahlardan olduğu bildirilmiş;¹² kız ya da erkek doğan çocuğun mutlaka kabullenilmesi tavsiye edilmiştir. Hatta bu konuda toplumdaki kemikleşmiş yanlışın düzeltilmesi için kız çocukları daha fazla ön plana çıkarılmış ve bu konuda Allah'a karşı gelmeyenler için müjdeler verilmiştir.

*“Kimin kız çocuğu olur da onu toprağa gömmez, hor görmez ve oğlan çocuğunu ona tercih etmezse Allah onu cennete koyar.”*¹³ ve *“Her kim kız çocukları sebebiyle sıkıntı çekerse, o kızlar onun için cehennem ateşine siper olacaktır.”*¹⁴ sözleriyle tüm Müslümanlar bu konuda adil bir bakış açısına, insafı bir tutuma davet edilmiştir. Hatta Resûlullah (s.a.s.) yanına gelen bir adamın, oğlunu öperek dizinin üzerine oturttuğunu daha sonra gelen

11 Şûrâ, 42/49-50.

12 Buhârî, Edeb, 6, 20, İ'tisâm, 3; Müslim, İmân, 141.

13 Ebû Dâvûd, Edeb, 121; Ahmed b. Hanbel, I, 223.

14 Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Birr, 147.

kızını ise öpmeden önüne oturttuğunu görünce “*Onlar arasında eşit davranmadın. Adil davranmalıydın.*” buyurarak¹⁵ en küçük konularda bile evlatların arasını ayırmamayı tembihlemiştir.

Kızı için “*Fatıma benden bir parçadır.*” diyen¹⁶ kutlu elçi, yalnızca küçük bir çocukken değil evlendikten sonra bile kız çocuklarını koruyup gözetmeye devam etmiştir.¹⁷

Aileye katılan yeni birey şükrü gerektiren dünya nimetleri içinde en kıymetlilerinden biridir. İşte Resûlullah’ın (s.a.s.) sünnetinde bu şükrün ifadesi; kurban kesme ve çocuğun kesilen saçları ağırlığınca sadaka verme şeklinde yer bulmakta, cahiliye devrindeki kesilen kurbanın kanını çocuğun başına sürmek yerine traş edip güzel koku sürmek yer almaktadır.¹⁸ Ümmetine akika kurbanını tavsiye eden Resûlullah (s.a.s.) bizzat kendisi de torunları Hasan ve Hüseyin için kurban keserek şükrünü ifade etmiştir.¹⁹

Yeni Doğan Bebeğe Güzel Bir İsim Verilmelidir

Yeni doğanın sevilip kabullenildiğinin önemli bir göstergesi de ona isim vermedir. Çünkü aldığı isimle beraber artık çocuğun kimlik inşası yolunda ilk adım atılmış olur. İsim, hayatı boyunca çocukla birlikte var olacak, onu temsil edecek hatta bazen kendisinden önce ismi bilinecektir. Bu sebeple Resûlullah (s.a.s.) çocuklara güzel isim koymayı tavsiye etmiş, bunun sebeplerinden birini de Kıyamet günü herkesin kendisinin ve babasının ismiyle çağırılması olarak göstermiştir.²⁰

Resûlullah (s.a.s.) güzel isimler koymayı teşvik etmesinin yanı sıra kendisi de etrafındaki çocuklara güzel isimler vermiş-

15 Heysemi, *Mecmau’z-zevâid*, Beyrut 1967, VIII, 156.

16 Buhârî, Nikâh, 110; Müslim, Fezâil, 96.

17 Ebû Dâvûd, Cihâd, 121. İbn Hişam, *Siret*, II, 489.

18 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21; Tirmizî, Edâhî, 19.

19 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21.

20 Ebû Dâvûd, Edeb, 61; Dârimî, İsti’zân, 59.

tir. Hz. Ali'nin evlatlarına savaş anlamına gelen Harb ismini vermek istemesine karşın Resûlullah (s.a.s.) güzellik anlamına gelen Hasan ve Hüseyin isimlerini vermiş,²¹ Mescid-i Nebevi'nin aydınlatılmasını sağlayan bir sahabiye ışık saçan anlamına gelen Serrâc ismiyle isimlendirmiştir.²²

Abdulahcer, Abdulkâbe, Kayyûm, Meliku'l-emlâk gibi isimleri²³ tevhit inancıyla bağdaşmadığı için, Berre ismini kişiyi temize çıkarmak anlamına geleceği ve kibre götürebileceği için, Harb, Efram, Şihâb ve Gurâb gibi isimleri de anlamlarının hoş olmamasından dolayı değiştirmiştir.²⁴

İsminin değiştirilmesine itiraz eden bir kişinin yaşadıkları çok manidardır. Yanına gelen bir kişinin isminin engebeli, sert ve kaba anlamlarına gelen Hazn olduğunu öğrenen Resûlullah (s.a.s.); düz, engebemiz, kolay anlamına gelen Sehl ile onun ismini değiştirmek istemiş, ancak babasının koyduğu ismi değiştirmek istemediği gerekçesiyle Hazn buna yanaşmamıştır. Daha sonra Hazn'in işleri yolunda gitmemiş, muhtemelen bu ismin de etkisiyle ailelerinde sıkıntının hiçbir zaman eksik olmadığı torunu Said b. el-Müseyyeb tarafından dile getirilmiştir.²⁵

Çocuğun kişiliğinin oluşumu ve gelişimi için ona bir an önce güzel bir isim vermenin önemi açıktır. Ancak Allah'ın Resûlü bunun yanında küçüklükten itibaren onları muhatap alıp selam vererek²⁶ hatırlarını sorarak²⁷ kendilerine güvenen birer birey olarak yetişmeleri için özen göstermiş, çocuklarla

21 Ahmed b. Hanbel, I, 119, Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 286.

22 İbn Hacer, *İsâbe*, III, 38.

23 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 40; Buhârî, Edeb, 114; Müslim, Âdâb, 20; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, V, 2980.

24 Müslim, Âdâb, 19; Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 40; Ebû Dâvûd, Edeb, 62; İbn Mâce, Edeb, 31.

25 Buhârî, Edeb, 108.

26 Müslim, Selâm, 14.

27 Buhârî, Edeb, 81.

ilişkisini tıpkı yetişkinlerle olduğu gibi samimi ve sağlam temellere oturtmuştur.

Beden ile Beraber Ruhi Gelişim de İhmal Edilmemelidir

Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisine getirilen bebeklerin damağına ağzında çiğnediği bir miktar hurmayı sürdüğü ve kulağına ezan okuduğu bilinmektedir.²⁸ Tahnîk denilen damağa hurma sürme; bir yandan çocuğun bedeni ihtiyacını giderip dünya nimetleri ile onu tanıştırma amacı taşıırken diğer yandan ilk lokmanın, bereketinden istifade edilmek istenen birisi tarafından verilmiş olması çocuğun ruhi gelişimi için anlam taşımaktadır.

Çocuğun duyduğu ilk kelimelerin içinde kelime-i tevhidi barındıran ezan ya da dua sözcükleri olması anlamlıdır. Bugünkü tıbbi veriler sonucu bebeklerin anne karnında iken bile dışındaki sesleri ve bu seslere bağlı duyguları hissedebildikleri bilinince, Resûlullah'ın (s.a.s.) doğan çocuğun kulağına ezan okuması ya da çocuk için dua etmesinin arkasındaki mana daha iyi anlaşılmalıdır. Çünkü yeni doğanın bedeni kadar ruhu da gıdaya muhtaçtır.

Çocuk Sevgiyi Hissedebilmelidir

Çocuk, en azından yetişkin oluncaya kadar içinde büyüdüğü ailenin kucaklayıcı sevgisini ve mensup olduğu toplumun kendisini kabullenişini hissedebilmelidir. Aksi takdirde sağlıklı bir birey, sağlam bir kişilik oluşumu imkansız hale gelebilecektir.

Rahmet peygamberinin çocuklara karşı duyduğu sevgi ve bu sevginin gösteriliş şekli bazen ümmetinin hayallerinin çok ötesindedir. Mesela o, bir gün mescitte ashabının huzurunda

28 Buhârî, Akıka, 1; Müslim, Âdâb, 24; Ebû Dâvûd, Edeb, 106, 107; Tirmizî, Menâkıb, 44.

hutbesini yarım bırakıp inmiş, torunları Hasan ve Hüseyin'i kucakladıktan sonra onlarla beraber minbere çıkıp “Allah ‘Mal-larınız ve çocuklarınız sizin için birer imtihan vesilesidir.’ derken ne kadar da doğru söylemiş! Şu iki yavrunun düşe kalka yürüyüşünü görünce dayanamadım da sözümü kesip onları kucağıma aldım.”²⁹ diyerek içinde kaynayan sevgiyi ümmetiyle paylaşmakta sakınca görmemiştir. Mescitte, değil bir peygamberin bir imamın bile hutbeyi yarıda kesip çocukları kucaklaması ne dönemin Arap toplumunun ne de içinde yaşadığımız çağın ve toplumun aşına olduğu bir durumdur. Hatta bazı toplumlarda çocuklara sevgiyi göstermenin çocukların eğitimi için zararlı olacağı düşüncesi benimsenmiştir. Oysa ki Resûlullah (s.a.s.) çocuklara sevgisini her daim göstermeyi istemiştir. Bunun için onlara kendilerini sevdiğini söylemiş,³⁰ kucaklayıp öpmüş,³¹ dizlerine oturtmuş,³² omuzunda taşımış,³³ bineğine bindirmiş,³⁴ okşamış,³⁵ şaka-laşmış,³⁶ oyunlar oynamış,³⁷ dualar etmiş,³⁸ kendisine ikram edilen ilk meyveyi ürünler için bereket duası yaptıktan sonra orada bulunan en küçük çocuğa ikram etmiştir.³⁹ Tüm bunlar aslında çocuğun ruhunu beslemektedir ve gün gelecek onun sevgiye doymuşluğu başkalarına sevgi sunarken cömertlik olarak kendini gösterecektir.

29 Tirmizî, Menâkıb, 30; Nesâî, Cum’a, 30.

30 Buhârî, Menâkıb, 27; Müslim, Fezâil, 17; Tirmizî, Menâkıb, 31.

31 Buhârî, Büyû’, 49; Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 65.

32 Buhârî, Vudû, 59; Müslim, Âdâb, 25.

33 Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 59.

34 Buhârî, Hac, 101, Libâs, 98, 99; Müslim, Hac, 147, 267, Fezâil, 66; Ebû Dâvûd, Cihâd, 54.

35 Buhârî, Meğâzî, 54; Müslim, Fezâil, 80.

36 Buhârî, İlim, 18; Tirmizî, Birr, 57; Ebû Dâvûd, Edeb, 18.

37 Müslim, Salât, 36; Tirmizî, Menâkıb, 30.

38 Buhârî, Cihâd, 188, Libâs, 60; Müslim, Fezâil, 56, 143.

39 Müslim, Hac, 474.

Hasan ve Hüseyin’e sevgisini “Allahım! Bu ikisine merhamet et. Ben de onlara merhamet ediyorum” diyerek ifade eden⁴⁰ Resûlullah (s.a.s.) sevgisini yalnızca çocuklara göstermemiştir. Kızı Fatıma’ya çocukluktan çıktıktan sonra bile sevgisini göstermiş, bu sevgiyi ümmetinin de fark etmesinde bir sakınca görmemiştir.⁴¹ Fatıma yanına geldiğinde Resûlullah (s.a.s.) ayağa kalkmış, onun elini tutup kızını öpmüş ve onu kendisinin yerine oturtmuştur.⁴²

Hz. Aişe’nin sıtmaya yakalandığını duyduğunda yanına koşan Hz. Ebû Bekir de tıpkı en yakın dostundan öğrendiği gibi kızını öpüp onun hatırını sormuş, böylelikle evlenip evden ayrılmış bile olsa kızına duyduğu sevgiyi ve merhameti göstermekten çekinmemiştir.⁴³

Eğitimci Merhametli Nezaketli ve Sabırlı Olmalıdır

Eğitimin küçüğün ruhunu yaralamadan istenen sonuca ulaşabilmesi için örnek insan Hz. Muhammed’in ısrarla üzerinde durduğu vasıflardan biri merhamettir. “Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze hürmet etmeyen bizden değildir” buyuran⁴⁴ kutlu elçi, torunlarını öpmesini garipseyen Akrâ b. Hâbis’e de “Merhamet etmeyene merhamet edilmez.” diyerek⁴⁵ bu dünyada çocukların merhameti öncelikli olarak hak ettiklerine işaret etmiştir.

Oğlu İbrahim’i sonsuzluğa uğurlarken merhameti gözlerinden taştan Allah Resûlü (s.a.s.)⁴⁶ çocuklara acımasız ya da kaba

40 Buhârî, Edeb, 22.

41 Tirmizî, Menâkıb, 60.

42 Buhârî, Menâkıb, 25; Ebû Dâvûd, Edeb, 143-144.

43 Ebû Dâvûd, Edeb, 146-147.

44 Tirmizî, Birr, 15.

45 Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 65.

46 Müslim, Fezâil, 62.

davranılmasını hoş görmemiş; üzerini ıslatan küçük torunu Hasan'a vuran Ümmü'l-Fadl'a karşı "Allah seni ıslah etsin! Oğlumun canını acıttın." diyerek tepki göstermiştir.⁴⁷

Bir başka seferde merakla gelip sırtındaki benine dokunmak isteyen Ümmü Halid'e babası kızınca "Onu bırak!" demiş, küçük kızın Peygambere dokunmak isteğini hoş görüyle karşılamıştır.⁴⁸

Resûlullah'ın (s.a.s.) yanında hizmet eden hiç kimseye bir tokat dahi atmadığı⁴⁹ bilinmekte ancak çocukluğunun neredeyse tamamını Peygamberin yanında geçiren Enes'in anlattıkları örnek bir eğitimcinin vasıflarını daha net olarak ortaya koymaktadır: "Resûlullah'a (s.a.s.) on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kere "Öf!" bile demedi. Herhangi bir şeyi dolayı "Niçin böyle yaptın?" demediği gibi "Şöyle yapsaydın ya!" da demedi."⁵⁰ Ona "Enesçik!" veya "Yavrucuğum!" diye letafet ile hitab eden⁵¹ Resûlullah (s.a.s.) kendi çocuğu olmamasına rağmen Enes'in gönlüne nezaketle dokunabilmiş, böyle bir eğitimin sonucu da İslam tarihine adını yazdıran Enes b. Malik gibi bir şahsiyet olmuştur.

Çocuk Hayatın Tam İçindedir

Peygamberin uygulamasında çocuk hayatın tam içindedir. Çocuk, sürekli kenarda tutulan, konuşturulmayan, fikri sorulmayan ve gururu incitilen değil, yaşamın merkezi camiye civıltılarıyla şenlendiren bir varlıktır. Resûlullah (s.a.s.) hayatın kalbinin attığı Medine mescidine çocukların gelmelerine izin vermiş, açık alanda kılınan namazlarda saflar arasında do-

47 Ahmed b. Hanbel, VI, 340.

48 Buhârî, Edeb, 17.

49 Müslim, Fezâil, 79.

50 Buhârî, Edeb, 39; Müslim, Fezâil, 51.

51 Müslim, Âdâb, 31; Ebû Dâvûd, Edeb, 1; Tirmizî, Edeb, 62

laşmalarına müdahale etmemiş,⁵² bazen omuzlarında kız bazen erkek çocuklar olduğu halde cemaate namaz kıldırılmış,⁵³ bazen kucağında torunlarıyla hutbe vermiştir.⁵⁴ Öğrenmenin dayatma yoluyla değil hayatın içinde biraz da kendiliğinden gerçekleştiğini bilen Resûlullah (s.a.s.) çocukları camiden hiç uzaklaştırmamıştır. Hatta annesinin camiye getirdiği minicik bir bebeğin ağlamasına duyduğu merhametten dolayı namazı kısa tutabilmiştir.⁵⁵

Resûlullah (s.a.s.) cami ile yetinmeyip onları alışverişe göndererek, düğün eğlencelerine katılımlarını teşvik ederek, onlarla evini paylaşarak çocukların hayatı yaşayarak öğrenmelerine ve sosyalleşmelerine katkıda bulunmuştur.

Değerleri Aktarmada Aşamalılık ve Israr Esastır

Değerlerin çocuğa aktarımında eğitimcinin özellikle de ailenin rolü yadsınamaz. Peygamber de bu değerlerin aktarılması için çocuklara en ince ayrıntıları bile anlatan ve kendi örnekliliği ile öğrenmeyi destekleyen bir tavır geliştirmiştir.

Dini değerlerin en önde gelenlerinden biri olan namaz eğitimi için örnekliliğin yanı sıra aşamalılığı ve devamı da önemsemıştır. Sağını solundan ayırabilecek yaşa geldiği zaman çocuğa namazın emredilmesini isteyen Hz. Peygamber, ilerleyen zamanlarda bu emrin ısrarla devam ettirilmesini hatta ihtiyaç duyulması hâlinde yaptırım uygulanabileceğini de bildirmiştir.⁵⁶

Ümmetine ısrarla takip etmelerini tavsiye ettiği bu denli önemli bir değerın çocukta yerleşmesi için Resûlullah (s.a.s.) da tedbir alır, teşvik eder, yol gösterir ve hatırlatma yapardı. Cami-

52 Buhârî, Ezân, 161; Müslim, Salât, 254.

53 Müslim, Mesâcid, 43; Ebû Dâvûd, Salât, 164-165; Nesâî, Tatbîk, 82.

54 Tirmizî, Menâkıb, 30; Nesâî, Cum'a, 30.

55 Buhârî, Ezân, 65; Müslim, Salât, 192.

56 Ebû Dâvûd, Salât, 26; Tirmizî, Salât, 182.

lerin yanı sıra evlerde de çocukların namaza katılmasını sağlar,⁵⁷ yakın çevresinin namaz kılıp kılmadığını kontrol ederdi.⁵⁸

Namazı sadece teşvik ile kalmaz, eksikleri tatlı bir dil yumuşak bir üslupla giderirdi. Enes'e "Yavrucuğum namazda yüzünü sağa sola çevirip bakma!" derken⁵⁹ sol tarafına duran Abdullah b. Abbas'ı tutup sağ tarafına geçirmiş ve başını okşamıştı.⁶⁰ Gözümün nuru dediği namazın göz bebeği çocuklara ısrarla fakat aşama aşama ve mutlaka güzellikle öğretilmesi için çok yönlü bir örneklik ortaya koymuştu.

Başarılı Eğitimci Alternatif Sunabilendir

Hız. Peygamberin önemli örnekliklerinden biri de eğitimde çocuğu alternatifsiz bırakmama idi. O bir şeyi yasaklıyor, ondan uzaklaştırıyorsa bunun alternatifi olan bir yolu gösterebiliyor, böylece yasak olandan uzaklaşmak daha kolay hale gelebiliyordu. O bir gün hurma ağaçlarını taşıdığı için huzuruna getirilen çocuğa "Evladım! Ağaçları neden taşıyorsun?" diye sorduktan sonra karnının aç olduğunu yalnızca karnını doyurmak için bunu yaptığını duyunca "Ağaçları taşılama!" demiş ancak ona alternatif sunarak ağaçların dibine dökülenleri yemesini tavsiye etmiştir.⁶¹ Bu alternatifi sunmakla kalmayan rahmet elçisi; "Allahım! Bu yavrunun karnını doyur" diye dua ederek huzuruna hatası sebebiyle getirilen çocuğun, ceza alarak değil zarar vermeden karnını doyuracağı bir yol öğrenerek, Peygamber duası gibi büyük bir kazançla yanından ayrılmasını sağlamıştır.

Gerek kendi çocukları ve torunlarına, gerekse yakınında bulunan, uzaktan gelen, sık görüştüğü bir kez gördüğü ümmetin tüm çocuklarına sevgi ve merhametini esirgemeyen,

57 Buhârî, Ezân, 164; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.

58 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 33.

59 Tirmizî, Cum'a, 60.

60 Müslim, Müsâfirîn, 182.

61 Ebû Dâvûd, Cihâd, 85; Tirmizî, Büyû', 54.

onları duygusal yönden desteklediği gibi itidalli ve nezaketli bir biçimde eğitilmelerini de önemseyen Kutlu Elçi'nin çocuk eğitimindeki örnekliğinden bugünün ebeveyninin alabileceği ince hikmetler bulunmaktadır. Çocuğun bugüne değil yarına hazırlandığı bilinciyle sünnetin öncülüğünde yürütülecek bir ebeveynlik hem anne baba hem çocuk için eşsiz kazanımları beraberinde getirecektir.

Çocuğun dünyaya gözlerini açmasıyla birlikte dindar bir anne babanın aklından çıkarmaması gereken ayetlerin başında Tahrim suresinin altıncı ayeti gelmektedir:
“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”

Çocuğun Din Eğitiminde İlk Basamak: Aile

Dr. Öğretim Üyesi Emine KESKİNER
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanın hayata hazırlanmasında kuşkusuz en önemli rol aileye düşmektedir. Ancak birçok ebeveyn bu rolün gereğini bilse bile çoğu zaman yerine getirmekte sıkıntı yaşamaktadır. Çocuk yetiştirmek anne babaya ciddi sorumluluklar yükleyen bir iş olup gereği yerine getirilmediğinde zamanla çözümü güçleşen sorunlara yol açabilmektedir. Bu durum yaşamın sihirli yılları da denilen 6-7 yaşına kadar olan zamanı daha da önemli hâle getirmektedir. Bu yılları iyi değerlendirebilmek için çocuk daha dünyaya gelmeden manevi açıdan hazırlanmak gerekmektedir. Her ne kadar doğum öncesinde özellikle de anne adaylarının duygusal olarak hazırlandığında kuşku olmamakla beraber, anne ve baba adaylarının doğacak çocukları için düşünsel olarak hazırlandıklarını söylemek genel itibarıyla güçtür.

İnsanları evliliğe götüren sebeplerin başında anne baba olmanın geldiğini söylesek yanlış olmayacaktır. Bu durumda evlenmeye karar verilen kişiyle ilgili düşünülmesi gereken hususların başında iyi bir anne ya da baba olup olamayacağı konusunun gelmesi gerekir. Bir arada yaşamadan, fiilen anne ya da baba olmadan bu konuda yüzde yüz emin olmak mümkün olmasa da eş seçiminde dikkat etmemiz gereken hususlarla ilgili Peygamberimizin (s.a.s.) tavsiyesine kulak vermekte fayda vardır. Peygamberimizin (s.a.s.) bu konudaki tavsiyesi şöyledir:

“... şu dört şeyden biri için evlenilir: Malı için, asaleti için, güzelliği için ve dini için. Sen dindarı olanı tercih et, mesut olursun.”¹ Görüldüğü üzere hadis-i şerifte dindarllıkla mutluluk bir arada zikredilmiştir. Dindarı insandan beklenen iyi bir eş, iyi bir anne ya da baba olma yönünde çaba sarf ederek hem dünyada hem de ahirette mutluluğa ermektir.

İslam âlimlerinden bir kısmı eserlerinde kanaatimizce haklı olarak çocuk eğitiminin eş seçimiyle başladığını ifade etmişlerdir.² Âlimler, bu görüşlerini insanın sadece fiziki değil manevi bakımdan da anne ve babanın sahip bulunduğu temiz seciye, izzet ve şerefle iyi ahlak ve tabiatı, yahut da bunların zıddı olan çirkin huy ve davranışları irsiyet yolu ile almasına dayandırmışlardır.³ İnsanın manevi yapısına etki eden unsurlar arasında ise yenilip içilenin helal yollardan elde edilmiş olmasına özellikle değinildiği görülmektedir. Gıdanın temiz ve sağlıklı olmasının yanı sıra helal olması da gerekmektedir. Bu durumda *helal süt emmiş, helal haram hassasiyeti gözetilmiş bir evde büyümüş* biriyle evlenmeye çalışmak çocuk eğitimi için oldukça önemli hale gelmektedir.

Amacımızın Farkında mıyız? Nereden Başlamalı?

Çocuğun eğitimine başlamadan önce nasıl bir insan yetiştirmeyi hedeflediğimiz üzerinde düşünmemiz gerekir. Geçmişte eğitim hakkında görüş beyan eden İslam âlimlerinin hemen hepsi eğitimin amacının *iyi insan* yetiştirmek olduğunu söylemişlerdir. İyi insanı da ana hatlarıyla; Allah’a inanan, Allah’tan başkasına gönül bağlamayan (O’nu her şeyden fazla seven), açık ve gizli şirkten kaçınan, güzel ahlak sahibi, ihsan üzere

1 İbn Mâce, Nikâh, 6.

2 Osmanlı devrinde Kınahzâde Ali Efendi, Taşköprülüzâde, Ahmet Mithat Efendi bu âlimlerdendir.

3 İsfahanî, *Tafsîlü’n-Neşeteyn*, s. 49’dan aktaran Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2009, s. 130.

olan, iyi(lik) düşünen, yaptığı iyiliklere karşı bir şey beklemeyen ve iyiliğe teşvik eden, kötü alışkanlıklardan, telkin ve taklit ile elde edilen bozuk ve yanlış görüş ve düşüncelerden kurtulan insan olarak tarif etmişlerdir.⁴ Görüldüğü üzere anne ve baba adaylarını zorlu bir görev beklemektedir. Bu zorlu göreve başlarken yapılacak manevi hazırlıkların başında dua etmek gelir. Nitekim bizlere yol gösterici olarak gönderilen peygamberlerden Hz. İbrahim de “*Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlât ver!*”⁵ şeklinde Allah’a niyazda bulunmuştur. Çocuk doğmadan ve doğduktan sonra yapılacak dualar anne babanın önemli güç kaynaklarının başında gelmektedir.

Çocuğun dünyaya gözlerini açmasıyla birlikte dindar bir anne babanın aklından çıkarmaması gereken ayetlerin başında Tahrim suresinin altıncı ayeti gelmektedir: “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*” Görüldüğü üzere anne baba olmak, bize kendimizin yanı sıra çocuğumuzu da koruma yükümlülüğünü getirmektedir. Bir insanın kendini düzeltmeden, dünyaya gözlerini açar açmaz yıllarca yakın plan kendini gözlemleyecek olan çocuğunu ya da çocuklarını düzeltmesini düşünmenin anlamsızlığı açıktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) “*İşe kendinden başla...*”⁶ diye muhataplarını uyarmıştır.

Çocuğun din eğitimi denilince ailelerin aklına ilk olarak Kur’an okumayı öğrenme, namaza, oruca başlatıp alıştırma gibi ibadet boyutuna yönelik uygulamalar gelse de din eğitimi bu gibi ibadetlerle sınırlamamız doğru olmaz. İslam’ın beş şartı olarak saydığımız ibadetler, Allah’a imanın tezahürleri olarak son derece önemli olmakla beraber sırf bu yönde gayret göstererek yeterli bir din eğitiminden bahsedemeyiz. Öncelikle çocuğa verdiğimiz her eğitimin din eğitiminin bir parçası oldu-

4 Bkz. Ahmet Koç, “İhvân-ı Safâ”, *Klasik İslam Eğitimcileri*, (Ed. Mustafa Köylü-Ahmet Koç), Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s. 118.

5 Sâffât, 37/100.

6 Müslim, Zekât, 41.

ğu bilinciyle hareket etmemiz gerekmektedir. Bu eğitimde ilk sırayı ahlak eğitimi yani çocuğumuzun iyi bir insan olabilmesi için yönlendirilmesi almaktadır. İslam âlimlerinden İbn Sina (ö. 1037), çocuk “*sütten kesilir kesilmez*” ahlak eğitimine başlanması gerektiğini savunur. Bu da yaklaşık olarak 2 yaşında ahlak eğitimine başlanması anlamına gelmektedir. Bunun nedeni tabiatı itibarıyla hem iyiliğe hem de kötülüğe eğilimli bir varlık olarak dünyaya gelen insanın iyiliğe olan meylini öne çıkarmak, kötülüğe olan meylinin ise yeşerip büyümesine fırsat vermemektir. Bu sebeple İbn Sina ilk iş olarak kötü tavır ve tutumların önüne geçilmesi gerektiğini, bunun için de çocuğun kötü alışkanlıklardan ve nahoş ortamlardan uzak tutulması gerektiğini söyler. Çünkü kötü ahlak çocuğu çok çabuk etkiler ve onda kalıcı alışkanlıklar halini alır.⁷

Bir diğer İslam âlimi Gazzâlî (ö. 1111) yukarıda yer verdiğimiz ayette⁸ geçen çocuğu koruma vazifesinin içeriğini oldukça pratik bir şekilde şöyle açıklar: “Çocuğu korumak, onu güzel terbiye edip temizlemek, ona ahlaki faziletleri öğretmek, kötü arkadaşlardan onu korumak, devamlı surette zevk ü sefa içinde bırakmamak, refah ve ziynet sebeplerini sevdirmemektir.”⁹ Bu satırlar bize ilk yıllarda ahlak eğitiminin omurgasını oluşturan davranış eğitiminin öncelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Davranış Eğitiminin İki Şartı

Davranış eğitiminin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için iki şart vardır: Model olma ve çevre oluşturma. Çocuk dünyaya geldiğinde öncelikle yetişkinlerle ilişki ve iletişim içine girmekte, gördüğü bu insanları taklit ederek hayata hazırlanmaktadır. Bu durum başta anne baba olmak üzere çocuğun yakın çevresinde bulunan tüm insanların tavır ve davranışlarına

7 İbn Sina, *Kitâbü's-Siyâse*, (yay. Luvis b. Nikola), Kahire. 1900, s. 11-12.

8 Tahrîm, 66/6.

9 Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din, el-Babî el-Halebî*, ts., III, s. 69; Kimyâ-yı Saadet, (çev. Faruk Mercan), İstanbul, 1979, s. 316.

azami ölçüde dikkat etmesini gerekli kılar. Aksi takdirde ortaya çıkacak olan söz ve davranış uyumsuzluğundan çocuğun olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır. Örnek vermek gerekirse yalan söyleyen bir anne babanın çocuğuna yalan söylememesi yönünde verdiği öğütlerin etkili olmasını beklemek abesle iştir. Oysa yalandan kaçınmak din eğitiminin en önemli amaçlarından biridir. Zira Peygamberimiz (s.a.s.) bazı olumsuz özelliklerin müminde bulunabileceğini, ancak *yalancı birinin mümin olamayacağını* söylemiştir.¹⁰

Çevre oluştururken de anne ve babalar kendilerinin ve çocuklarının görüştükleri kişilerin sözü ve davranışı birbiriyle uyumlu insanlardan olmalarına dikkat etmelidirler. Zira hem kendilerinin hem de çocuklarının arkadaş ve dost çevrelerinden etkilenmemeleri düşünülemez. Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) bu konudaki uyarılarını hatırdan çıkarmamak lazımdır: “İyi arkadaş yalnızlıktan, yalnızlık da kötü arkadaştan hayırlıdır.”¹¹; “İyi arkadaşla kötü arkadaşın örneği, misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!”¹² İnsanların mizaçlarının birbirlerini etkilediklerini ifade eden “Mizaçlar çok hırsızdırlar.”¹³ şeklindeki Arap atasözü de kimlerle vakit geçirdiğimizin önemine işaret etmektedir. Çocukların yetişkinlerden çok daha fazla etkiye açık olmaları münasebetiyle ebeveynlerin yaşamın ilk yıllarından itibaren çocuklarının bir arada olduğu kişilerin (bakıcı, kreşlerdeki eğitimci, arkadaşlar vb.) seçimine özen göstermeleri hayati önem taşımaktadır.

10 Bkz. İmam Mâlik, *Muvatta*, Kelam, 19.

11 Hâkim, *Müstedrek*, III, 387.

12 Buhârî, Zebâih, 31, Buyû’, 38; Müslim, Birr, 146; Ebû Dâvud, Edeb, 16.

13 Bedruddin İbn Cemâa el-Kinânî, *İslamî Geleneğe Eğitim Ahlakı*, (çev. Muhammet Şevki Aydın), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, s. 219.

Çocuğumuza kazandıracağımız ilk davranışlar yeme içme, giyinme, uyku, temizlik gibi temel ihtiyaçlarımızın giderilmesiyle ilgili olup bunlar aynı zamanda din eğitiminin de temelini oluşturmaktadır. Saydığımız tüm hususlardaki alışkanlıkları-
mız genellikle anne ve babamız ya da onların görevini yapan kişiler tarafından oluşturulmuştur. Dinimizin temizliğe verdiği önem malumdur. Hatta Peygamberimiz (s.a.s.) “*Temizlik imanın yarısıdır.*”¹⁴ demek suretiyle dindar bir insanın pis olamayacağına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda çocuğumuzun temizliğine özen göstermek, ona temizlik alışkanlığı kazandırmak oldukça mühimdir. Temizlik alışkanlığı kazandırırken de ona yapmasını söylediğimiz tüm davranışları (yatmadan önce ve sabah kalkınca elimizi yüzümüzü yıkamak, yemeklerden önce ve sonra ellerimizi yıkamak, yemek öğünlerinden sonra dişlerimizi fırçalamak, tuvaletten çıkarken ellerimizi yıkamak vb.) kendimiz ihmal etmeden yapmalı, bu konudaki özenimizi çocuğumuzun gözlemlemesini sağlayıcı tedbirler almayız.

Ailelerin yemek yerken sergiledikleri tutum ve davranışlarının temizlik, diğerkâmlık, arkadaşlık, dostluk, akrabalık, nimetin şükrünü öğrenmek gibi yaşam boyu lazım davranışların kazandırılmasındaki öneminin farkında olmaları gerekmektedir. Emzirme dönemi de dâhil beslenme, karnın doyurulmasından ibaret maddi bir eylem değildir. Dinimizde bunun en açık göstergelerinden biri yiyeceklerin helallğine yapılan vurgudur. Cenab-ı Hak, “*Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helal şeylerden yiyin...*”¹⁵ buyurarak yiyeceklerin sadece sağlıklı ve temiz olmasının yeterli olmadığını bize bildirmiştir. Anne babalar rızkın helal yoldan elde edilmesinin bilincinde olmalı ve bu bilinci çocuklarına kazandırmak için çaba sarf etmelidirler. Bu bağlamda zaman zaman helalinden kazancın önemine dair karşılıklı konuşmalar yapılabilir. Çocuğun yemeğe başlarken besmele çekmeye, yemekten sonra da en azından “Elhamdü-

14 Müslim, Tahâret, 1.

15 Bakara, 2/168.

lillah” diyerek şükretmeye alıştırılması da beslenme eğitiminin amaçları arasındadır. Peygamberimiz (s.a.s.) çocuk sahabilerinden birine, yemek yerken besmele çekmesini, sağ eliyle ve önünden yemesini söyleyerek¹⁶ yemek yerken riayet etmemiz gereken temel kurallar konusunda bize rehberlik etmiştir. Bu kuralların hayata geçirilmesinin en kolay yolu, diğer hususlarda olduğu gibi burada da anne babaların bizzat kendileri yapmak suretiyle model olmalıdır.

Giyinme konusunda da aileler küçük yaşlardan itibaren çocuklarına yol göstermelidirler. Bu konudaki sorumluluğu sadece buluşa erince kızların başını örtmesini sağlamaya indirgemek de din eğitimi açısından yeterli değildir. Ahlak eğitimi denilince akla gelen önemli isimlerden biri olan Tusî (ö. 1274) çocuğun pahalı ve gösterişli giysiler giymeye alıştırılmaması gerektiğinin altını çizer.¹⁷ Maalesef günümüzde ailelerin tüketim kültürünün doğrudan veya dolaylı baskısı sonucu kimi zaman maddi imkânlarını da zorlayarak çocuklarına gördükleri, istedikleri her şeyi alma konusunda ciddi bir çaba hatta yarış içinde oldukları görülmektedir. Böyle davranarak çocuklarına iyilik yapmadıklarını fark ettiklerinde ise geç olabilmektedir. Gazzâlî, süse ve refaha alışan çocuğun büyüdüğü zaman da onların peşinden koşacağını, elde edemeyince de mutsuz olacağını söyler¹⁸ ki haksız değildir. Böyle bir durumun yaşanmaması için anne babalar, çocuklarının küçük yaşlarından itibaren nefse hoş geleni değil de olması gerekeni yapmaları konusunda çaba sarf etmelidirler. Örneğin ihtiyacı olmayan bir şeyi belli durumlar dışında çocuk ne kadar isterse istesin almamak, bu sayede çocuğun zamanla böyle bir alışverişin israf olduğu bilincini kazanması çabaya değerdir.

16 Buhârî, Et'ime, 2-3.

17 Nasîruddin Tusî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, (çev. Anar Gafarov-Zaur Şükürov), Litera Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 208.

18 Gazzâlî, *İhyâ*, III, s. 69.

İman ve İbadet Eğitiminde Öncelikli Meseleler

Esas olarak iman ve ibadet eğitimi yukarıda da görüldüğü üzere davranış eğitimiyle iç içedir. Bununla beraber çocukların iman ve ibadet eğitimlerine dair birkaç noktayı ayrıca yazmakta yarar görüyoruz. İşlerimize başlarken besmele çektiğimizi gören, sık sık Allah'a şükrettiğimizi duyan bir çocuğun iki üç yaşlanından itibaren "Allah kim? Nerede? Neden göremiyoruz?" gibi sorular sormasından doğal bir şey yoktur. Bu sorular bizi ne panikletmeli ne de çocuğumuzun içinde bulunduğu zihinsel gelişim basamağını unutarak cevap vermemize sebebiyet vermelidir. Bu tip sorular karşısında çocuğun seviyesine uygun kısa ve doğru cevaplarla karşılık verme cihetine gidilmelidir. Çocuğun anlayabilmesi için somut örnekler verilmeli, çevresindeki her şeyin Allah tarafından yaratıldığının altı çizilmelidir.

Allah inancının kazandırılmasında dikkat edilmesi gereken en önemli nokta çocukta *Allah'a karşı olumsuz duyguların oluşmasına sebep olabilecek söylemlerden kaçınmaktır*. Maalesef ebeveynler ya da çocuğun eğitiminden sorumlu kişilerin zaman zaman çocuklarının yaramazlıklarını önleyebilmek için "Allah yakar! Cehennemde yanarsın..." gibi sözler sarf ederek onların Allah'tan korkmasına veya zamanla Allah'ı ciddiye almamasına yol açabilecek bazı ifadeler kullandıkları bilinmektedir. Çocuğun Allah lafızıyla bu şekilde karşılaşması hiç hoş değildir. Yapılması gereken her fırsatta Allah'ın sevgi ve merhametine dikkat çekmektir.

Peygamber inancına gelince peygamberlerle ilgili konuşurken sevgi ve saygı dili kullanmaya özen gösterilmelidir. Kıssalar çocuklarla gelişigüzel paylaşılmamalı, çocuğun anlam çıkarma düzeyi göz önünde bulundurulmalı, heyecan gerginliğine sevk edebilecek pasajlar çocuklarla paylaşılmamalıdır. Zaman zaman peygamberlerin çektiği sıkıntı ve hastalıkların, yaşadığı zorlukların okul öncesi hatta 9-10 yaşına kadar okul çağındaki çocuklarla paylaşılmasının bazı sıkıntılara yol açtığı bilinmek-

tedir. Allah inancında olduğu gibi burada da Peygamberimizin (s.a.s.) çocuklara ve tüm insanlara olan sevgisinden, bu sevginin tezahürü olan davranışlarından örnekler anlatmak suretiyle öğretime başlamak daha sağlıklı sonuçlar elde etmemizi sağlayacaktır.

Ülkemizde ailelerin, çocuklarının Kur'an okumayı öğrenmesi konusuna ayrı bir önem verdikleri görülmektedir. Azımsanmayacak sayıda aile daha ilkokula başlamadan çocuğunun Kur'an okumayı öğrenmesi için arayışa girmektedir. Ailelerin çocuklarını din eğitimi almaları için gönderdikleri kurum ve kuruluşları çok iyi araştırmaları gerekir. Aksi takdirde çocuğun yaşına ve seviyesine uygun olmayan bir deneyim, telafisi güç sorunlara yol açabilir. Ayrıca aileler çocuklarının Kur'an okumayı öğrenmede zorlandığını gördükleri zaman özellikle de okul öncesinde ısrarcı olmamaya dikkat etmelidirler. Kur'an okumayı öğrenen çocukların okumayı unutmamaları için de günde bir iki ayet de olsa birlikte Kur'an okumaya zaman ayırmak gerekmektedir.

Kendini dindar olarak tanımlayan ailelerin Kur'an okumayı öğrenmenin yanı sıra çocuklarına düzenli namaz kılma alışkanlığını nasıl kazandırabileceklerini de mesele edindikleri görülür. Ancak bu mesele edinme genellikle çocuğun dinen namaz kılmakla mükellef oluşuyla ortaya çıkmaktadır. Oysa anne babanın hem küçük yaşlardan itibaren çocuğun bulunduğu ortamlarda bizzat namaz kılarak hem de Peygamberimizin (s.a.s.) *"Yedi yaşına gelince çocuklarınızdan namaz kılmalarını isteyin."*¹⁹ tavsiyesinin gereğini yerine getirip çocuğun namaz kılabilmesi için gerekli alt yapıyı hazırlayarak (namazda okunacak sure ve duaların öğretilmesi, birlikte namaz kılınması, günde bir vakit namazdan başlayarak tedricen beş vakit namazın edası vb.) mükellefiyet öncesi zamanı iyi değerlendirmeleri namaz kılma konusunda sorun yaşanması ihtimalini azaltacaktır. Çocuğun

19 Ebû Dâvûd, Salât, 26.

arkadaş çevresinin namaz kılanlardan oluşmasının namaza devam konusundaki olumlu etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Günümüzde çocukların din eğitiminden bahsederken sanal ortam üzerinde de durmak gerekir. Artık birçok çocuğun sosyal çevresini daha ziyade sanal çevrenin teşkil ettiği malumdur. Bu durum beraberinde ciddi riskler getirmektedir. Bazı ailelerin önce bakıcı ardından arkadaş olarak çocukların eline tutuşturduğu telefon ve tabletler, kontrolsüz bir sosyalleşmeyi beraberinde getirmekte, çocuklar bilişsel ve duygusal açıdan hazır olmadıkları görüntü ve ifadelere maruz kalmaktadırlar. Teknolojik aletlerin kontrollü kullanılması konunun uzmanları ve eğitimciler tarafından ısrarla dile getirilse de birçok meselede olduğu gibi bu konu da olumsuz bir durumla karşılaşılmadan çoğu kişi tarafından ciddiye alınmamaktadır.

Gününün büyük kısmını telefon veya tablette bir şeyler izleyerek ya da oyun oynayarak geçiren bir çocuğun anne babasını model alması neredeyse imkânsızdır. Çocuğuna model olması gerektiğinin bilincinde olan, çocuğunun ev içinde ya-bancılaşıma sorunu yaşamasını istemeyen hiçbir anne baba böyle bir durumla karşılaşmak istemeyecektir. Yukarıda görüldüğü üzere yaşam boyu devam eden alışkanlıkların çoğu, ev içinde görerek ve birlikte vakit geçirerek edinilmektedir. Teknolojik aletlerin bu imkânı ortadan kaldırarak çocuğun yetişmesinde anne babayı âdeta etkisiz hâle getirmesi gibi bir tehdit göz ardı edilemez. Anne ve babalar çocukların her türlü eğitiminin en önemli aktörü olarak rollerini hiçbir kimseye ya da hiçbir şeye devretmemek konusunda dikkatli olmalıdırlar. Unutmayalım ki çocuklarımıza bırakacağımız en önemli miras Peygamberimizin (s.a.s.) de ifade ettiği üzere²⁰ onları en iyi şekilde eğitmektir.

20 “Hiçbir baba evlâdına güzel edep ve terbiyeden daha değerli ve üstün bir miras bırakamaz.” Tirmizî, Birr, 33.

Ahlaki değerler dinden bağımsız değildir
ve bu değerlerin ocuk tarafından kişiliğine
etki edecek derecede benimsenmesi, anne
babaların bu değerleri bizzat yaşamalarına
bağlıdır.

Kimliğin Filizlendiği Toprak: Aile

Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KAYA
ASBÜ İslami İlimler Fakültesi

İnsanoğlu dünya üzerinde var olan en şerefli varlık olarak soyunu evlilik ve akabinde dünyaya getirilen çocuklar yoluyla devam ettirir. İnsan, çocuklarına eğitim yoluyla bildiklerini aktarabilen dünyadaki tek canlıdır. Kültür aktaran tek canlı olarak insan, deneyimlerini, bilgileri, düşüncelerini, inançlarını, zevkleri, acılarını vb. çeşitli yollarla diğer insanlara kazandırabilir. Bu bakımdan, insan davranışlarının büyük kısmı öğrenilmiş davranışlardır. Kişiler, başkalarıyla olan ilişkileri aracılığıyla toplumda geçerli olan değer, kural ve normları, tutumları, alışkanlıkları ve becerileri öğrenir. Kişi hangi toplumda doğup büyürse o toplumun doğal ve toplumsal şartlarına göre adapte olur ve kendi toplumuna uygun bir kişilik kazanır.¹

Aile ve Kimlik İnşası

Bilindiği gibi aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun temelini meydana getiren sosyal bir kurumdur ve toplumun temel taşıdır. Çocuk gözlerini açtığı dünyada öncelikle anne babasını tanır ve onların şefkatine muhtaç bir şekilde hayata tutunmaya çalışır. Tüm çocukların, doğuştan genetik olarak getirdikleri bazı özellikleri vardır. Bununla birlikte; çocuğun

1 Bülent Dilmaç-Kadir Ulusoy, *Değerler Eğitimi*, Pegem A Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara 2016, s. 1-3.

kişiliği önce ailesi, sonra okul ve yaşadığı çevredeki insanlar tarafından şekillendirilir. Bu nedenle; kişilik kavramı, bireyin doğuştan getirdiği özellikler ile çevrenin kişiye kazandırdığı özelliklerin tümünü ifade eder.² Kişilik kavramı, bir bakıma kimlik kavramı ile de eşdeğer görülebilir. Zira kimlik, en genel anlamıyla, bireyin “*Ben kimim?*” sorusuna verdiği cevap olarak tanımlanır. Kimlik gelişimi ise, kimliğin zaman içinde çeşitli değişkenlerden etkilenerek şekillenme süreci olarak anlaşılabilir.

Kişiliğin/kimliğin temelleri ilk 5-6 yılda aile ortamında atılmaktadır. Bu, çocuğun kişiliğinin gelişmesindeki birinci derece sorumluluğun anne babaya düştüğü anlamına gelir. Çocuğun kişiliğinin gelişmesinde en etkili olan sosyal çevre, aile çevresidir. Davranışlarımıza yön veren standartlar olan değerlerin de ilk öğrenildiği yer ailedir. Ailede değerler, model alma ve anne babayı taklit etme şeklinde oluşmaya başlar. Bu bağlamda çocuk; aile içinde var olan yaşanan dinî, millî, ahlaki, kültürel değerleri gözlemleyerek ve bu değerlerin yaşanma biçimlerine katılarak özümseyebilir. Eğer çocuk, etkili bir değer aktarım ortamında büyürse kazandığı değerler onun kimliğinin bir parçası hâline gelecektir. Bu nedenle değer eğitimi, kimlik sahibi bir çocuk yetiştirmek isteyen anne babaların üzerinde dikkatle durması gereken bir husustur.

İslam dininde de çocuk yetiştirme sorumluluğu öncelikli olarak anne ve babaya aittir.³ Ailelerin çocuk yetiştirme biçimleri, büyük oranda çocuğun ileride nasıl bir kimlik/kişiliğe sahip olacağını da belirler. Bu bağlamda; Kur'an-ı Kerim'de yer alan “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*”⁴ ayeti, anne babalara ahirete vurgu yaparak

2 Mevlüt Kaya, Ailede Anne ve Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, 1997, s. 194.

3 Abdulkadir Kılıç, İslam'da Çocuk Eğitimi ve Terbiyesi, *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, Ed. Muhammet Koçak, Ankara 2016, II, 366.

4 Tahrîm, 66/6.

dünyadaki dini eğitim sorumluluğunu hatırlatmaktadır. Peygamberimizin (s.a.s.) “Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.”⁵ ve “Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici de bir çobandır. Erkek, aile halkının çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları için çobandır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz.”⁶ hadisleri, anne ve babalara dinî/ahlaki ve aynı zamanda kişilik eğitimi görevini yüklemektedir.

Kimliğin Önemli Bir Boyutu Olarak Benlik İnşası

Kimlik/kişilik gelişiminin bir alt boyutu, benlik inşasıdır. Benlik, insanın kendi kişiliğine dair olan kanaatlerin toplamı, insanın kendini tanıma ve algılama biçimidir. Bu algılama biçimi, kişinin genel tutum ve davranışlarını büyük ölçüde etkiler. İki yaş civarında gelişmeye başlayan benlik kavramı, yirmili yaşlarda belirginleşir.⁷ Çocuğun kendine dair zihninde oluştuğu algı; anne baba, kardeş ve yakınlarının ona dair fikirlerinden etkilenir. Çocuk, sosyal çevredeki bu kişilerin -özelikle ailesinin- kendisine ait yakıştırmalarını kişiliğine katar, giderek kendisini onların gördüğü gibi görmeye, algılamaya başlar. Çevredeki kişiler, örneğin anne baba, kardeş, arkadaş ve öğretmenleri kendisine karşı olumlu sıfatlar yakıştırıyorlarsa olumlu bir benlik kavramı; olumsuz sıfatlarla hitap ediyorlarsa olumsuz bir benlik kavramı geliştirir.

Çocuğun ailede sağlıklı bir benlik algısı geliştirebilmesi, aile üyelerinin çocuğa verdiği değer ve onun şahsiyetine duyduğu saygı ile birebir ilişkilidir. Bu nedenle, çocuğa karşı kullanılan dil (sevgi ya da eleştiri dili) ve tabiri caizse onun adam yerine konması, fikrinin alınması, düşüncelerine saygı gösterilmesi ileride kendine güvenen bir kimlik edinmesi açısından son

5 Buhârî, Tefsîr (Rûm), 2.

6 Buhârî, Nikâh, 91.

7 Kaya, *agm.*, s. 195.

derece önemlidir. “Çocuktur anlamaz, aklı kesmez.” şeklindeki yaklaşımlar çocuğun kendini değersiz hissetmesine neden olurken çocuğa karşı sarf edilen “aptal, salak, geri zekâlı vb.” sözler çocuğun kendini bu şekilde algılaması sonucunu doğurur.

Hayatın her alanında olduğu gibi çocuk yetiştirme konusunda da Peygamberimizin (s.a.s.) davranışları müminlere rehberlik etmektedir. Allah Resûlü (s.a.s.), her şeyden önce, özellikle kız çocukları olmak üzere çocuklara pek de değer verilmeyen bir dönemde “Çocuğunun senin üzerinde hakkı var.”⁸ buyurarak anne babalara çocukların da -tıpkı yetişkinler gibi- hak sahibi şahsiyetler olduğunu hatırlatmış bu sayede onların değerini göz ardı edilemeyecek şekilde açığa çıkarmıştır. Peygamber (s.a.s.) çocukları her zaman önemsemiş, onları gördüğü yerde yanlarına gelerek selam vermiş⁹ çocukların arasına karışarak onlarla oyunlar oynamıştır.¹⁰ Allah Resûlü (s.a.s.) çocukları tıpkı büyükler gibi muhatap almış, Umeyr adlı çocukla kuşu hakkında sohbet etmiştir.¹¹ Gerek sözleri gerekse davranışları ile çocuklara şefkatle muamele ederek onları yüceltmiş, kıymet verdiğini hissettirmiştir. Cabir b. Semüre’nin anlattığına göre Peygamberimiz (s.a.s.), bir namaz sonrası evine dönerken yolda birkaç çocukla karşılaşmış onların her birinin yanağını okşayarak¹² onlarla ilgilenmiştir. Yine bir gün torunu Hasan’ı omuzunda taşıırken bir adam “Yavrum! Bindığın binek ne güzelmiş!” deyince Peygamberimiz “O da ne güzel binici!”¹³ buyurarak Hasan’ı da bu güzel tanımlama içine dahil etmiş onu taltif etmiştir.

Allah’ın bir emaneti olarak verilen çocuklar, Peygamberimizin (s.a.s.) terbiyesinde daima sevilen, güvenilen, ayrı bir şahsi-

8 Müslim, Sıyâm, 183.

9 Müslim, Fezâilü’s sahâbe, 145.

10 Buhârî, İlim, 18.

11 Buhârî, Edeb, 81.

12 Müslim, Fezâil, 80.

13 Tirmizî, Menâkıb, 30.

yet olarak saygı gören, kendilerinden ilgi ve alaka esirgenmeyen önemli bireylerdir. Peygamberimizin yetiştirdiği sahabiler düşünülüğünde, onun terbiyesinden geçenlerin nasıl bir benlik inşasına sahip olduğu daha net anlaşılacaktır.

Kimlik İnşasında Milli ve Dini Değerler

Hem toplumun hem de kültürün temel yapı taşlarından biri de din olduğu için kimlik tanımlamalarında dinin önemli bir yeri bulunmaktadır. İnsan şahsiyetini oluşturan temel özelliklerden birisi, din ile olan bağıdır. Ailede çocuğa bakımla verilen güven, onda daha sonra gelişecek olan dindarlığın da temel taşı konumundadır.¹⁴ Aile, ilk yıllarda çocuğun bakımından sorumlu olduğu gibi, ona sağlam ve tutarlı bir din eğitimi vermekle de yükümlüdür. Aile ortamında verilen din eğitimi, sonraki yıllarda çocuğun dinden uzaklaşmasına sebep olabileceği gibi onu dini değerlere daha kopmamak üzere bağlayabilir. 10-12 yaşlarına kadar dini ve ahlaki değerlerin büyük bir kısmı özümsemiği için ilk çocukluk yılları bu açıdan çok önemlidir.¹⁵

Ailede din eğitiminin önemi gerek Kur'an-ı Kerim gerek hadislerde üzerinde durulan bir husustur. “Ey Peygamber! Aile-ne namaz kılmalarını emret ve sen de bunda devamlı, sebatlı ol.”¹⁶ ayeti Hz. Peygamber’e (s.a.s.) hitap etmekle beraber, aslında emir tüm müminlere yöneliktir. Ayet-i kerime, kişinin sadece kendisini değil, ailesini de dinî açıdan eğitmesinin önemine dikkat çekmektedir. Zira namaz, müminlerin çok ayırt edici bir kimlik özelliğidir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) uygulamasında daha çocuk ilk doğduğunda kulağına ezan okunması, (Hz. Ha-

14 Saffet Kartopu-Hızır Hacıkeleşoğlu, *Gençliğin Kimlik İnşasında Dini Değerlerin Rolü: Gümüşhane Üniversitesi Örneği, Gençliğin Gelişimi ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri*, Ed. Abdullah İnce, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s. 95-96.

15 M. Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Beyza Kitap, İstanbul, s. 15-20.

16 Tâhâ, 20/132.

san doğduğunda Hz. Peygamber kulağına ezan okumuştur.)¹⁷ din eğitiminin başlangıç noktasını işaret eder. Din eğitiminin önemli bir boyutu da ibadet eğitimidir ki ibadet bireyin manevi kişiliğini oluşturan ve besleyen bir kaynaktır. Bu nedenle Peygamberimiz (s.a.s.), “Sağını solunu ayırabildiği yaşa geldiğinde çocuktan namaz kılmasını isteyin.” buyurmuştur.¹⁸ Bir hanım sahabe, “Biz aşure orucunu tutardık, çocuklarımıza da tuttururduk.”¹⁹ diyerek o döneme ait uygulamayı aktarmaktadır. Çocukların ahlaki değerlerle donanmış olarak yetiştirilmesinin önemi ise; “Hiçbir baba evladına güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır.” hadisi ile özlü bir şekilde görülebilir.

Şüphesiz ahlaki değerler dinden bağımsız değildir ve bu değerlerin çocuk tarafından kişiliğine etki edecek derecede benimsenmesi, anne babaların bu değerleri bizzat yaşamalarına bağlıdır. Bu gerçek, Hz. Peygamber’in hadislerinde anne ve babalara hatırlatılmaktadır. “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”²⁰ ve “Allah’tan sakının ve çocuklarınız arasında adaletli olun.”²¹ hadisleri, merhamet, saygı, adalet gibi değerlerin önce yetişkinlerin hayatlarına aktardıkları birer karakter özelliği olması gerektiğini anlatır.

Kimlik inşasına katkıda bulunan bir diğer değer kategorisi, milli değerlerdir. Millî değerler, devlet, millet, vatan, millî marş, bayrak ve milli bayramların oluşturduğu ulusal simgelerdir. Bu değerleri içine alacak şekilde, millî kimliğin gelişimine katkı sağlayan önemli bir etken tarih bilgisidir. Geçmişte yaşanmış olayların günümüze taşınması, millî kültürün aktarımı ve devamlılığını sağlayarak kişilerde aidiyet duygusu oluşturur. Hikâyeler, biyografiler, efsaneler, destanlar ve tarihsel kahramanlar

17 Tirmizî, Edâhî, 16.

18 Ebû Dâvûd, Salât, 26.

19 Buhârî, Savm, 47.

20 Tirmizî, Birr, 15.

21 Müslim, Hibe, 13.

değer aktarımı için elverişli ortam oluşturur.²² Dolayısıyla anne ve babanın millî duyguları taşıması, millî değerleri benimseyerek yukarıda ifade edilen yollarla çocuklara aktarmaya çalışması, çocukta millî kimliğin gelişimine olumlu katkı sağlar. Vatan sevgisini imandan kabul eden geleneğimizde dinî değerler ile millî değerlerin birbirinden ayrı düşünülmediği görülür.

Mahremiyet Değeri /Eğitimi ve Aile

“Bir şeyin (mahrem) gizli hali, bir şeyin gizli yönü” demek olan mahremiyet insanların her dönemde, her dinde, her toplumda karşılaştıkları önemli bir kavramdır. Kavramın içeriğinin belirlenmesi kültürden kültüre farklılık gösterse de dinin bu konuda belirleyici olduğu bir gerçektir.²³ Diğer tüm ahlaki değerlerde olduğu gibi, mahremiyet anlayışının olduğu ve temellendirildiği mekân ailedir.

Aile içinde çocuğun aldığı dini/ahlaki/kültürel eğitime ve çocuğun kişilik gelişimine paralel olarak, çocukta cinsel kimlik/mahremiyet algısı gelişir. Günümüzde mahremiyet eğitimi yerine daha çok cinsel eğitim kavramı kullanılmaktadır. Cinsel eğitim “çocuklara ve ergenlere kadın ya da erkek olma, kadın ya da erkek olmakla ilgili algılar, cinsiyete ilişkin rolleri kabul etme, kendi ve karşı cinsin özellikleri hakkında bilgi sahibi olma amacıyla verilen eğitimidir” şeklinde tanımlanabilir.²⁴ Cinsiyet eğitimi de diyebileceğimiz bu eğitim, çocuğun kendi cinsiyeti ve cinsiyet farklılıkları ile ilgili sorular sormaya başladığı an başlamış demektir.²⁵ Bu bağlamda, “Ey insanlar! Şüphe yok

22 İsmail H. Demircioğlu-Muhammet A. Tokdemir, Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 6, No. 15, 2008, s. 72-77.

23 Ramazan Diler, Mahremiyet Eğitimi ve Önemi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: II, Sayı: I, 2014/I, s. 69-72.

24 Diler, *agm.*, s. 73.

25 Erdoğan Fırat, Bir Eğitim Problemi Olarak Cinsiyet Eğitimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, sayı: 3, s. 22.

ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık.”²⁶ ayetinde, erkek ve kadın cinsiyetine yapılan vurgu, çocukların kimlik gelişiminde izlenecek yol konusunda rehber konumundadır.

Cinsiyet açısından mahremiyet ele alındığında karşımıza çıkan ilk husus, beden mahremiyetidir. Beden mahremiyeti gerek ayetlerde gerekse hadis-i şeriflerde üzerinde durulan bir konudur. “Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler.”²⁷ ayeti, insanın bedeninin açık bulunma ihtimaline karşı insanları bir mekâna girerken dikkatli olmaları konusunda uyarmaktadır. Benzer şekilde, Câbir b. Abdullah’tan gelen rivayete göre kişi; çocuğundan, her ne kadar yaşlı olsa da annesinden, erkek kardeşinden, kız kardeşinden ve babasından yanlarına girerken izin almalıdır.²⁸ Beden mahremiyetine saygı konusuna ilaveten Hz. Peygamber’in (s.a.s.) baldızı Esmâ’ya yaptığı “Ey Esmâ! Bulûğ erdikten sonra kadının -yüz ve ellerine işaret ederek- şu ve şundan başka yerinin görünmesi doğru olmaz.” şeklindeki uyarı, bedenin örtülmesi gereken sınırlarını belirler.²⁹ Bedenle ilgili sınırlar kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de belirlidir. Bu bakımdan, ailede daha çocukken kız ve erkek çocuklarının giysileri seçilirken açıkta kalabilecek yerleri konusunda hassas davranmak, onlarda mahremiyet bilincinin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca beden mahremiyetinin bir boyutu olarak, çocukların özel bölgelerinin gelişi güzel sergilenmesi ve sevmek maksadıyla bile olsa dokunulması bu duygunun gelişimini olumsuz etkileyecektir.

26 Hucûrât, 49/13.

27 Nûr, 24/58.

28 Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, 364.

29 Ebû Dâvûd, Libâs, 31.

Kişi mahremiyeti ile doğrudan ilişkili bir diğer husus, ailesinin kendisine yuva kıldığı evinin mahremiyetidir. Ev, her hâliyle özel ve diğer insanların izin almadan dâhil olmayacakları bir mekândır. Bu durum o kadar önemlidir ki *“Ey iman edenler! Kendinizi tanıtıp izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız.”* ayeti, inananları bu konuda hem uyarır hem de yol gösterir. Hz. Peygamber’in, uygulamada bu konunun üzerinde önemle durduğu görülür. Nitekim sahabeden Ebû Mûsa el-Eş’arî, Hz. Ömer’in kapısına gelip üç defa selam vermek suretiyle izin ister, kapının açılmaması üzerine geri döner. Hz. Ömer, ona niçin daha çok izin istemediğini ve geri dönmeyi tercih ettiğini sorduğunda Ebû Mûsa: *“Ben, Resûlullah’ın (s.a.s.) “Sizden biriniz üç defa izin istediği halde kendisine izin verilmezse geri dönsün.”* buyurduğunu duydum.” şeklinde cevap verir.³⁰ Bu bağlamda Allah Resûlü’nün, *“Hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakmasın. Kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir.”*³¹ hadisi olayı bir adım daha ileriye taşıyarak evin gözetlenmesini de yasaklamaktadır.

Özetle ifade edilecek olursa değerler ancak aile ortamında yaşandığı sürece çocuğun kimliği üzerine etki etme gücüne sahip olur. Mahremiyet konusunda da anne ve babaların örnek olacak davranışları çocuk tarafından modellenenecektir. Bu nedenle, eve giren çıkan insanların takındıkları tavırların ve ailenin bir başka evi ziyaretinde sergilediği davranışların mahremiyet bilincine uygunluğu çok önemlidir. Hatta anne ve babaların; kendi odalarına girilirken kapı çalma, izin isteme konusunda bekledikleri hassasiyet, kendileri çocukların odasına girerken de geçerli olmalıdır. Zira çocuk, çok erken yaşta kimlik kazanmaya başlar ve kimlik gelişiminin birinci basamağı, çocuğun da bir şahsiyet olduğunu kabul edip bu kabule göre davranmaktır.

30 Buhârî, İsti’zân 13; Müslim, Âdâb, 33-37.

31 Ebû Dâvûd, Tahâret, 43.

Üsâme b. Zeyd anlatıyor: “Hz. Peygamber (s.a.s.) bir dizine beni, bir dizine de torunu Hasan’ı oturtur ve ikimizi birden bağrına basarak *‘Ey Rabbim! Bunlara rahmetinle muamele eyle. Çünkü ben de bunlara karşı merhametliyim’* derdi.

HZ. PEYGAMBERİN ÇOCUK SEVGİSİ

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Her peygamberin ayırıcı bir vasfı vardır. Ecdadımızın, “alamet-i farika” dedikleri bu ayırıcı vasfı, peygamberlerle birlikte hatırlanır. Söz gelimi -her birini selam ve hürmetle yâd ettiğimiz peygamberlerden- Hz. Âdem, *Safiyullah*; Hz. Nuh, *Neciyyullah*; Hz. İbrahim, *Halîlullah*; Hz. Musa, *Kelîmullah* ve Hz. İsa, *Rûhullah* olarak bilinir. Bahsi edilen bu peygamberlerin, anılan vasıflarla zikredilmelerine sebep teşkil edecek bir arka plan elbette vardır. Ancak bu bilgiler konumuz dışında kaldığı için bu kadarını ifade etmekle yetineceğiz.

Peki, “âlemlere rahmet olarak gönderilen” Son Nebi Hz. Muhammed’in (s.a.s.) ayırıcı vasfı nedir? Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) “Esmâü’n-Nebi” olarak bilinen isimleri ve ona sıfat olan pek çok özellikleri vardır. Ancak bunlar içinde kanaatimizce onun ayırıcı vasfı olarak düşüneceğimiz özelliği “*Habîbullah*” oluşudur. Zira bu vasfı, -kelime yapısından kaynaklanan özelliğiyle- özünde “iki yönlü” sevgiyi aynı anda barındırmaktadır. Buna göre, Son Nebi Hz. Muhammed (s.a.s.) hem “Allah’ın en çok sevdiği peygamber” hem de “Allah’ı en çok seven kul”dur. Çünkü “*Habîb*”, kelime yapısı itibarıyla bu iki manayı da birlikte taşıyan bir özelliğe sahiptir. Denilebilir ki dünyaya yetim olarak gelen Peygamberimiz (s.a.s.), Allah Teâlâ tarafından sahiplenilmiş, koruma altına alınmış¹, sevilmiş ve

1 Konuyla ilgili ayet için bkz. Duhâ, 93/6.

etrafına da sevdendirilmiştir. İsimlerinden biri de “el-Vedûd” olan, kullarını ve yarattığı mahlukatını şanına layık bir şekilde seven Hak Teâlâ’nın engin ve eşsiz sevgisine mazhar olan Resûl-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz de hem Allah’ı hem de O’nun yarattığı tüm varlıkları derin bir sevgiyle sevmiştir. Onun insanlara, hayvanlara ve bitkilere karşı duyduğu sevgi ve şefkat örneği pek çok hadis-i şerifine ve davranışlarına rastlarız, onunla ilgili okuduğumuz eserlerde... Bunlara ilâveten Peygamberimizin cansız varlıklara olan sevgisinden de söz edebiliriz. Zira onun, bir gün eliyle işaret ederek, “İşte Uhud Dağı! Biz onu severiz o da bizi sever...” ifadeleri², yalçın kayalardan ve taşlardan oluşan bir dağa; cansız bir varlığa bile sevgi beslediğinin pek mânidar bir örneğidir.

Çocuklar için sevginin önemi

Çocuklara karşı gösterilen sevgi için çocuk psikolojisi uzmanları “büyüme vitamini” nitelemesinde bulunmaktadır³. Çünkü yapılan araştırmalar ve incelemeler, çocuk için sağlanan her türlü fiziksel ortamın, hiçbir zaman içtenlikle gösterilen sevginin yerini tutmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim yetiştirme yurtlarındaki çocukların, fiziksel anlamda her türlü ihtiyacı karşılanmasına rağmen, onlarda görülen fiziksel ve ruhsal geriliğin, “ebeveyn sevgisini hissedememek” olduğu, bilinen bir gerçektir. Öte yandan, “sevgi” çocuğun sosyalleşmesi açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Çocuğun yeterli bir şekilde gördüğü ya da aksi durumlarda mahrum kaldığı sevginin, onun sosyalleşme sürecinde olumlu ya da olumsuz rol oynadığı ifade edilmektedir⁴.

Kısaca değindiğimiz bilimsel gerçekler ışığında, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) çocuklara karşı çeşitli vesilelerle gösterdiği

2 Buhârî, Cihâd, 71; Müslim, Hac, 504.

3 Bkz. Beyza Bilgin, Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar, *Din Öğretimi Dergisi*, Ankara 1986, sy. 8-9, s. 21.

4 Bkz. Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara 1984. s.138.

sevginin, çocuklarla iletişim ve eğitim adına ne denli önem taşıdığı ve onlar açısından da ne kadar değerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Aşağıda farklı başlıklar altında sunacağımız örnekler, bir babanın, bir dedenin, bir yetişkinin en tabii ve en yalın şekliyle etrafındaki çocuklara sunabileceği sevgi ifadeleridir. Bunları, konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla birtakım alt başlıklarla sunmak istiyoruz.

1. Çocukları öpmek: İnsanların birbirinden etkileşimi konusunda son zamanlarda yapılan araştırmalar, fiziksel temasın, son derece etkileyici olduğunu ortaya koymuştur⁵. Fiziksel temasın bir örneği olan öpmek, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sık sık başvurduğu bir sevgi ifadesidir. Gerek kendi kızı Hz. Fatıma'yı, gerekse torunları Hasan ve Hüseyin'i öperek onlara olan sevgisini ortaya koyan Peygamberimiz⁶, aynı zamanda bunu etrafındaki insanlara da tavsiye etmekteydi... Şu telkini ise oldukça dikkat çekicidir: *"Çocuklarınızı çok öpünüz. Çünkü her bir öpücüğünüz için size cennette bir derece verilir..."*⁷ Yaşanan şu hadise ise çok anlamlıdır.

Peygamberimizi, torunu Hasan'ı öperken gören Akra' b. Hâbis isimli kişi, tahmin etmediği bu davranışı yadırgamış ve şöyle demişti: 'Doğrusu benim on çocuğum var. Ama hiçbirini öpmedim'. Onun bu sözlerini duyan Resûl-i Ekrem (s.a.s.) şu anlamlı uyarıda bulunmuştu: *"Merhametli olmayana merhamet edilmez."*⁸

Özellikle Anadolu'nun bazı yörelerinde, şımarıklar endişesiyle veya yanlarındaki büyüklere saygısızlık olur düşüncesiyle çocuklarını öpmeyen ya da öpmekten kaçınan ebeveynlerin

5 Konuyla ilgili olarak bkz. Zuhâl Baltaş-Acar Baltaş, *Bedenin Dili*, İstanbul 1998, s. 118-119.

6 Ebû Dâvûd, Edeb, 144; Tirmizî, Menâkıb, 60.

7 Bkz. *Müsnedü Zeyd b. Ali*, s. 505 (İbrahim Canan, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, İstanbul 1982, s. 151'den naklen)

8 Buhârî, Edeb, 18.

bu davranışlarının, Peygamber Efendimizin uygulamalarıyla uyuşmadığını, burada yeri gelmişken ifade etmek istiyoruz.

2. Başlarını-yanaklarını okşamak: Fiziksel temasın bir başka şekli olan başını-yanığını okşamak, çocukların kendilerini güvende hissetmeleri, değerli olduklarını ve sevildiklerini bilmeleri açısından önem taşımaktadır. Her çocuk, başının veya yanağının okşanmasından dolayı büyük bir sevinç duyar. Onlardaki bu duygunun altında yatan gerçek, “ilgi görme” ve “sevilme” arzusudur. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bu duygunun tatmini hususunda çok hassas davrandığını ve çocukların başlarını ve yanaklarını okşamak suretiyle onları sevindirdiğini müşahade etmekteyiz. Öte yandan, kendisine gelerek kalbinin katılığından yana şikâyet eden birine Peygamberimizin şu tavsiyesi de oldukça anlamlıdır: “*Yetimin başını okşa, yoksulu doyur.*”⁹ Bu hadisten, çocukların başını okşamanın insana ruh inceliği ve kalp yumuşaklığı kazandıracağını anlıyoruz. Tavsiyeleri ve uygulamaları bu yönde olan Peygamber Efendimizin hayatından şu örnekleri de eklemek istiyoruz:

Yusuf b. Abdullah anlatıyor: “Nebi (s.a.s.) önce bana Yusuf ismini verdi. Sonra kucağına oturttu ve başımı okşadı.”¹⁰

Abdullah b. Utbe ise beş-altı yaşlarında iken, Hz. Peygamber’in kendisini tutup kucağına oturttuğunu ve başını okşayarak ona dua ettiğini anlatmaktadır¹¹.

Câbir b. Semüre ise şu hatırasını aktarmaktadır: “Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte öğle namazını kıldım. Namazdan sonra evine gitmek üzere mescidden ayrıldı. Ben de onu takip ettim. Derken karşısına iki çocuk çıktı. Hz. Peygamber (s.a.s.) onların her birinin yanaklarını okşadı. Bu arada benim de yanaklarımı okşadı.”¹²

9 Ahmed b. Hanbel, II, 264, 387.

10 Ahmed b. Hanbel, IV, 35.

11 Hâkim, *el-Müstedrek*, Haydarâbâd 1335, III, 258-259.

12 Nevevî, *Şerhu Müslim*, Mısır ts., XV, 85.

3. Çocukları bağrına basmak-kucaklamak: Birini bağrına basmak, ona olan sevginin en anlamlı ifadesi olduğu gibi onu kucaklamak da vücut sıcaklığını hissettirmek kadar, sahip olunan ilginin yansıtıldığı en önemli davranış biçimidir. İnsanlar arası ilişkilerde sevgi ve dostluğun işaretlerinden biri de insanların birbirleriyle sarılıp kucaklaşmasıdır.

Bir Ramazan gecesinde ilk vahyi getirdiğinde Hz. Cebrail'in Peygamberimizi birkaç kez sıkı sıkıya kucaklaması¹³ anlamlıdır. Yaşanan bu hadisenin, “bağrına basmak-kucaklamak” davranışında manevî bir boyutun var olduğunu da bizlere işaret ettiği kanaatindeyiz.

Değınmemız gereken bir başka hakikat de şudur ki çocukluk dönemi, çocukların duygusal anlamda gelişimlerinin devam ettiği bir dönemdir. Bu dönemde onlar belki de en çok sevgiye muhtaçtırlar. Bu ihtiyacın sağlıklı, yeterli ve doyurucu bir şekilde giderilmesi ise yetişkinlerin ve öncelikle ebeveynin görevidir.

Çocuğı sevgiyle bağrına basmak, onu şefkatle kucaklamak konusunda Peygamberimizin (s.a.s.) hayatından pek çok örnek aktarabiliriz. Aşağıda her biri bir asr-ı saadet hatırası olan bu örneklerle yer verilecektir:

Hz. Enes anlatıyor: “Ailesine karşı Hz. Peygamber'den (s.a.s.) daha şefkatli hiç kimseyi görmedim. Oğlu İbrahim'in, Medine'nin kenar mahallelerinden birinde oturan bir sütanesi vardı. Bu sütannenin kocası demircilik yapmaktaydı. Her gün çocuğı görmek için oraya giden Nebi (s.a.s.), varınca duman dolu eve girer, çocuğunu kucaklayarak bağrına basar, koklar ve öperdi.”¹⁴

Yine birçok sahabinin rivayetine konu olduğu üzere, Hz. Peygamber, torunları Hasan ve Hüseyin'i, bazen onları bizzat

13 Bkz. Muhammed Hamidullah; *İslâm Peygamberi*, İstanbul 1980, I, 80.

14 Müslim, Fezâil, 63.

ziyaret ederek, bazen de yanına çağırarak, kucaklar ve bağrına basarak öperdi¹⁵. Aslında Peygamberimiz, bu davranışı sadece kendi torunlarına değil, bütün çocuklara da göstermekteydi. Aşağıdaki hatıra, bu konuda yaşananlara sadece bir örnektir:

İbn Rebîa b. el-Hâris anlatıyor: “Babam beni, Abbas da oğlu Fadl’ı, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yanına gönderdi. Huzuruna girdiğimiz zaman bizi sağına ve soluna oturttu ve sonra öylesine sıkıca kucakladı ki ondan daha kuvvetlisini görmemiştik.”¹⁶

4. Çocuklara dua etmek: Çocukların büyüklerinden duyacakları hayır duanın, onların sevildiğine bir işaret olacağını ifade etmeliyiz. Bu, onları hem psikolojik anlamda güçlü kılmakta hem de sevildiklerini düşünmelerine vesile olmaktadır. Çocukluk döneminde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) duasını alan pek çok sahâbi, bunun manevi hazzını hissettikleri gibi maddi anlamda da ayrıcalığını hayatları boyunca hep yaşamışlardır. Söz gelimi, Peygamberimizin, “malının ve evladının çok, ömrünün uzun olması ve kendisine verilenlerin hayırlı ve mübarek kılınması için Allah’a dua ettiği” Hz. Enes, yüz yılı aşkın bir süre yaşamış ve bu duanın bereketiyle pek çok nimete mazhar olmuştur¹⁷.

“Babanın evladı için duasının, kabul edilen (müstecâb) dualardan olduğunu” ifade ederek¹⁸ bunu etrafına da tavsiye eden Resûl-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz, Hz. Aişe’nin (r.a.) belirttiği üzere, kendisine getirilen çocuklara çeşitli vesilelerle hayır dualarda bulunmuştur¹⁹. Şimdi bunlardan birkaç örnek aktaralım.

Üsâme b. Zeyd anlatıyor: “Hz. Peygamber (s.a.s.) bir dizine beni, bir dizine de torunu Hasan’ı oturtur ve ikimizi birden

15 Buhârî, Fezâilü ashâbi’n-Nebî, 22; Tirmizî, Birr, 11; İbn Mâce, Edeb, 3.

16 Askalânî, İbn Hacer; *el-Metâlibü’l-âliye*, Kuveyt 1973, II, 441.

17 Buhârî, Daavât, 47; Müslim, Fezâilü’s-sahâbe, 141-144.

18 Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, Kahire 1379, s. 169

19 Buhârî, Daavât, 31; Ebû Dâvûd, Edeb, 108.

bağrına basarak ‘*Ey Rabbim! Bunlara rahmetinle muamele eyle. Çünkü ben de bunlara karşı merhametliyim*’ derdi.”²⁰

Abdullah et-Temîmî’nin kızı Cemre anlatıyor: “Babam beni Hz. Peygamber’e (s.a.s.) götürdü ve benim için hayır dua talebinde bulundu. Bunun üzerine Peygamberimiz beni kucağına aldı ve sonra elini başımın üzerine koyarak bana hayır dualarda bulundu.”²¹

Amr b. Hureys anlatıyor: “Annem beni Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yanına götürdü. Hz. Peygamber (sav) başımı okşayıp bol rızka kavuşmam için bana dua etti.”²²

Konuyla ilgili aktaracaklarımıza, özellikle Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bir uygulamasını eklemek istiyoruz. Şöyle ki, O, torunları Hasan ve Hüseyin için mütemadiyen bir dua okumaktaydı. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ifade ettiği üzere bu duayı, Hz. İbrahim de oğulları Hz. İsmail ve Hz. İshak (a.s.) için okumuştur²³.

5. Çocukları omuzuna almak: Fiziksel temas cümlesinden sayılan omuza almak, sırtına bindirmek davranışına da Hz. Peygamber’de (s.a.s.) sık sık rastlamaktayız. Özellikle kızı Hz. Fatıma’yı her ziyaret edişinde kendisini karşılamaya gelen Hasan ve Hüseyin’i derhal omuzuna alarak sevmeye başladır²⁴. Bir defasında da kız torunu Ümame sırtında olduğu halde namaz kıldırmıştı. Muhtemelen bu davranışıyla Hz. Peygamber (s.a.s.), hem kız çocuklarına karşı ilgi ve sevgi göstermek suretiyle onlara ayrı bir değer veriyor hem de toplumun bunu görmesini, anlamasını ve bilmesini istiyordu. Öte yandan Peygamberimiz (s.a.s.), sadece kendi torunlarını değil başka çocukları

20 Buhârî, Edeb, 22.

21 Askalânî, İbn Hacer; *el-İsâbe*, Kahire 1324, IV, 260.

22 Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, s. 221.

23 Bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 20. Kaynaklarda yer aldığı şekliyle dua şöyledir: “*Allâhümme innî uâzühûma bi kelimâtillahi et-tâmmeti min külli şeytânin ve hâmmetin ve min külli aynin lâmmetin.*”

24 Alâuddin Ali el-Muttakî, *Kenzü’l-ummâl*, Haydarâbâd 1945, XVI, 274.

da omuzuna alarak sevindiriyordu. Abdullah b. Zübeyr de işte bu şanslı çocuklardan biridir²⁵.

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) çocukları sırtına bindirerek gezdirdiğini ve hatta bu şekilde namaz kıldığını ve kıldırıldığını anlatan rivayetlerden²⁶ anlaşılan şudur ki o, çocukları sevindirmek için hiçbir çabadan kaçınmamış ve bu hususta ümmetine en güzel örnek olmuştur. Hasan ve Hüseyin'in, Peygamberimiz (s.a.s.) namaz kılariken, secdede gelip sırtına bindiklerini ve dedelerinin, onlar düşmesin diye eliyle tuttuğunu aktaran bu rivayetler, bize şunu düşündürmektedir: Bizzat ayet ile huşû' içinde yerine getirilmesi emredilen namaz ibadetinde bile, çocuklar söz konusu olunca Resûl-i Ekrem (s.a.s.) son derece hoşgörölü davranmıştır. Konumuzu ilgilendiren bir başka olay ise şöyledir: Bir sabah namazında birinci rekatte altmış ayet okuduğu halde, ikinci rek'atte bir çocuk ağlaması işiterek en kısa surelerden biriyle namazı tamamlayan Hiz. Peygamber'e (s.a.s.) bunun sebebi sorulunca şu anlamlı açıklamada bulunmuştur: *"Bir çocuk ağlaması duydum ve annesine eziyet vermeyeyim diye hemen namazı kısa tuttum."*²⁷

6. Çocukları göğsünde uyutmak: Fiziksel temasın, sevginin ifadesinde önemli olduğu kadar çocuklarla iletişimde de değerli olduğu söylenebilir. Peygamberimizin, sevgili torunları Hasan ve Hüseyin'in ayaklarını kendi ayaklarının üzerine koyarak onları göğsüne çıkardığını, böylece onları oynattığını ve sevindirdiğini görmekteyiz²⁸. Yine onları göğsünde uyuttuğuna dair rivayetlere de rastlamaktayız²⁹. Burada, bebeklerin ve çocukların göğüs üzerinde uyutulmasının, Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) bir sünneti olduğunu ifade etmek istiyoruz. Yine bu

25 Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 555-556.

26 Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Mesâcid, 42; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, Beyrut 1967, IX, 182.

27 Buhârî, Ezân, 65; Nevevî, *Şerhu Müslim*, IV, 187.

28 Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliye*, IV, 72; Heysemî, *age.*, IX, 181.

29 Askalânî, *age.*, IV, 73.

uygulamanın, ana rahminde annenin kalp sesine alışmış olan çocuğun, babanın göğsünde uyurken de aynı sesi ve ritmi duymak suretiyle sükûnet bulmasına vesile olacağını da söyleyebiliriz.

7. Çocuklarla şakalaşmak: Çocukların dünyasında gerçek dışı şeyler önemli bir yer tutar. Hayal dünyası oldukça zengin olan çocuklar için şakalaşmanın oldukça önem arz ettiği bilinmektedir. Şakalaşma, aslında bir bakıma, çocukla çocuklaşmadır ki onun istediği de budur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu konuda da oldukça cömert davrandığını görmekteyiz. Hz. Enes'in ifadesiyle "O, çocuklarla şakalaşma konusunda insanların en önde olanıdır"³⁰. Nitekim konuyla ilgili rivayetlerde, onun, gerek kendi torunları Hasan ve Hüseyin'e gerekse diğer çocuklara, ölçülü ve anlamlı, aynı zamanda hikmetli ve ibretli şakalar yaptığı müşahede edilmektedir. Şimdi bunlardan bazı örnekler aktarmak istiyoruz.

Ebu Seleme anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.s.), dilini çıkarak torunu Hasan'a uzatırdı. Onun dilinin kırmızılığını görünce Hasan da neşelenir, sevinirdi."³¹

Mahmud b. Rebi' isimli sahabi, kendisi beş yaşlarında iken Hz. Peygamber'in (s.a.s.), bir kovadan su alarak yüzüne püskürttüğünü ve bunu diğer çocuklara da yaptığını anlatmaktadır³².

Çocukları büyük insanlar yerine koyarak onlara latifede bulunmak da birçok yetişkinin başvurduğu bir şakalaşma türüdür. Bu davranışın, çocuğa değer vermek anlamında, önemli olduğunu ve onun sosyalleşmesine katkıda bulunacağını söyleyebiliriz. Şimdi konuyla ilgili olarak bir hatıra nakledelim.

30 Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağır*, Kahire 1968, II, 39.

31 Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, Kahire 1964, s. 189.

32 Buhârî, İlim, 18.

H. Enes anlatıyor: “Kardeşimin oynadığı küçük bir serçesi vardı. H. Peygamber (s.a.s.) bize geldiğinde kardeşimle ilgilenir ve hatırını sorardı. O, kardeşime latife ederek, ona şöyle hitap ediyordu: ‘*Yâ Ebâ Umeyr. Mâ feale’n-Nuğayr? (Ey Umeyr’in babası. Küçük serçen ne âlemde, ne yapıyor?)*’³³

Burada H. Peygamber’in (s.a.s.), Enes’in kardeşine “Ey Umeyr’in babası” diye hitap etmesini, şakalaşırken aynı zamanda onu onore etmek ve -tabiri câiz ise- “büyük adam yerine koymak” şeklinde de anlayabiliriz. Öte yandan, H. Peygamber’in (s.a.s.) bu hitabını, kafiyeyle bir şekilde yaptığı da göze çarpmaktadır.

H. Peygamber’in (s.a.s.) çocuklara gösterdiği sevgi, ilgi ve onlara verdiği değeri ortaya koyan daha pek çok örneğe yer vermek mümkündür³⁴. Ancak yazımızı, şu hususları da kısaca zikrederek tamamlayalım.

Kaynaklarda, Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) “yılın ilk turfanda meyvesini huzurunda bulunan çocukların en küçük olanına verdiğini”³⁵ görmekteyiz. Yine onun, “yolda karşılaştığı çocuklara “*Ey çocuklar! Allah’ın selâmı üzerinize olsun*” diyerek selam verip”³⁶ onları onurlandırdığını okumaktayız.

Bu sevgiyi ve ilgiyi sadece kendi torunlarına ve müslümanların çocuklarına değil, “o devirde yaşayan -gayr-i müslim de olsa- her çocuğa göstermesi³⁷ ise onun, yazımızın başında zikrettiğimiz, “Âlemlere rahmet” özelliğiyle alakalıdır kanaatindeyiz.

33 Bkz. Buhârî, Edeb, 112; Müslim, Edeb, 30.

34 Asr-ı Saadet’te Peygamberimizin, Ashab-ı Kiram’ın çocuklarıyla olan pek çok hatırası çocuklara olan sevgisinin en güzel ve anlamlı örneklerini teşkil eder. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Ay, *Biricik Peygamberim ve Çağındaki Çocuklar*, İstanbul 2000.

35 İmam Mâlik, *Muvatta’*, Câmi’, 1; Münâvî, *Feyzu’l-kadîr*, V, 89.

36 Ebû Dâvûd, Edeb, 135-136; İbn Mâce, Edeb, 14; Münâvî, *age.*, V, 248.

37 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 2.

Çocuklar ebeveynlerinin söylediklerinden çok yaptıklarını örnek alır. Dolayısıyla çocuklarının dijital medyayı sorumlu bir şekilde kullanmasını isteyen anne babalar, öncelikle kendileri medyayı doğru ve sorumlu kullanabilmelidir.

Dijital Çağda Anne Baba ve Çocuk

Doç. Dr. Kübra GÜRAN YİĞİTBAŞI
Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Giriş

Bilgisayarlar ve internetin hayatımıza dâhil olmasıyla, toplumlar ve bireyler geri dönüşü olmayacak bir yola girmiştir. Önceleri yalnızca iş ve eğitim amaçlı olarak kullanılan iletişim teknolojileri giderek hayatımızın her alanını ele geçirmeye, fark ettirmeden vazgeçilmez olmaya başlamıştır.

Günümüz iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşama ege-men olduğu çağ, dijital çağ olarak tanımlanmaktadır. Dijital çağda iletişimimiz, ilişkilerimiz, davranışlarımız ve daha pek çok gündelik rutinimiz değişim ve dönüşüme uğramıştır.

Toplumun temel yapı taşı aile de bu çağda, giderek yeni sorunlarla ve meydan okumalarla karşılaşmış ve karşılaşmaya da devam etmektedir. Geniş ailelerden çekirdek ailelere, küçük yerleşim birimlerden büyük şehir ve metropollere doğru değişen yaşam tarzları aileleri hayatın zorluklarıyla mücadelede tek başına ve desteksiz bırakmıştır. Özellikle çocuklarını yetiştirmek konusunda geniş bir aile çevresi ve yakınların desteğinden mahrum olan anne babalar, yüklerinin hafiflemesi için çareyi kimi zaman medya araçlarında bulurken, bazen de kurslar ve etütlerin sağladığı çeşitli aktivitelerle çocukların zamanını doldurma yolunu seçmek zorunda kalmıştır. Oysa bir atasözünde belirtildiği gibi, “Bir çocuk büyütmek için bir köy dolusu insan gerekir.”, buna karşın modern şehir hayatı, anne

babalara bu çevre desteğini sağlamaktan çok uzaktır. Günümüz toplum hayatında, kadınların çalışma hayatına katılımları da artış göstermektedir. Dolayısıyla, babanın yanı sıra annenin de çalışma hayatına katılması çocukların yetiştirilmesinde aile dışı kurum ve kişilere olan ihtiyacı arttırmış, medyaya erişimin de artmasıyla çocukların üzerinde etkili olan unsurların başında medya gelmeye başlamıştır.

Dijital Medyayı Ne Kadar, Ne Ölçüde Kullanalım?

Pek çok ebeveyn, dijital çağa ayak uydurmakta zorlanmakta, teknolojinin kullanımı konusunda çocuklarından daha az becerikli olmayı anlamlandıramamaktadır. Dijital çağın çocukları yani doğduklarından beri bu teknolojilerin içinde bulunan ve dijital araçları doğal olarak hayatlarının bir parçası olarak kullananlar, “dijital yerliler” olarak adlandırılmaktadır. Dijital teknolojiyle belirli bir yaştan sonra tanışan, bu araçları hayatına sonradan dâhil eden ebeveynler ise “dijital göçmen” olarak tanımlanmaktadır. Bu durum ise çocuklarımızın kendilerinin bir uzantısı olan cihazları ve onların sunduklarını biz ebeveynlerden çok daha iyi keşfettiklerini göstermektedir.

Dijital çağda medyayı kullandığımız en pratik ve işlevsel araç akıllı telefon adı verilen cihazlardır. Akıllı telefonlar hayatımıza girdiğinde, ev telefonlarının bir benzeri olarak görüldüyse de bu cihazların bir başkasıyla konuşmak ya da mesajlaşmaktan çok daha çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Akıllı telefonlar, fotoğraf makinası, kamera, müzik çalar, navigasyon, sanal banka, takvim, hesap makinası, alarm, ses kayıt cihazı gibi pek çok aracın görevini ifa edebilmektedir. Aynı zamanda, sosyal medya mecralarında yer almak, görsel paylaşımlarda ya da yorumlarda bulunmak, oyun oynamak, video izlemek, internette gezinmek, kitap okumak gibi akıllı telefonlarla yapılabilecek pek çok şey vardır.

2013 yılında yapılan bir araştırmaya göre telefonlarımızı günde 150 defaya kadar kontrol ediyoruz. Her uyarı sesini ve bildirimi anında cevaplamak zorundaymışız gibi hissediyor,

daha yataklarımızdan çıkmadan akıllı telefonlarımıza uzanıyor, e-postalarımızla sosyal medyaya bakıyoruz.¹

Görüldüğü gibi medya araçlarıyla bu yoğun ilişki hâlinin çocuklarımızda yansımaları bulunmakta, bu etkiden yetişkinler de kaçınmamaktadır. Böylelikle; anne babaların bu çağda sorumlulukları farklılaşmaktadır. Kendi ekransız çocukluklarından ve anne babalarının çocuk yetiştirme deneyimlerinden daha farklı sorunlar ve konularla karşı karşıya olduklarından, ebeveynler dijital çağda doğru rol modellere sahip değildir. Bu bağlamda aileler ciddi bir ikilem yaşamakta; bir yandan çocuklarının teknolojik araçları kullanabilme becerisiyle gurur duyuyorken, diğer yandan teknolojik cihazların zararlarından endişe ederek çocuklarını bu araçlardan uzak tutmaya çabalamaktadır. Öte yandan içinde bulunduğumuz çağda, artık dijital medya ve dijital iletişim araçlarını çocuklarımızın hayatından tamamen çıkarmak gibi bir seçenek söz konusu değildir.

Dijital medyanın aşırı ve yoğun kullanımı sadece gençler ve çocuklarla mı sınırlıdır? Genellikle bu durum çocuklar ve gençler ekseninde tartışılrsa da giderek yetişkinlerin de sağlıksız ve aşırı medya alışkanlıkları geliştirdikleri görülmektedir. İnternet ve dijital araçların sağladığı, sürekli erişilebilir olma hali yetişkinlerin ev ve iş arasında bir denge oluşturmasını zorlaştırmaktadır. İnsanlar her arandığında ulaşılabilir ya da saat fark etmeksizin her an mesaj ya da maillerine cevap verebilir durumda olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle yetişkinlerin evde de mesaisi devam edebilmekte, çalışma hayatlarındaki meseleler aile ve ev ortamına odaklanmalarının önüne geçebilmektedir. Söz gelimi, okulda yaşadığı önemli bir anı sizinle paylaşmak isteyen çocuğunuzun anlattıklarını onun gözlerinin içine bakarak, anlattığı şeyi ve kendisini değerli bulduğunu hissettirerek değil, elinizdeki telefonda mesajlarınıza ya

1 Kristy Goodwin, *Dijital Dünyada Çocuk Büyütmek*, 3. Baskı, Aganta Kitap Yayınevi, İstanbul 2019, s. 25.

da maillerinize cevap yazarak dinlediğinizde çocuk kendisine dikkatinizi vermediğinizi hissedecek ve bir dahaki sefere anne babayla paylaşımda bulunmayı belki de istemeyecektir.

Bahsedilmesi gereken bir diğer konu ise çocuklar ve medya konusunda bilinçsiz kullanıma sahip ebeveynlerdir. Çocuklarını özellikle sosyal medyada daha popüler olmak, daha yüksek takipçi ya da beğeni sayısına ulaşmak veya reklamlar aracılığıyla ticari kazanç sağlamak için araçsallaştıran anne babalar da yaşadığımız dönemin bir gerçeğidir. Daha anne karnındayken ultrason görüntülerinin paylaşılması, sosyal medyada bebek adına açılan hesaplar, herkese açık ve çoğu zaman da mahrem paylaşımlar, çocuğu fiziksel ve ruhsal açıdan nasıl etkileyeceği düşünülmeksizin sanal ortamda yayılmaktadır. Bu bağlamda, internet üzerinde yapılan bir paylaşımın silinmemesi ve her zaman ulaşılabilme imkânı olmasından ötürü, çocukların geçmişte yapılan paylaşımlardan utanıp ailelerinden şikâyetçi olabildikleri de görülmektedir. Bu durumlarda dünyada ve Türk hukuk sisteminde yer bulan “unutulma hakkı”nın kullanımına gerek duyulabilmekte; özel hayat ve mahremiyet söz konusu olduğunda, insan onur ve şerefiyle bağlantılı olarak, çocukların haklarının bizzat kendi ebeveynleri tarafından ihmal edilmesine karşı önlemler alınmaktadır².

Özetleyecek olursak, gerek aile içi iletişim ve bağların sağlıklı bir şekilde devamı gerekse çocukların ruh ve beden sağlığı için dengeli ve ölçülü medya kullanımını öğrenmek ve uygulamak hayati bir zorunluluk hâlini almıştır.

Medya Çağında İyi Anne Baba Olmak

Dijital medya ve içerikleriyle yoğun temas halinde olduğumuz bu çağda, nesiller arası farkların hızla büyüdüğü dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla, bir önceki neslin bir diğerine tecrübe

2 Nazife Şişman (Ed.), *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*, İnsan Yayınları, İstanbul 2019, s. 172.

aktarımı yapabilmesi geçmişe kıyasla daha az mümkün olmakta; her yeni nesil yepyeni teknolojiler, içerikler ve deneyimlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda, anne babalar çocuklarının medya kullanımına ilişkin kendilerine rehberlik edebilecek doğru örneklerle sahip değildirler. Sonuç olarak medyanın güvenli kullanımı, sosyal medya, bilgisayar oyunları ve bağımlılık gibi konular genelde anne babaların yeni karşılaştığı ve kendi çözümlerini üretmeye çalıştıkları mevzular durumundadır. Bunun yanı sıra, çocukların anne babalarına göre dijital teknolojilere daha hâkim olması, ebeveynlerin onları yönlendirme ve rehberlik edebilmesini daha da zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, ailelere yol gösterebilecek temel öneriler kısaca şöyle özetlenebilir:³

Medya Kullanımı Konusunda İyi Bir Rol Model Olmak

Çocuklar ebeveynlerinin söylediklerinden çok yaptıklarını örnek alır. Dolayısıyla çocuklarının dijital medyayı sorumlu bir şekilde kullanmasını isteyen anne babalar, öncelikle kendileri medyayı doğru ve sorumlu kullanabilmelidir. Buna yönelik olarak ev içinde alınabilecek temel kural; aile bireylerinin bir araya geldiği ve iletişim kurabildiği en temel zaman dilimlerinden olduğundan ailece yenilen yemeklerde televizyon, telefon ve diğer dijital cihazların kapalı tutulması olabilir.

Bir diğer önemli konu, çocuğumuzun dijital dünyasını öğrenmek, onun sevdiği siteleri, oyunları, sanal ortamları ve zaman geçirdiği uygulamaları bilmektir. Maruz kalınan içerikler hakkında soru sormak ve çocuklarla bu bağlamda sohbet etmek, ailelerin rahatlıkla uygulayabileceği ve medya okuryazarlığı açısından da önem verilen bir husustur. Söz gelimi, bir dijital oyunda kahramanın ve kötü karakterlerin neyi temsil ettiği, hangi davranışları gerçekleştirdiği ve çocuğun özdeşleştiği kahramanın bu davranışları uygulayarak neyi başardığı gibi sorular ekseninde sohbet edilebilir. Bu konuşmalar, ebeveyn ve çocuk

3 James P. Steyer, *Facebook Çağında Çocuk Büyütmek*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 177-181.

arasında medya içerikleri üzerinden bile olsa ortak bir paylaşım, etkileşim ve bağ kurulmasını sağlamaya yardımcı olacaktır.

Bunun yanı sıra, ailece uygulanacak açık ve kesin medya kurallarının olması, dengeli medya alışkanlıkları edinmek için bir gerekliliktir. Ailece, belirlenen kimi zamanları teknolojisiz geçirmek ve çeşitli aktivitelerle yüz yüze iletişim ve bağ kurmaya çalışmak her aile bireyini besleyecek bir diğer unsurdur.

Dijital çağda gerçek ortamlardan çok sanal ortamlarda, sanal kimlik ve profillerle sosyalleşme gerçekleşmektedir. Özellikle gençler, gerçek kimliklerinden çok sanal olarak oluşturdukları profillerde kendilerini bulmaktadır. Sanal hayatları âdeta gerçek hayatlarında olmayı isteyip olamadıkları kişilerin, yapmayı isteyip yapamadıkları davranışların telafi edildiği bir arenaya dönüşmüş durumdadır. Artık neredeyse sanal ve gerçek algılarımız yer değiştirmiş ya da iç içe geçmiştir. Öyle ki kendi gözlerimizle gördüğümüz, bize ekranda izlediğimiz kadar sahici gelmemektedir. İşte bu nedenlerle sanal ve gerçek hayatların dengelenmesi gereklidir. Bunun için yürüyüşler, açık hava etkinlikleri, kitap okuma ve sohbetlerin aile rutininizin bir parçası olabilmesi önerilmektedir.

Dijital Güvenlik ve Mahremiyet Konusunda Çocukları Eğitmek

Geçmişte çocuklarımızı, sokakta oynarken yabancılarla konuşmaması ya da yabancı birinin verdiği herhangi bir ürünü yememesi konusunda uyardığımız gibi dijital çağda sanal ortamlardaki tehlikelere karşı da çocuklarımıza benzer uyarılarda bulunmalıyız. Bunlar kısaca:

- Kişisel bilgilerini kimseyle paylaşmaması,
- Paylaşım yaparken başkalarının mahremiyetine ve kendi mahremiyetine özen göstermesi. Bir başkasının özel mesaj ya da görsellerini, bilgilerini iznini almadan bir başkasıyla paylaşmaması,

- Bütün dijital cihazlar için uygun güvenlik ayarlarını kullanmak ve gerektiğinde güncellemesi,
- Şifrelerini hiçbir sebeple, hiç kimseyle paylaşmaması,
- İnternette paylaşılan bir bilgi asla silinmediği için arkadaşlarının, ebeveyninin ya da tanımadığı insanların görmelerini istemeyeceği bir şeyi paylaşmaması,
- Bir başkası ile ilgili yorumlar yaparken yüzüne karşı söyleyemeyeceği hiçbir şeyi dijital medyada da yorum olarak yazmaması,
- Siber zorbalık olarak adlandırılan bir başkasını sanal ortamlarda utandırma, aşağılama ve onu küçük düşürme amaçlı davranışlardan uzak durması,
- Başkaları tarafından üretilen içeriklere saygılı davranması ve kendine mal ederek kullanmaması gerektiği.

Çocukların Medyadaki Her İçeriğe İnanmaması Gerektiğini Öğretmek

Çocukların medya içeriklerine karşı en savunmasız kesim olduğunu ifade etmek gerekir. Çocuklar duygusal ve bilişsel açıdan medya içeriklerini tam anlamıyla sağlıklı bir biçimde değerlendirmeye olgunluğuna sahip değildirler. Dolayısıyla ebeveynler çocuklarına, bu içeriklerin eleştirel gözle alınıp benzer verilerle karşılaştırılarak doğrulanması gerektiğini öğretmelidir.

Çocukların Dijital Medyada Tüketen Değil Üreten Olmasını Teşvik Etmek

Çocuklar dijital medyayı kendilerine hazır sunulan paketleri tüketmek için değil de kendilerini medya aracılığıyla ifade etmek ve özgün içerik oluşturmak için de kullanabilirler. Bu onların özgüvenlerini, yaratıcılıklarını ve becerilerini de arttıracaktır. Böylece kendi dünyalarından, hayal güçlerinden süzülerek çıkan içerikleri, bir başkasıyla paylaşarak içerik üreticiliği yapmış olurlar. Medya okuryazarlığı kavramının da kapsamında bulunan okur ifadesi, içerikleri alımlarken soru sormak ve içeriklerle ilgili gerekli arka planı anlama çabasına girmek, yazar

ifadesi ise sadece içerikleri tüketen değil aynı zamanda üreten de olabilmeyi kapsar.

Son Söz

Anne babalık, yetişkinlerin de çocuklarıyla birlikte öğrendiği, geliştiği bir süreçtir. Özellikle çocukların, kendi ailelerinden çok medya içerikleriyle etkileşim halinde olduğu günümüzde, yeni çıkan uygulamalar, içerikler, medya mecraları ya da popüler kültürün trend ve moda haline getirdiği her şeyle ilgili uyanık ve bilgi sahibi olmak gereklidir. Çocuklara kazandırmaya çalıştığımız her davranış biçiminin ölçü ve denge temeline oturması gerektiği gibi medya kullanımı ile ilgili de bu husus, temel bir prensip olmalıdır. Kabul edilmelidir ki insanlar bilmediği ve aşına olmadığı şeyden korkar. Aile içinde çocukların medya kullanımlarına ilişkin kurallar oluşturulurken anne babanın dijital medyanın zararlı ve sağlıksız kullanımı ile doğru kullanımları hakkında bilgi sahibi olması şarttır. Her aileye ve her çocuğa uyacak kesin ölçütler olamasa da her ebeveyn, kendi ailesi ve çocuklarına özgü en doğru ve ölçülü yaklaşımı bulmak ve öğrenmek için çaba gösterebilir. Zira medyanın ve teknolojinin çocuklarla anne babaları karşı karşıya getiren ve iletişimlerini negatif yönde etkileyen bir konu haline gelmemesi sağlıklı bir yaklaşıma bağlıdır. Aksi takdirde çocuklar, iletişim ve bağ kurabilecekleri; rol model olarak benimseyebilecekleri pek çok medyatik isim, pop star, influencer, sosyal medya fenomeni, youtuber bulabilecektir.

Bu bağlamda, dijital çağda medyanın neleri, ne amaçla bizlere sunduğuna dair okumalar yapmak, her türlü mecranın ne gibi özellikleri ve etkileri olduğunu öğrenmek, ticari amaçlı kullanım, mahremiyet, siber zorbalık, güvenlik gibi konularla ilgili bilgi sahibi olarak çocukları da bilgilendirmek temel gerekliliklerdendir.

Çocukların yaşlarına uygun doğru içeriklere ulaşabilmelerini sağlamak da ebeveynlerin bir diğer sorumluluğudur. Özellikle

le COVID-19 salgını süresince evden online çalışmak zorunda kalan kişilerin ev yani mahrem olan ile iş yani kamusal olan arasında bir iç içe geçmişlik yaşadıkları bilinmektedir. Bu durum, her an işle, mesajlar, mailler, online toplantılarla geçirilen zaman demektir ki bu zaman, aile ve çocuklarla geçirilecek anlardan çalınmaktadır. Buna karşılık, çocuklarla geçirilecek etkileşim ve paylaşım dolu kısa bir zaman bile aile bağlarını güçlendirmek için oldukça değerlidir. Söz gelimi, Kümmerlig ve Alaca'ya göre anne babanın çocukla birlikte kitap okuması, kitap ya da hikâye hakkında sohbet etmesi sevgi, şefkat ve bağlantı kurma, eğlenme ihtiyacını yansıtır. Ailece etkileşim halinde kitap okuma projesine katılan çocukların %68'i en sevdikleri etkinlik olarak kitap okumayı belirtirken, bu projeye katılmayan çocuklarda aynı cevap %21'ler düzeyinde kalmıştır⁴.

Sosyal medya kullanımına bakıldığında, özellikle genç kızlarda görünür olma ve beğenilme motivasyonu dikkati çekmektedir. Oyun bağımlılığı ise genç erkeklerde daha yaygın görülmektedir. Bununla birlikte, ailesinden yeterince beğeni, takdir ve onaylanma gören bir çocuk bu ihtiyacını sosyal medyada gidermeye çalışmayacaktır. Baba ya da aileden bir erkek rol modele sahip olabilen, onunla sanal hayatın dışında gerçek hayatla ilgili idealler, amaçlar üzerine konuşabilen, birlikte yol çizebilen bir delikanlının da çeşitli bağımlılıklara kayma ihtimali azalacaktır.

Sonuç olarak, dijital çağda çocuklarla iletişim kurma noktasında, teknolojiyi suçlamak ya da çaresizliğe kapılmak yerine kullanılan teknolojinin sınırlarını, kapsamını, negatif ve pozitif yönlerini kendi çocuğumuzun yaşı ve ilgisi ekseninde değerlendirmek şarttır. Çocuklarımıza, sanal hayatlarında elde edemeyecekleri derinliği, sıcaklığı, samimiyeti, özeni ve değeri gösterebilme çabası ise sağlam aile bağları inşa etmek için en temel adım olacaktır.

4 Kübra Güran Yiğitbaşı, Çocuk Yayınları ve Dışa Açılım, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 22.

Çocuklar ve gençlerin ne bugünün ne de yarınların sorumlusu ya da suçlusu olmadıklarını bilmemiz gerekir. Zira bugünü yaşayan ve yarını hazırlayan bizleriz. Onlar, şu an yaşadığımız kötü şeylerin müsebbibi olmadıkları gibi, yarının da ana aktörleri değildir. Onlar bizleri izleyen, izlediklerinden yeni anlamlar ve dünyalar kuran masum yüreklerdir.

Yarının Büyüklerini Yetiştirirken

Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI
Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Giriş

Yarının büyüklerini yetiştirmek, bugünkü neslin içinden yeni bir nesli nasıl yetiştireceğimizi ya da nasıl bir insan modeli oluşturmak istediğimizi sorgulamamıza yol açan önemli bir olgudur. Yarının veya gelecek nesillerin nasıl inşa edileceği meselesi, bizleri düne ve bugüne geri götüren ve kendi içinde bir zaman sarmalını doğuran geçişken ve etken bir süreçtir. Bir bakıma yarın hakkında konuştuğumuzda, dün ve bugün içinde yaşadığımız hayatın iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin tüm tecrübelerin toplam bileşkesinden ürettiğimiz “yeni olanın”, yarına aktarılmasından bahsetmiş oluyoruz. Yarın hakkında dile getirdiğimiz her şey, aslında dün ve bugününün yeni bir forma dönüştürülmesi ve bunların yetişmekte olan çocuklarımıza kazandırılması meselesidir.

İnsanoğlu doğduğu andan itibaren yeni yarınlara kapı aralar. Aslında bu onun bugünkü yaşamında yeni bir sayfa açması gibidir. Yeni gelen, öncekini geride bırakırken eski kalanlar yeni gelenin sayfasına kendi izlerini taşıyacak tohumları bırakır. Dolayısıyla yeni gelen/ler, önceki sayfaların izlerini taşırlar. Böylece inşa ettiğimiz yarınlara, kökleri geçmişe ve bugüne uzanan bir zaman döngüsü içinde büyür ve gelişir. Bu bağlamda, yarının büyüklerini nasıl yetiştirmeliyiz, sorusuna cevaplar aradığımız bu çalışmada, düne ve bugüne geri dönmeye çalışaca-

ğız. Belki bu geri dönüş, bizleri çocukları nasıl yetiştirmeliyiz sorunsalından, kendimizi nasıl yetiştirmemiz veya kendimizi yarının çocuklarına nasıl sunmamız ya da çocuklar için nasıl bir rol model olmamız gerektiğini ortaya koymamız gereken yeni soru/sorun alanlarına götürecektir.

Yarının çocuklarını doğru ve sağlıklı bir şekilde yetiştirebilmek için öncelikle çocukların doğasını tanımak, nasıl öğrendiklerini ve kişiliklerini nasıl oluşturduklarını bilmek ve bunlara uygun bir eğitim vermek gerekir. Çocukların kişilik ve karakterlerinin nasıl oluştuğu ve geliştiğini, yakın ve uzak sosyal çevrenin bunlar üzerindeki rolünü bilmeden nitelikli bir çocuk eğitiminden bahsetmek neredeyse imkânsızdır.

A. Çocukların Doğası ve Öğrenmesi

İnsanoğlu daha dünyaya gelmeden kendisini kuşatan bir çevreyle karşılaşmaya başlar. Bu çevre doğumundan ölümüne kadar sürekli gelişme ve genişleme gösterir. Karşılaştığı her ortam ve bunlara gösterdiği uyum çabası onun kişiliğinde birer iz bırakır. Bu izlerin her biri, onun kişiliğinin hem bir parçasını hem de özünü oluşturur. Bunların tamamı ise kişiliğinin bütünü teşkil eder.

İnsanın karşılaştığı ve kişiliğinde derin izler bırakan en önemli dönem ise şüphesiz ki çocukluk dönemidir. Bu dönem, bir bireyin ileriki hayatının temellerini oluşturması ve karakterinin şekillendiği dönem olması yönüyle oldukça önemlidir. Çocuk çeşitli davranışlarını, becerilerini, görgü kurallarını ve alışkanlıklarını çevresindeki insanlarla temasa/iletişime geçtiği anda öğrenmeye başlar. Bu açıdan bakıldığında çocukluğun ilk yılları, bir çocuğun alması gereken ve ömür boyu etkisi süren davranış ve alışkanlıkların önemli bir kısmını kazandığı dönemdir.¹ Bir başka ifadeyle bu dönemde oluşan kişiliğin yapısı,

1 Mustafa Köylü, *Çocukluk Dönemi Ahlak Gelişimi, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, 69-87, 2003, s. 70.

çocuğun tüm hayatı boyunca şekillendireceği sosyal ilişkilerinin yönünü tayin etmektedir.²

Çocuk çevresini algılamaya başladığı günden itibaren, anne babası gibi olmak için onların tutumlarını benimser, taklit eder. Kendi çocuksu tarzıyla onların konuşmalarını, el kol hareketlerini ve genel davranışlarını aynen alır. Eş zamanlı olarak hem anne baba hem de çocuk rollerini gerçekleştirir. Çocuklar sosyalleşmeye başladıkları ilk dönemlerden itibaren içselleştirdikleri ve özümstedikleri tutum ve değerleri gönüllü olarak kabullenirler ve bunları davranışa dönüştürürler. Bu tutum ve değerler sonraki dönemlerde yetişkin kişiliğinin ayrılmaz bir parçası, bir küme normdan oluşan karakterin omurgası haline gelir.³

B. Çocukta Kişilik Oluşumu

İnsan biyo-psiko-sosyal bir varlık olarak tanımlanmaktadır.⁴ İnsanoğlu doğduğunda genel anlamda salt biyolojik bir varlık olmasına rağmen, diğer iki yönünü kazanmakta gecikmez. Fizyolojik gereksinimlerini karşılayan çevresiyle çocuk arasında çok çabuk gelişen bir psikolojik ve sosyal bağ oluşur.⁵ Doğum öncesinden başlayan ve doğum sonrasında devam eden süreçte çocuk, başta anne olmak üzere ailenin diğer fertleriyle kurduğu ilişkiler neticesinde kişiliğini bir ağ gibi örür. Her bir tecrübe onun kişiliğinde yeni bir parçayı oluşturur ve bu tecrübelerin birleşimi neticesinde çocukta kişilik oluşmaya başlar.

2 Bilal Yıldırım, Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri Ve Önemi Üzerine Bir İnceleme, *FÜİFD*, S. 2, 119-136, 1997, s. 120.

3 Muhittin Okumuşlar, *Sosyalleşme Sürecinde Din Eğitimi*, Yediveren Kitap, Konya 2013, s. 76.

4 Adam B. Cohen, and Harold G. Koenig, Religion, Religiosity And Spirituality in The Biopsychosocial Model of Health and Ageing, *Ageing International*, C. 28, S. 3, 215-241, 2003, s. 217.

5 Tuncel Altunköprü, *Çocuk Psikolojisi*, Hayat Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 199.

İnsan birçok unsurdan meydana gelmiş, ahenkli ve parçalanamaz bir bütündür ve her insanın, diğer insanlardan farklı olarak kendine has birtakım özellikleri bulunmaktadır. İnsan bu özelliklerinden bir kısmını kalıtım yoluyla ailesinden diğer bir kısmını ise çevreyle girdiği ilişki süresinde çevresinden kazanır.⁶ Kalıtım insanın biyolojik yönüdür ve birtakım kişilik özelliklerinin ana babadan çocuklarına aktarıldığını ifade eder. Çevre ise insanı kuşatan ve saran, onu durmadan etkileyen sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik güçlerdir. İşte bu ikiliğin yani kalıtım ve çevrenin uyumlu bir bütünlük göstermesiyle kişilik oluşur. Bu nedenle psikologlarca kişilik, bireyin davranışlarının bütünü olarak değerlendirilir.⁷

Kişilikle ilişkili ve onun parçaları olan diğer önemli iki kavram mizaç ve karakterdir. Kişilik kavramı bir bakıma üst bir kavram olarak kabul edilirken, karakter ve mizaç kavramları ise kişiliği oluşturan iki temel unsur olarak görülür. Bireyin yaratılışı ile ilgili olan ve büyük oranda değişim göstermeyen yapısına “mizaç”; temelde kişinin deneyim ve yaşantılarıyla şekillenen ve değişim kabul eden yapısına ise “karakter” denmektedir.⁸ Zaman içerisinde değişebilen ve çoğunlukla eğitime tabi tutulan, kişiliğin karakter boyutudur. Ayrıca karakter bir insanın çevresine, başka insanlara, içerisinde yaşadığı topluma ve genellikle hayatın gereklerine karşı takındığı tavrı anlamamıza imkân vermektedir.⁹ Çocuğun çevresini keşfiyle birlikte başlayan ve ilk zamanlar daha çok taklitle biçimlenen karakter, aslında bizim çocuklara kazandırmak istediğimiz değerlerdir. Bundan dolayı karakter, kişiliğin ahlaki yanı/boyutunu ifade

6 Hüseyin Peker, Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din, *OMÜİFD*, S.1, 1986, s. 100.

7 Neda Armaner, Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü, *AÜİFD C.XXI.*, 1996, s. 143.

8 Erich Fromm, *Man For Himself*, Taylor & Francis Group, London, s. 51-52.

9 Alfred Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, (ç. A. Yörükân), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 141-142.

eden ve belli ahlak ölçülerine göre değerlendirilen kişilik yapısı olarak kabul edilmektedir.¹⁰

C. Çocukları Geleceğe Hazırlamanın Temel İlkeleri Nelerdir?

Buraya kadar olan bölümde insanı ve doğasını anlamaya çalıştık. İnsanın nasıl öğrendiğini, kişilik ve karakterini nasıl bir ağ gibi ördüğünü ve bunların oluşmasında başta ailesi olmak üzere yakın ve uzak çevresiyle girdiği ilişkinin önemli olduğuna değindik.

Birey, doğal yetenekleriyle içine girdiği topluma uyumunu sağlarken, kişiliğini de biçimlendirdiğine¹¹ göre tüm bu biçimlenme sürecinde ailelere ve eğitimcilere düşen sorumluluk nedir veya onların kişilik ve karakterini inşa etmelerine yardım ederken hangi hususlara dikkat etmemiz gerektiği soruları akıllara gelmektedir. İşte şimdi bu soruların cevaplarını aralayalım.

1. Çocuğun Doğduğu ve Büyüdüğü Ortam Onun Geleceğidir

Bir çocuğun bütün kişiliği içinde bulunduğu ailenin kendisine sunduğu/sunabildiği imkânlar ölçüsünde gelişmekte veya yol almaktadır. Dil, din, ahlak, hukuk, sanat gibi değerlerle ve çeşitli alışkanlıklarla donatılmış bir çevrede¹² hiçbir rolü veya seçiciliği olmayan çocuk, tüm bu değerler ağını, ailesinin kendisine sağladığı imkânlar ölçüsünde alır.

10 Mevlüt Kaya, “Benliğin Gelişimi Ve Kendini Gerçekleştirme”, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi* (Ed. H. Ayhan), Ensar Y., İstanbul 1998, s. 75; Cemil Oruç, *Okulöncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Y., İstanbul 2011, s. 97.

11 Galip İsen ve Veysel Batmaz, *Ben ve Toplum Sosyal Psikoloji*, İstanbul 2002, s. 115.

12 Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Ankara 1983, s. 105.

Aile insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahneye benzetilir. Çocuk bu sahnede, insan ilişkilerini, bütün karmaşık yönleriyle gözlemler ve yaşar. Çocuk için gerekli tüm değerleri evde kazanır. Bu sahnede çocuk, kendi kişiliğini örer. Bugününü ve yarınını burada inşa eder. Sonraki hayatındaki tercihlerini, bu sahnede öğrendikleri üzerine yapar. Çocuğun tercihleri, bu sahnede ona rol model olanların tercih edeceği ve yapacağı davranışlar üzerine inşa edilmektedir. Doğru ya da yanlış tercihler, bu sahnede öğrenilmiş davranışların ileriki yaşama bir yansımasıdır.¹³ Bu sebeple anne babalar başta olmak üzere eğitimcilerle düşen görevlerin başında çocukların sağlıklı ve nitelikli bir şekilde sosyalleşmesini sağlamak ve buna uygun ortamları oluşturmak gelmektedir.

2. Çocuklara İyi Bir Rol Model Olmak Gerekir

Çocuğun en temel öğrenme yolu gözlem ve taklittir. Onlar bir bakıma gözleri ile kamera, kulakları ile bir teyp gibi olayların gözlemini yaparlar ve bunları taklitle uygulamaya çalışırlar. Duygusal yönden buna arzuludurlar ve bundan zevk alırlar. Zihinsel bakımdan ise henüz tenkit çağına ulaşmadıkları için kendilerine verilenleri aynen taklit etmeye çalışırlar.¹⁴ Çocuklar, anne babalarıyla özdeşim kurarak onların değer yargılarını örnek alarak benimser, hareketlerini, konuşma ve davranışlarını taklit ederek onlara benzemeye çalışırlar.¹⁵ Dünyayı onların gözleri ile keşfeden çocuklar, onların olumlu ve olumsuz yanlarını özdeşim yoluyla kabullenirler.¹⁶ Bu sebeple çocuklardan yapılması istenen şeyi başta anne babalar olmak üzere çocuğun bakımından ve eğitiminden sorumlu diğer kişilerin yapması gerekir. Dolayısıyla çocuklardan yapmadığımız bir şeyi yap-

13 Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Y., 2016, s. 126.

14 Habil Şentürk, *Din Psikolojisine Giriş*, İz Y., İstanbul 2010, s. 84.

15 Hüseyin Peker, *Çocuk ve Suç*, İstanbul 1994, s. 46.

16 Yörükoğlu, *age.*, s. 26.

malarını istemek, yaptığı bir davranışı da yaptırmama gibi bir şansımız bulunmamaktadır.¹⁷

3. Çocuğun Karakteri Dinî ve Ahlaki Motiflerle Güzelleştirilir

Çocuğun iyi bir karaktere sahip olmasında dinî ve ahlaki değerlerin yeri önemlidir. Hatta yetişkinlerin dinî hayatının, çocukluk dönemi dindarlığı üzerine kurulduğu kabul edilir.¹⁸ Bu noktada anne babanın dinî tutum ve tavırlarının, çocuğun dinî bir karakter kazanmasında yönlendirici bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Çocuğun doğuştan getirdiği inanma ve yüce bir varlığa bağlanma duygusu anne babanın dini tutumlarıyla gelişir. Çünkü çocuklar dinî tutumlarını geniş ölçüde aile içinde anne ve babalarının konuşma ve davranış modellerinden elde etmektedirler.

Özellikle çocukluk döneminde kazandırılacak dinî ve ahlaki duyarlılık, sonraki yaşantılara temel oluşturacağından, aile ve eğitimcilerin çocuğun gelişim özelliklerine, öğretim yaptıkları içeriğe, kullandıkları yöntemlere ve eğitim yapılan ortama dikkat etmeleri gerekmektedir. Çocuklara dinî ve ahlaki değerler doğrudan bir bilgi aktarımı şeklinde verilmemelidir. Dinî bilgileri doğrudan aktarmak yerine, dini uygulamalar, sembol ve ritüellerden hareketle onun bu duyguları keşfetmesine fırsat verilmelidir.¹⁹ Bu bakımdan anne ve babalar dinî inanç, düşünce ve uygulamalarıyla onlara sağlıklı bir model oluşturmalıdır.

Çocuklarda Allah tasavvurunun oluşması, namaz, oruç gibi ibadetlerin özümсенmesi, birçok dini kavram ve değer in öğrenilmesi, çocuğun erken dönemden itibaren gözlemlediği tecrübeler yoluyla gerçekleşir. Çocuklar aile fertlerinde gör-

17 Hasan Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi* (Ed. M. Köylü), Nobel Y., 2015, s. 88.

18 Mustafa Köylü ve Cemil Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, Nobel Y., 2020, s. 51.

19 Köylü ve Oruç, *age.*, s. 53.

dükleri ibadetlere, dinî motifli her türlü davranışa, içten gelen duygularla katılırlar. Çevresindekilerin Allah’a dua ederken, ibadet ederken söylediği bazı söz ve davranışlarının işitilmesi, görülmesi, çocuğun bilincine yerleşir ve yavaş yavaş benimser. Anne babanın çocuklarının yanında yemeğe başlarken besmele çekmesi ve yemek sonunda Allah’a olan hamt ve şükürlerini dile getirmeleri onların bilinçlerinde yer eder.²⁰

Ayrıca Allah tasavvurunun doğru bir şekilde kazanılmasında din dilinin doğru bir şekilde kullanılmasına dikkat edilmelidir. “Allah kahretsin!”, “Sözümü dinlemezsen Allah seni taş eder, Allah seni yakar, cehennemine atar!”, “Allah belanı versin!” gibi korku ve nefret dili içeren söz ve söylemler, çocuklarda yanlış Allah tasavvurunun oluşmasına yol açmaktadır. Bu tür ifadeler yanlış bir inanç geliştirmenin ötesinde çocukların din ve Allah ile olan ilişkilerine mesafe koymalarına neden olmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin kendilerinin sağlayamadıkları disiplin durumlarında Allah’ı araç olarak kullanarak telafi etmeye çalışmaları din eğitimi açısından doğru olmadığı gibi, sağlıklı bir vicdan gelişimi açısından da uygun değildir.²¹ Çocuğun bu durumda gerçekleştirdiği davranış, sorumluluk duygusu yerine, korku ve nefret duygusuyla gerçekleştiği için hem dinle arasına mesafe girmekte hem de çocukta istenilen davranış değişikliği sağlanamamış olmaktadır.

Dinî ve ahlaki değerlerin kazandırılmasında dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise ceza ve şiddet gibi unsurlardan uzak durulmasıdır. Bazen aileler ve eğitimciler çocuğu uygun bir biçimde davranışa zorlamak için tek geçerli yolun cezalandırma, şiddete başvurma olacağını düşünür. Hâlbuki şiddete başvurarak çocuğa baş eğdirmek, korku ve endişeyle yaptırım sağlamak, çocuğun ileriki davranışlarını, kişiliğini, girişim gücünü ve ahlak bilincini olumsuz yönde etkileyebilecektir.

20 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Samsun 2000, s. 166.

21 Yörüköğlu, *age.*, s. 227; Oruç, *age.*, s. 132.

Yetişkinler bunlara başvurmak yerine çocuğun bu davranışı niçin yaptığı üzerinde düşünmeleri, çocuğu küçümsemek ve aşağılamak yerine kötü davranışa odaklanmaları, bu davranışın onun ve çevresi için doğuracağı sonuçlar hakkında onunla konuşmaları, iyi ve olumlu davranışlarında davranış biçimini övme ve motive etmeleri daha yararlı ve isabetli olacaktır.²²

4. Çocuklara Sevgi, Güven ve Disiplin Duygusu Kazandırılmalıdır

Doğumundan itibaren çocuk hayatta kalabilmek için başkalarının bakımına ve onlardan gelecek maddi ihtiyaçlara gereksinim duyar. Fakat bu dönemde maddi ihtiyaçların karşılanması onun sağlam bir karaktere sahip olması için yeterli değildir. Çocuğun ruhi ihtiyaçlarının da karşılanması onun karakter gelişimi için önemlidir. Bu temel ihtiyaçlar, sevgi, güven ve disiplindir. Bu üç ihtiyaç, birbiriyle sıkı sıkıya bağlıdır ve birlikte karşılanır. Çocuk için özellikle anne sevgisi çok önemlidir. Anne sevgisinden mahrum kalan bir çocuk, diğer ihtiyaçları karşılanırsa bile, dokunma ve sevmeye ihtiyaçları karşılanmadığı için, psikolojik açıdan tutarsız davranışlar sergileyebilir.²³

Sevgi ve güven duygusundan yoksun ya da yeterince doyurulmamış çocuklar, kendilerine ve başkalarına yabancılaşır ve özgüvenleri eksik olarak büyürler. Sevgisiz ve yalnız bırakılan çocuklar için arkadaş çevreleri vazgeçilmez bir limandır. Ailesinden yeterli sevgi ve ilgiyi göremeyen sevgi yoksunu çocuklar, sevgi ve ilgiyi dışarıda, arkadaş gruplarında ararlar. Bu durum ise geri dönülmez birtakım sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Olumsuz tecrübelerle maruz kalınması ve tekrarlanan hatalarla karşı karşıya bırakılması çocukların karakter yapısında derin izler bırakacaktır.

Sevgi ve güven duygusundan sonra çocuğun ailesinde kazandığı bir diğer ruhi ihtiyaç ise disiplindir. Ancak disiplin ile

22 Altunköprü, age., s. 207-208.

23 Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, Nobel Y., 2007, s. 9.

çocuğun özgürlüğü arasındaki dengenin her zaman gözetilmesi gerekmektedir. Disiplin, çocuğun kendisini bulmasına, kendi başına bir şeyler yapabilmesine engel olacak şekilde uygulanmamalıdır. Çocuk eğitiminde disiplin bu noktada devreye girmelidir. Söz konusu disiplin, insanın yapmak istedikleri ile çevrenin kısıtlamaları ve istekleri arasında bir denge kurulacak şekilde uygulanmalıdır.²⁴

5. Çocuklardaki Kabul Görme, Sorumluluk Duygusu ve Başarma İsteği Karşılmalıdır

Çocuklar özellikle 6 ila 11/13 yaşları arasında toplum tarafından kabul görmeye ve sevmeye ihtiyaç duyar. Bu yaştaki çocuğa iş görme ve başarma duygusunu yaşayacağı ortamlar sağlanmazsa ve bu yönde görevler verilmezse, çocuk kendisini hiçbir işe yaramaz olarak görebilir ve başarısızlık duygusuyla beraber kendini aşağılık ve yetersiz hissetme duyguları da bilebilir. Bu dönemde aileleri tarafından görmezden gelinen, öğretmenleri tarafından tembel ve başarısız olarak adlandırılan ve arkadaşları tarafından oyun dışına atılan/oyuna alınmayan çocuklarda aşağılık duygusu gelişecektir.²⁵ Dolayısıyla yetişkinlerin çocukların başarısız olabilecekleri konuları değil, bilakis başarılı olabilecekleri konuları ön plana çıkarmaları ve onları desteklemeleri gerekmektedir. Çevresinden destek gören ve başarma duygusunu tadan çocuklar yeni girişimlere ve işlere yönelecek, kendilerine olan güvenleri artacaktır.

6. Çocuklara Sorumluluk Duygusu Kazandırılmalıdır

İnsanı hayatta başarılı kılan, huzur ve mutluluğu elde etmesini sağlayan tutum ve davranışların başında sorumluluk gelmektedir. Her bireyin kendine ve çevresine karşı sorumlulukları vardır. Ancak çocuklar, sorumluluk duygusuyla doğ-

24 Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, MÜİF Vakfı, 1998, s. 187.

25 Bkz. Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, (ç. Bedirhan Üstün-Vedat Şar), Ankara 1984.

mazlar. Bu duygu, doğduğu andan itibaren çevresinde sezindiği olaylar ile başlar ve anne babanın ve çevresindeki diğer kişilerin ona karşı gösterdiği özen ve bakım, sorumluluklarını yerine getiriş biçimi ile gelişir. Bir başka ifade ile çevresindeki kişilerin kendi üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getiriş biçimi, çocukta da aynı sorumluluğu gösterme biçimini belirler. Dolayısıyla tüm diğer öğrenmelerde olduğu gibi, sorumluluk duygusunun kazanılmasında da üzerimize düşen görevin farkında olmamız gerekmektedir. Sorumluluk duygusu kazandırmada çocuğa sevgi ile yaklaşmak, ona seçme hakkı tanımak ve güven duymak son derece önemlidir. Sevilen, değer gören, tercihlerine saygı duyulan ve güvenilen çocukların özgüvenleri daha fazla gelişir ve daha güvenilir olurlar.²⁶

7. Çocuklarla Sağlıklı Bir İletişim Kurulmalıdır

Bilgi, duygu, düşünce vb. şeylerin karşılıklı aktarımı olan iletişim, kişilerin birbirini anlama sürecidir. Çocuk doğumdan itibaren en yakınındaki kişilerle iletişime geçer. Özellikle sorduğu sorularla kendini ve etrafını saran çevresini anlamaya çalışır. Bu noktada yetişkinlere düşen görev çocukları sabırla ve etkin bir şekilde dinlemeleri, onlara değer verdiklerini hissettirmeleridir. Çocukların sorularını ciddiye almak, gelişim seviyelerine uygun tatmin edici doğru cevaplar vermek gerekir.

8. Çocuklar Kitle İletişim Araçlarının Zararlarından Korunmalıdır

Kitle iletişim araçları hayatımızın vazgeçilmez önceliklerinden biridir. Hem çocukların hem de yetişkinlerin hayatında önemli bir yeri ve hatta pek çok yararı vardır. Ancak çocukları, bu araçların zararlı etkilerinden korumak gerekmektedir. Özellikle çocukların saldırgan karaktere bürünmelerinde televizyon ve bilgisayar oyunların önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bushman, Berkowitz ve Huesman'ın yaptığı araştırmalar

26 Altunköprü, age., s. 176-182.

şiddet içerikli televizyon programı izleyen ve bilgisayar oyunları oynayan çocukların emsallerine göre daha fazla saldırgan tavırlar sergilediklerini ortaya çıkarmıştır.²⁷ Çocukların kitle iletişim araçlarından öğrendikleri tek şey şiddet ve saldırganlık değildir. Başta çizgi filmler olmak üzere yetişkinlerin yanında izledikleri bazı film ve diziler çocukların karakter dünyalarında çok farklı etkiler bırakmaktadır. Yalan, aldatma, hainlik, kıskançlık, adam öldürme vb. birçok davranış modelini çocuklar izledikleri yayınlardan öğrenebilmektedir.

Sonuç

Ebeveynler çocuklarının kişiliklerinin mimarıdır. Çocukların kişiliklerinin bütünlük göstermesi için öncelikle anne babaların kendi eğitimlerine önem vermeleri ve kendilerini geliştirmeleri gerekir. Anne babalara düşen bir başka görev ise çocuklarını tanımak ve anlamaktır.

Yetişkinler çocuklarına kazandırmak istedikleri dinî ve ahlaki değerleri onların gelişim özelliklerini dikkate alarak vermelidir. Çocuklarının gelişimlerine uygun olmayan öğretilerden kesinlikle kaçınmalı, bunların çocuklarının dünyasındaki anlam yerini bilmeli, onların dünyasını kucaklayıp kucaklamadığını fark etmeli ve çocuklarının güç yetiremeyeceği sorumlulukları onlara yüklememelidirler.

Aileler çocuklarının kişiliklerini inşa ederken, kendi bildiklerini kontrol etmelidir. Çocuklara verilecek yanlış eğitim, onların karakterlerine zarar verecektir. Çocuklara kazandırılmak istenen iyi ve olumlu davranışları öğretmenin en iyi yolunun onlara iyi örnek olmak olduğu her zaman hatırd tutulmalıdır. Çocuklarının olumlu davranışlarını pekiştirmek amacıyla onları ödüllendirmenin önemli bir araç olduğunu unutulmamalıdır. Çocukların başarıma duygusunu hissedeceği ve üstesinden gelebilecekleri sorumluluklarla onlardaki girişimcilik ruhu geliştire-

27 Shelley E. Taylor ve arkadaşları, age., s. 437.

riilmelidir. Ayrıca erken dönemden itibaren vicdan gelişimlerine önem verilmeli, onların vicdan gelişimlerini zedeleyecek tutum ve davranışlardan uzak durulmalıdır.

Çocuklar ve gençlerin ne bugünün ne de yarınların sorumlusu ya da suçlusu olmadıklarını bilmemiz gerekir. Zira bugünü yaşayan ve yarını hazırlayan bizleriz. Onlar, şu an yaşadığımız kötü şeylerin müsebbibi olmadıkları gibi, yarının da ana aktörleri değildir. Onlar bizleri izleyen, izlediklerinden yeni anlamlar ve dünyalar kuran masum yüreklerdir. Bizlere düşen görev, onların iyi ve güzel davranışları kazanmalarını sağlayacak gerekli terbiyeyi almalarını sağlamaktır.

Son söz; Çocuklar gördüğünü yaşar, yaşadığını öğrenir.

Güzel dinimiz İslamiyet, yetim ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgilenmeyi kademeli olarak fert ve toplumun sorumluluğuna yüklemiş, bunu bir imtihan ve mükâfat vesilesi kılmıştır.

İslam'da Yetimler ve Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sahip Çıkmanın Önemi

Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Son zamanlarda hem hukuki alanda hem de sosyal hizmetler alanında sıkça kullanılan ve duymaya alıştığımız bir kavram var: “korunmaya muhtaç çocuk” Bu kavram, sıcak bir aile ortamından ve imkânlarından mahrum çocuklar için kullanılmaktadır.

Bazen ailede anne ve babadan birisi ya da her ikisi, bir çocuk için her şey demek olan bir aile ortamı oluşturamazlar. Bunun birçok sebebi olabilir.¹ Hele bir de bir anaya veya babaya ya da her ikisine de sahip olamayan çocuklar vardır. Bu çocukların dünyanın kötülüklerine ve kötülerine karşı kendilerini koruyup kollayacak, sevecek, onlara merhamet edecek ve el gölgesi yapacak kimseleri olmayabilir.

İşte bu durumdaki çocuklar, kanunda da ifade edildiği üzere “korunmaya muhtaç çocuk” olarak tanımlanmaktadır.² “Kimsesiz çocuklar” şeklinde de ifade edilen ve toplumda farklı sebeplerle bir aileye sahip olamayan, ailesinden ayrılmak zorunda kalan, öz ailesi yanında yetişme şansına sahip olamayan ve bakıma muhtaç olan bütün çocuklar, bu kavramın kapsamına girmektedir.

1 Bu hususlarla ilgili bkz. <http://www.benimyuvam.org/korunmaya-muhtac-cocuk-kimdir/09.10.2020>.

2 Geniş bilgi için bkz. Aydın Zevkliler, “Türk Hukukunda Korunmaya Muhtaç Çocuklar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/335/3405.pdf>

İslami kaynaklardaki “yetim” kavramı, yukarıda tanımını verdiğimiz “korunmaya muhtaç çocuk” tanımını da kapsarken güncel kullanımda “korunmaya muhtaç çocuk” tanımının içine yetim kavramı da girmektedir.

Yetimlik: Kalabalık İçinde Yalnızlık

Yetim kelimesi dilimize Arapçadan olduğu gibi geçmiştir. Arapçada “yalnız olmak, tek başına kalmak, zayıf olmak, geri kalmak” gibi manalara gelen yetim kelimesi, çeşitli nesnelerin ve varlıkların tekliğini ve yalnızlığını ifade eder. Bu anlamdan hareketle babası ölmüş çocuğa yetim (çoğulu eytâm, yetâmâ) adı verilmiştir.³

Türkçemizde de babasız ya da babasını kaybetmiş çocuğa yetim, annesini kaybetmiş çocuğa ise öksüz denildiği bilinmektedir. Yetimliğin babanın kaybedilmesiyle ilişkilendirilmesi, babanın çocuğun nafakasını temin etme, haklarını koruma ve onu yetiştirmedeki rolü ve çocuk için yeri doldurulamaz anlamıyla ilgilidir.

Buna göre babasını kaybeden küçük büyük herkese, sözlük anlamı itibariyle, yetim demek mümkünse de dinî ve hukuki bir kavram olarak kullanıldığında yetim, “henüz buluğ çağına ermeden önce babasını kaybeden çocuk” demektir.⁴ Bunun dayanağı da Allah Resûlü’nün (s.a.s.) şu hadisidir: “*Ergenlik çağına geldikten sonra yetimlik yoktur.*”⁵

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) burada işaret etmiş olduğu “ergenlik” ifadesi, yetimliğin sınırını belirlemede etkili olmuştur. Buradan hareketle âlimler, çocuğun biyolojik ve psikolojik olarak olgunluğa erişmesini yetimliğin sınırı olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla yetimlik, çocuğun sosyal hayatta ken-

3 İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebû’l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem (v. 711/1311), *Lisânü’l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut ty., I-XV, XII, 645, 646.

4 Abdüsselam Arı, “Yetim”, *DİA*, XLIII, 501.

5 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 9.

disini koruyabilecek duruma gelmesi ve hayata atılıp kendi ayakları üzerinde durabilecek yetkinliğe ulaşmasına kadardır.⁶

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'inde yetime velilik edenlerle ilgili şöyle bir uyarıda bulunmaktadır: *“Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma (rüşd) görürseniz hemen mallarını kendilerine verin.”*⁷ Bu ayet-i kerimeden anlaşıldığı üzere yetim bir çocuk, duygusal, zihinsel ve bedensel yönden korunup kollanmaya muhtaç bir emanettir. Rüştüne erinceye, kendi ayakları üzerinde hayata tutunmaya elverişli hale gelinceye kadar, bu emanete sahip çıkmak başta velisinin ve genel manada da Müslümanların dinî ve insani vazifesidir.

Yetim kelimesinin sözlük manası itibarıyla “yalnızlık” ve “tek başına kalmak” olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Aynı şekilde yetimlik, kelime anlamıyla bir yoksunluk ve hatta bir eksiklik de ifade etmektedir. Bu sebeple günlük kullanımda bir şeyden yoksun kimse için mecazen ‘o şeyin yetimi’ denilir.⁸

Bütün bu anlamlarını bir araya getirince “yetim” kelimesi, boynu büküklüğü, toplumsal ve bireysel her alanda geride kalmışlığı, yavaş ilerlemeyi ve zayıflığı birlikte ifade etmektedir. Bu sebeple annesi babası bilinmeyen ya da belli olmayan veya ailesi tarafından terk edilmiş, reddedilmiş çocuklar da dinimizde yetim kavramı içinde kabul edilmektedir. Bu durumda ki çocuklar, kimsesiz manasına *“mechûlu’n-neseb”* olarak tabir edilmektedir. Dinî kullanımda “yetim” kavramı, bu çocukları da içine almaktadır ve bunlara hükmi yetim denilmektedir.⁹

Bütün anlam ve çeşitleriyle yetim, toplumda korunması gereken kimselerin başında, sahip çıkılması gerekenlerin en

6 Bkz. An, a.g.m., s. 502.

7 Nisâ, 4/6.

8 Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 646.

9 Bkz. Ali Can, “Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2016, Cilt: 52, Sayı: 3, 129-163, s. 132.

önünde yer alan, Allah'ın bir emaneti ve imtihanıdır. Hem yetim için bir imtihan, hem de toplum için.

O da Bir Yetimdi Allah Himaye Etti

Daha o dünyaya gelmeden babası Abdullah vefat etmişti. Doğuştan yetimdi, babasını bir kez olsun görememişti. Çok genç yaşta ve evliliklerinin ilk aylarında ebedi âleme yolcu ettiği kocasının bu değerli hatırasına gözü gibi bakan annesi Âmine (m. 576 veya 577), ona hem analık hem de babalık yapıyordu. Annesi, Medine'deki (Yesrib) yakınlarını ziyaretten Mekke'ye dönerken yolda çok hastalandı. Ebvâ'da vefat etti ve oraya gömüldü. O yetim çocuk, henüz altı yaşındayken öksüz de kalmıştı. Dadısı Ümmü Eymen, bu yetim ve öksüzü Mekke'ye götürüp dedesi Abdülmuttalib'e teslim etti. Dedesi Abdülmuttalib (v. 577), oğlu Abdullah'ın yetimi bu şerefli çocuğu himayesine almıştı. Doğduğunda ona Muhammed ismini veren dedesi, baba şefkatini ve sevgisini hissettirmek için ona elinden geleni esirgemedi. Ancak kısa bir süre sonra o da vefat edince bu sefer amcası Ebû Tâlib, onu himayesine aldı. Amcası ve hanımı Fatıma binti Esed, henüz sekiz yaşındaki bu kutlu emaneti bağırlarına bastılar, kendi çocuklarından üstün tuttular. Bu sebeple yengesi Fatıma'ya ikinci annem diyecek, ileride doğacak kızına da onun adını koyacaktı.¹⁰

Derken ilahi hikmet, Mekkelilerin "Abdülmuttalib'in yetimi" diye bildikleri hem babasız hem de anasız bir yetimi, "Muhammed, Allah'ın Resûlü'dür."¹¹ buyruğuyla "âlemlere rahmet olarak gönderdi."¹²

10 Bkz. Mustafa Fayda, "Muhammed", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, s. 408-423.

11 Fetih, 48/29.

12 "(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik." Enbiyâ, 21/107.

Allah Teâlâ, onu, yetim olarak yetiştirdi, korudu, himaye etti ve âlemlere örnek, önder ve rahmet olarak gönderdi. Aslında Allah Teâlâ'nın resûlüne bu ikramı ve tavrı, inananlara ve insanlığa yetimlerle, korunmaya muhtaç kimselerle ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini öğreten bir örnektir. Bu hakikati, özelde resûlüne genelde insanlığa şöyle beyan etmektedir:

“Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın. Seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi? Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi? Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeniyi azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.”¹³

Böyle bir hitapla Rabbimiz, aslında yetime sahip çıkmanın çok yüce bir ahlaki değer olduğunu da beyan etmiş olmaktadır. Resûlünün nezdinde bütün insanlığa adeta şöyle seslenmektedir: “Nasıl ki Allah, başta sen olmak üzere yetimlerin kimsesi olmuşsa, sen de ve siz de ey insanlar yetime sahip çıkın, sakın yetimi ezmeyin, ona haksızlık etmeyin ve onu aşağılamayın. Bu benim ahlakımdır.”

Bu ahlakın en güzel temsilcisi ve somut örneği, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisi olmuştur.

Yetim: Peygamber Vasiyeti Değerli Emanet

Allah Resûlü (s.a.s.), nice yetimlerin hamisi ve koruyucusu olmuştu. Hz. Hatice ile evlendiğinde önceki vefat eden iki kocasından yetim kalan çocuklarını himaye etmişti. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) ile evlendiklerinde Ümmü Seleme'nin ikisi kız olmak üzere dört, Ümmü Habibe'nin de bir kız yetim çocuğu vardı. Resûlullah (s.a.s.), evindeki ve himayesindeki bu beş yetim çocukla yakından ilgilenirdi. Onları kendi çocuklarından ayrı tutmaz, sevgi ve şefkatini esirgemezdi. Babalarının

eksikliğini hissettirmemeye çalışır, onlarla şakalaşır ve onları neşelendirirdi.

Amcasının oğlu Cafer, Mûte savaşında şehit düştüğünde hemen evine gitmiş yetim kalan çocuklarını teselli etmişti. “*Getirin bana kardeşimin çocuklarını.*” diyerek onları kucağına almış ve onlarla yakından ilgilenmişti. Bir berber çağırarak çocukların saçlarını tıraş ettirmişti.¹⁴

Burada tarihin Hz. Peygamber’in hizmetçisi olarak kayda geçirdiği Enes b. Malik’i (v.93/712) anmadan olmaz. Annesi Ümmü Süleym elinden tutup Medine’ye henüz hicret etmiş olan Resûlullah’a getirdiğinde on yaşında bir yetimdi Enes. Resûl-i Ekrem, ona hep bir yetimin gönlünü alacak bir ifadeyle “yavrucuğum” diye seslenirdi. Enes de onu çok sevmişti. Bir baba şefkatinden fazlasını onda bulmuştu. Bu sebeple olsa gerek bir asırlık hayatı boyunca onu hep özlemle andı. Nitekim Resûl-i Ekrem’in vefatından sonra kendisini çok özlediğini, her gece rüyasında gördüğünü, huzuruna çıkıp, “Yâ Resûlallah! Küçük hizmetkârın geldi.” demeyi çok arzu ettiğini söylerdi. Hz. Peygamber’e ait bir çubukla bir saç telini yanından hiç ayırmaz, ölünce bunların kabrine konulmasını isterdi.¹⁵

Resûlullah (s.a.s.) tarafından tebliğ ve temsil edilen İslam dininin en önemli yönlerinden birisi, korunmaya muhtaç çocuklar, kadınlar, kız çocukları, fakirler ve işçiler gibi toplumun zayıf ve savunmaz durumundaki hakları istismar edilebilecek kimselere sahip çıkılmasıdır. Korunmaya muhtaç bu kimseler önce yakınlarına sonra bütün topluma emanet edilmiştir.

Dinimize göre yetimlere yakınlarının en güzel ve adil bir şekilde sahip çıkması, veli olması, bir görevdir. Şayet mahremi olan akrabalarından yetimin sorumluluğunu üstlenecek kimse yoksa bu görev, yakınlık sırasına göre diğer Müslümanlara

14 Bkz. Nesâî, Zînet, 57; Ebû Dâvûd, Teraccül, 13.

15 Bkz. İbrahim Canan, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 234-235.

geçer. Zira yetimleri ve bakıma muhtaç çocukları korumak ve kollamak farz-ı kifayedir. Kademeli olarak toplumun her kesimini ilgilendiren bir görevdir. Buna göre korunmaya muhtaç çocukların sahipsiz ve korumasız bırakılması, söz konusu dahi olamaz.

Şayet yakınları ya da başkaları bu sorumluluğu üstlenmemişse korunmaya muhtaç çocukların himayesi günümüzde olduğu gibi devlete aittir. Nitekim aynı zamanda bir devlet başkanı olan Hz. Peygamber (s.a.s.), toplumdaki korunmaya muhtaç kimsesizlere sahip çıkmıştır. Bu bağlamda günümüz sosyal hizmet uygulamalarına da esas teşkil edecek hadisi şöyledir: *“Bir kimse arkasında zorda olan çoluk çocuk bırakırsa, onlara bakmak bize aittir. Kim arkasında mal bırakırsa varislerine aittir.”*¹⁶

İslam nazarında yetim ve korunmaya muhtaç çocukların dinine ve kimliğine bakılmaz. Bütün yetimlere bakmak, hem dinî hem ferdi hem de toplumsal bir vazifedir. Yetimin bakımı ve yetişmesi için gereken masraflar öncelikle varsa kendi malından, malı yoksa yakın akrabaları tarafından, onların da gücü yetmezse devletçe yahut belli vakıfların geliriyle karşılanır.¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de, yetim ve korunmaya muhtaç çocukların bakımı, korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesine özel bir önem verilmiştir. Bu hususla ilgili on iki surede yirmi üç ayetle hükümler bildirilmiştir.¹⁸ Örneğin konumuzla ilgili şu ayette devlet bütçesinden yetimler için pay ayrılması gerektiği açıkça beyan edilmektedir: *“Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.”*¹⁹

16 Buhârî, İstikrâz, 11; Müslim, Ferâiz, 15.

17 Arı, “Yetim”, a.g.m., s. 501

18 Mesela bkz. Bakara, 2/83, 177, 215, 220; Nisâ, 4/2-10, 36, 127; En'âm, 6/152; Enfâl, 8/41; İsrâ, 17/34; Kehf, 18/82; Haşr, 59/7; İnsân, 76/8; Fecr, 89/17; Beled, 90/14, 15; Duhâ, 93/9; Mâûn, 107/2.

19 Enfâl, 8/41.

Bir idareci ve devlet başkanı olarak Resûl-i Ekrem (s.a.s.) de, yetimleri korumaya o kadar özen ve önem vermiştir ki bu hususu diğer bütün ihtiyaçların önüne almıştır. Bir defasında ciğerpareesi Fatıma ev işlerinde yorulduğunu ve savaş esirlerinden ev işlerinde yardımcı olacak bir kadını kendisine tahsis etmesini istediğinde Allah Resûlü'nün (s.a.s.) verdiği cevap şu olmuştur: “*Bedir’in yetimleri sizden daha önceliklidir.*”²⁰

Yine bir başka öğretisinde Resûlullah (s.a.s.): “*Allah’ım! Ben iki zayıfın; yetimin ve kadının hakları konusunda (insanları) şiddetle uyanyorum; onların haklarına el uzatılmasını (özellikle) yasaklıyorum.*”²¹ buyurmuştur. Böylece toplumda korunması ve kollanması gerekenlerin hem maddi hem de manevi varlıklarının dokunulmaz olduğunu vurgulamıştır.

Allah’ın elçisinin yetimi ve korunmaya muhtaç kesimleri kollama ve gözetmede gösterdiği bu örneklige, günümüzde ne kadar da ihtiyacımız var. Bu nebevi öğretiler, bize bu konularda da yol göstermelidir. Zira yetim ve diğer muhtaç çocukları himaye etmenin mükâfatı hem dünyada hem de ukbâda görülecektir.

Kâfilü’l-yetim: Korunmaya Muhtaç Çocuğa Kol Kanat Geren Cennetlik Kimse

Yukarıda gördüğümüz üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) gerek kendi yakınlarından ve gerekse toplumda sahip çıkılması gereken korunmaya muhtaç çocuklarla bizzat ilgilenmiş, evinden ve sofrasından böyle bir çocuk neredeyse eksik olmamıştır.

Resûl-i Ekrem (s.a.s.), yetim ve ihtiyaç duyan her çocuğu en iyi şekilde koruyup kollamanın örnekliliğini bizzat gösterdikten sonra ümmetini şöyle müjdelemiştir: “*Ben ve yetime kol kanat geren kimse (kâfilü’l-yetim), cennette böyle yan yana olacağız*

20 Ebû Dâvûd, Harâc, 19-20.

21 İbn Mâce, Edeb, 6; Ahmed b. Hanbel, II, 440.

(işaret ve orta parmağını hafifçe açarak ashabına göstermiştir).”²² Bu nebevi müjdede geçen ve “yetime kol kanat geren kimse” olarak Türkçeye çevirdiğimiz “kâfilü’l-yetim” tamlamasındaki kâfil kelimesi, kefâlet ve kefil gibi kelimelerle aynı kökten gelmektedir. Dolayısıyla “kâfilü’l-yetim”, kefalet ve kefillik gibi beraberinde maddi ve manevi sorumluluklar ve görevler zincirini ifade eden bir kavramdır.

Yine bir başka hadisinde Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Müslümanlar arasında kim bir yetimi yiyecek ve içeceğini üstlenecek şekilde sahiplenirse, affedilmeyecek bir günah işlememişse, Allah onu mutlaka cennete koyar.”²³

Yetim ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgilenen ve onlara kol kanat geren kimse velev ki onun en yakını hatta annesi dahi olsa bu cennet müjdesine dâhildir. Nitekim bu annelere şöyle müjde veriyor Allah Resûlü (s.a.s.): “Kocasından dul kalıp da asil ve güzel olduğu hâlde evlenmeyerek, yetimleri ev bark sahibi oluncaya ya da ölünceye kadar kendisini onlar için feda eden, bu uğurda (güneşte çalışmaktan) yanakları kararan/çöken kadın ile ben cennette şu iki parmağım kadar birbirimize yakın olacağız.”²⁴

Evinde ve sofrasında her daim bir yetim bulundurarak eşsiz bir örneklik gösteren Allah Resûlü (s.a.s.), ümmetine ve insanlığa bu hususta şöyle seslenmektedir: “Müslümanlar(in evleri) arasında en hayırlı ev, içinde kendisine iyi davranılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar arasında en kötü ev ise, içinde kendisine kötü davranılan bir yetimin bulunduğu evdir.”²⁵

Yetime sahip çıkmak önemli bir sorumluluk ve zorlu bir ibadettir. İbadet diyoruz, çünkü bu Allah’ın emri ve Resûlü’nün sünnetidir. Bu ibadetin ve nimetin karşılığının cennet olduğunu Hz. Peygamber (s.a.s.) bir başka rivayette şöyle ifade etmekte-

22 Buhârî, Talâk, 25.

23 Tirmizî, Birr, 14.

24 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121.

25 İbn Mâce, Edeb, 6.

dir: “Üç yetimin geçimini üzerine alan kimse gecelerini ibadetle, gündüzlerini de oruçla geçiren, kılıcını çekerek Allah yolunda cihâd eden kimse gibi (sevaba erişmiş) olur. Ve benimle o şu iki kardeş (parmak) gibi cennette kardeş oluruz.” buyurdu. Ve şehadet parmağıyla orta parmağını yapıştırdı.”²⁶

Demek ki Allah’ın emaneti ve peygamberin vasiyeti olan yetimleri gözetmek, onları koruyup kollamak, bizim için cennet kapılarını açacak bir ibadettir. Ahiretteki mükafatı ise Resûlullah’a (s.a.s.) komşu olmaktır.

Yetimi himaye edenin bu mükafatlarına mukabil aksi davranışlarda bulunmanın cezasının da acı olacağını bildiren ayet ve hadisler bulunmaktadır. Örneğin yetime velilik eden onun bakımını üstlenen kimseleri bu konuda dikkatli davranmaları hususunda Allah Teâlâ şöyle uyarmaktadır: “Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız ergenlik çağına erişinceye kadar (onun malına) en güzel biçimde yaklaşabilirsiniz.”²⁷ Aksi halde yetime karşı yanlış davranışını cezasını ise şöyle belirtmektedir: “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını dolduraya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılğın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.”²⁸

Yetim malına el uzatmak, ona haksızlık etmek en büyük günahlardan birisidir. Bu durum Hz. Peygamber’in hadisinde bildirdiği insanları felakete götüren yedi büyük günahtan birisidir.²⁹ Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Allah Teâlâ, yetimin sahip olduğu malların dokunulmaz olduğunu ve herhangi bir şekilde gasp edilmesinin mümkün olmadığını şöyle beyan etmektedir: “Yetimlere mallarını verin. Temizi pise değiştirmeyin. Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin.”³⁰

26 İbn Mâce, Edeb, 6.

27 En’âm, 6/152.

28 Nisâ, 4/10.

29 Müslim, İmân, 145.

30 Nisâ, 4/2.

Bu ayet ve hadislerin mefhumu, bizim örfümüzde ‘tüyü bit-medik yetimin hakkı’ deyimiyle ifade edilmiş ve bu durumun çirkinliği ve vebali vurgulanmıştır.

Yetimin sahip olduklarını gasp etmek, onu kullanmak ve harcamak bir yana, İslam dini, yetime kefalet eden kimseden yetimin malını onun geleceği için işletmesini ve nemalandırmasını istemektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bu konudaki uyarısı ve buyruğu şu şekildedir: “*Dikkat edin! Kim malı olan bir yetimin velisi olursa, o malı ticarete değerlendirsın ve onu (çoğaltmadığı için) zekâtın yiyip tüketmesine terk etmesin.*”³¹

Bütün bu hususları da dikkate alarak yetime bakacak kimseyle ilgili olarak şu hususu belirtmek gerekir. Yetime bakacak yani “kâfil” olacak kimse, ehil ve yeterli bir kimse olmalıdır. Şayet yetime bakacak yakını ya da bakmak isteyen başka bir kimse buna ehil değilse, bu durum yetkili mercilerce değerlendirilmelidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), böyle bir sorumluluğa ehil görmediği için Ebû Zerr’e yetim malının idaresini üstlenmemesini tavsiye etmiştir.³²

Yetime Bakmak Mümin Olmanın Özelliği ve Gereğidir

Kur’an-ı Kerim, Allah’a nankörlük eden kibirli kâfirlerin en büyük vasfının yetimi hor görmek ve zayıf insanları ezmek olduğunu bildirmektedir. Nitekim Mekkeli müşrikler, öksüz ve yetim biri olarak Hz. Muhammed’e (s.a.s.) gökten vahiy geldiğini kabullenemediler. “*Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!*”³³ diyerek bu olaydaki ilahi hikmeti ve mesajı anlayamadılar. Kendilerini üstün ve önemli gören bu kişiler, Hz. Muhammed’e her geldiklerinde onun yanında nüfuzu olmayan, zayıf, fakir, yetim ve korunmaya muhtaç kimseleri

31 Tirmizî, Zekât, 15.

32 Nesâî, Vesâyâ, 10.

33 Zuhruf, 43/31.

bulmaktan hoşlanmıyorlardı. Bu inkârcı kimselerin en bariz vasıfları kibirdi. Değer ölçüleri menfaat, mal mülk ve çoklukla övünmeden ibaretti. Yetimi, yoksulu ve zayıfı hor görüyorlardı.

Derken yeni bir din, yeni bir hayat kılavuzu ve yeni bir hidayet rehberinin ilk ayetleri nazil olmaya başladı. Ardı ardına bir rahmet sağanağı olarak inen bu ayetler, en temel insanlık vazife ve sorumluluklarını da hatırlatıyordu. Ana fikir olarak toplumdaki zayıf, yetim ve korunup kollanmaya muhtaç kişilerle ilgili cahiliyenin yanlışlarını gösteren ve bu kesime sahip çıkılmasını emreden bu ayetlerden bazıları şunlardır:

“Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi öğendirmeyen kimsedir.”³⁴

“Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz (değer vermiyorsunuz), yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası yiyorsunuz. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.”³⁵

“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıknmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”³⁶

Kutlu Nebi (s.a.s.) de tatbikatıyla yetim ve korunmaya muhtaç çocuklara nasıl davranılması gerektiğinin eşsiz örnekliğini ortaya koymuştur. Böylece İslam'ın yetim ve korunmaya muhtaç olan çocuklarla ilgili getirdiği yenilikler ve güzellikler, Hz. Peygamber'in yaşantısı ve onun talebeleri olan sahabe-i kiram tarafından tarihin şahitliğine sunulmuştur.

Sahabe-i kiram, yetimleri himaye etmelerinin yanında onların mallarını korumak ve heder etmemek için de azami özeni göstermişlerdir. Hatta bu durum onlar için sıkıntılı bir hal alınca gelip Hz. Peygamber'e durumlarını arz ettiklerinde, olaya

34 Mâûn, 107/1-2.

35 Fecr, 89/17-20.

36 Nisâ, 4/10.

bizzat vahiy müdahale etmiş ve şu önemli ilkeyi bildirmiştir: *“Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzeltene bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakate sokardı. Çünkü Allah güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”*³⁷

“Onlar sizin kardeşlerinizdir” diyordu Allah Teâlâ. Bakıma ve korunmaya muhtaç birisine bu gözle bakmalı, onu kendisine kardeş etmeli ve öyle davranmalıydı müminler. Zira yetimlere ve korunmaya muhtaç çocuklara ve kimsesizlere şefkatle davranmak, iyilik yapmak ve ilgi göstermek, Allah Teâlâ’nın müminlerden isteği ve iman gereği bir ibadetti: *“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıdığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah’a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”*³⁸

Allah Teâlâ’nın bu şekilde müminlere sosyal sorumlulukları gereği başkalarına iyilik etmelerini emrederken, ihsanda bulunulacak kimseler arasında yetimleri ve korunmaya muhtaç kimseleri özellikle vurgulaması da anlamlıdır: *“Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”*³⁹

37 Bakara, 2/220.

38 Bakara, 2/177.

39 Nisâ, 4/36.

Bir başka ayet-i kerime ise müminlerin yetimlere ve muhtaçlara yapacağı iyiliğin imanlarının bir gereği olduğunu, bunu severek, isteyerek yaptıklarını ve karşılığını da sadece Allah'tan beklediklerini şöyle ifade buyurmaktadır: *“Onlar, kendi canları istemesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Ve derler ki: “Biz size sadece Allah rızası için ikram ediyoruz, yoksa sizden karşılık istemediğimiz gibi bir teşekkür de beklemiyoruz. Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından) dolayı Rabbimizden korkarız.”*⁴⁰

Netice itibarıyla bu ve başka ayetlerle Allah Teâlâ, yetim ve korunmaya muhtaç diğer çocukların gözetilmesini ve sorumluluğunu inananlara yüklemektedir. Müslümanlar, ilahi ahlakın bir vasfı olarak yetimleri himaye etmeli, onların topluma faydalı bir fert olarak yetişmeleri için bir ibadet şuuruyla hareket etmelidir.

Son Söz

Hiçbir çocuk annesiz ve babasız kalmak ya da başkasının korumasına muhtaç olmak istemez. Ancak hayatın akışı içinde bazen bu kaçınılmazdır. Yetim kalmak bir çocuk için büyük bir boşluğa ve yalnızlığa düşmek demektir. Onların küçük omuzlardaki bu ağır yükü hafifletmek için dinimiz önemli ilkeler tespit etmiş ve Müslümanlara önemli sorumluluklar yüklemiştir.

Güzel dinimiz İslamiyet, yetim ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgilenmeyi kademeli olarak fert ve toplumun sorumluluğuna yüklemiş, bunu bir imtihan ve mükâfat vesilesi kılmıştır.

Yetime sahip çıkmak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) en önemli sünnetlerinden birisidir. Zaten yetimliği bizzat yaşamış olan Hz. Peygamber, gerek mümin olarak gerekse bir devlet idare-

40 İnsan, 76/8-10.

cisi olarak yetimler ve korunmaya muhtaç çocuklarla yakından ilgilenmiş ve buna ümmetini teşvik etmiştir.

Yetim ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili olarak yirmi üç ayet ve çok sayıda hadis-i şerifte Müslümanlara detaylı bilgiler, tavsiyeler, emirler, uyarılar, ilkeler, görevler ve sorumluluklar verilmiştir. Yetimin ve yetim malının korunması, sağlam esaslara bağlanmıştır. Bu sebeple yetim hakkı, Müslüman medeniyetinin önemli bir kavramı haline gelmiş, etrafında önemli bir hukuk birikimi ve kurumlar oluşturulmuştur.

Ayet ve hadislerden anlaşıldığına göre İslam, yetimlerin sadece maddi ihtiyaçlarının karşılanmasıyla yetinilmemesini, onlara şefkat, merhamet ve muhabbet yönünden duydukları ihtiyacın ve yoksunluğun da giderilmesini öngörmektedir. Himaye ile birlikte “ıslah” yani her yönden faydalı bir fert olarak yetiştirmeyi de bir görev ve çözüm olarak sunmaktadır.

İslam'ın yetimlerin ve korunmaya muhtaç çocukların himayesini bir imanla irtibatlandırması ve bir ibadet sayması, bu hususta onu diğer öğretilerden ayıran en önemli vasfı olmuştur.

Unutulmamalıdır ki yetim ve korunmaya muhtaç çocukları himaye etmek ve onlara şefkat göstermek, Allah'ın emrettiği bir kulluk vazifesi, mümin olmamızın bir gereği, ümmet ve insan olmamızın da sorumluluğudur.

“Allah Resûlü’nün evinde küçük, yetim bir çocuktum. Bir gün beni yemeğe çağırdı. Yemek yerken elim tabağın her tarafında dolaşıyordu. Resûlullah bana *‘Yaklaş çocuğum, besmele çek, sağ elinle ve önünden ye.’* buyurdu. Başımı okşadı ve bana dua etti. Bundan sonra hep öyle yemek yedim.”

Çocuk Sahabiler Efendimizi (s.a.s.) Anlatıyor

Dr. Öğretim Üyesi Rabia Zahide TEMİZ
Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Sözün en yalın söyleyicisi, yaşananların en samimi ve dürüst anlatıcıları çocuklar... Asr-ı saadette efendimizin (s.a.s.) etrafında da çocuklar cıvı cıvıldı. Gerek ailesinden gerek arkadaşlarından gerek misafirlerinden birileriydi bu çocuklar. Resûlullah'ı küçücük yaşlarında görüp sahabi olma şerefine erişmiş çocuklar... Dönemin çilesi köleliği doğar doğmaz sırtlanmış, kızıyla erkeğiyle küçük kalpler, yağız delikanlılar... Babalarının elinden tutarak Resûl'ü ziyarette gelen ve ondan görüp işittiklerini, yaşadıklarını bir ömür boyu gururla anlatan çocuklar...

İşte bu isimlerden birisi Ümmü Hâlid bnt. Hâlid.... Habeş doğumlu küçük bir kız çocuğu Ümmü Hâlid. Babası Sâid b. Âs, Hz. Ebû Bekir'den sonra Müslüman olmuş bir sahabi. Ümmü Hâlid babasını "İlk Müslüman olanlardandı. Besmeleyi ilk yazandı." diye tanıtıyor sonraları.¹ Annesi Ümeyme ile birlikte babası, Mekkeki müşriklerin eziyetine dayanamayarak Habeşistan'a hicret eden inananlar arasında yer alıyorlar. Ümmü Hâlid orada dünyaya gelmiş. Asıl ismi Eme. Fakat künyesi ile meşhur olmuş. Müslümanların Habeşistan hicretinin ardından Resûl'ün yanına dönüşleri esnasında Necâşi'nin "Allah'ın Resûlü'ne ben-den selam söyleyin" dediği gemi halkının arasında olduklarını

1 Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, nşr. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru Hicr, Mısır 2008, III, 149.

söylüyor Ümmü Hâlid. “O selamı getirenlerden birisi de bendim.” diye ekliyor.²

Ümmü Hâlid “Habeş diyarından gelmiş küçük bir kızdım.” diyerek şöyle anlatıyor babasıyla birlikte Efendimizin yanına gelişini:

“Allah Resûlü’ne, üzerinde siyah işlemeleri olan bir elbise hediye edilmiş. Ashabına dönerek ‘*Bunu kime giydireyim dersiniz?*’ diye sormuş. Kimse bir şey söylemeyince ‘*Bana Eme’yi getirin*’ buyurmuş. Babam elimden tutarak beni Resûlullah’a getirdi. Allah Resûlü kendi elleriyle elbiseyi bana giydirdi. Bir yandan da elbisenin üzerindeki işlemlere bakıp elleriyle de işaret ederek ‘*seneh seneh!*’ buyurdu. (Bu Habeş dilinde ‘güzel’ demekti Ben Resûlullah’ın sırtına doğru uzandım ve elimi mührüne uzatıp onunla oynamaya başladım. Bunu gören babam beni azarladı. Allah Resûlü ise ‘bırak’ diyerek ona mani oldu. Ardından elbisem için ‘*Üzerinde eskit, güle güle giyin*’ dedi.”³

Allah Resûlü muhtemeldir ki elbiseye talip olan olur mu ki diye düşünerek önce ashabına sormuş, kimse bir şey söylemeyince Eme’ye layık görmüş ve bizzat kendisi üzerine giydirmiştir.

Kız çocuğunun evlattan dahi görülmediği bir Cahiliye karanlığının izleri belki de daha yeni yeni silinirken bir kız çocuğuna gösterdiği bu ilgi ve ihtimam şüphesiz ashâbı için büyük bir örnek, Eme için ise paha biçilmez bir şeref olmuştu. Üstelik Eme ile iletişim kurarken çocuğun anadilinde bir şeyler söyleyerek ilgisini göstermişti. Küçüktür, çocuktur diye geçiştirmemiş; onu bir birey olarak görüp değer vererek kalbini

2 İbn Hacer, *el-İsâbe*, XIII, 159.

3 Buhârî, Cihâd, 188; Menâkıbu’l-ensâr, 37; Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, nşr. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, Dâru ihyâi’t-turâsi’l-Arabî, 1983, IV, 194; Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek âle’s-Sahihayn*, nşr. Heyet Dâru’t-teşil, 2014, V, 536.

kazanmıştı. Öyle ki Eme, Resûl aleyhisselamı yabancılamayıp yanına giderek sırtına uzanmış; elini kıyafetinden içeri uzatarak mührünü ellemişti. Rivayetlerde Eme'nin bu yaptığını yapabilen bir başka sahabi olmadığı ifade edilmektedir. Resûlullah'ın ona gösterdiği bu müsamaha ve şefkat Ümmü Hâlid'in bir ömür hatıratında yer etmiş ve bunu her fırsatta anlatmıştır.⁴

Efendimizin yakınında çocukluğunu geçiren önemli bir isim: Enes b. Mâlik. Annesi Ümmü Süleym, Allah Resûlü'nün Medine'ye hicretinden sonra oğlunun elinden tutarak onu Resûl efendimize getirmiş ve Enes'in O'nun hizmetinde bulunmasını arzu ettiğini bildirmiştir. O zaman on yaşlarında olan Enes, on yıl boyunca Allah Resûlü'ne hizmet etti. Allah Resûlü'nün çocuklara hiç kızmadığını, onlara hep şefkat ve merhamet ile muamele ettiğini, ondan ufacak bir kötü söz dahi duymadığını Enes şöyle anlatıyor:

“Allah Resûlü insanların ahlak bakımından en güzel olanıydı. Bir gün beni bir işe göndermek istedi. Ben ise çocukluk edip ‘Gitmeyeceğim işte!’ dedim. Aslında içimden o dediği yere gitmeyi istiyordum da. Dışarı çıktım ve pazar yerinde oynayan çocuklara katıldım. Bir süre sonra bir baktım, Allah Resûlü arkamdan kafamı tutuvermiş. Dönüp baktığımda O’nu gülümserken buldum. Bana ‘*Enescik, hadi dediğim yere git.*’ dedi. Ben ‘Tamam, hemen gidiyorum ya Resûlallah!’ dedim. Ben ona 9-10 sene hizmet ettim. Çocuk olduğum için her yaptığım istediği gibi olmayabiliyordu. Ama bir kere bile bana üf dediği ya da yaptığım bir iş için ‘Neden yaptın?’, yapmadığım şey için de ‘Niye yapmadın?’ dediği olmamıştır.”⁵

Allah Resûlü Enes'i evladı gibi sever, ailesini ziyaret eder; onun evinde kaylule uykusuna yatar.⁶ Enes bir hatırasını şöyle anlatıyor:

4 İbn Hacer, *el-İsâbe*, XIII, 159.

5 Ebû Dâvûd, Edeb, 1; Müslim, Fezâil, 51.

6 Müslim, Fezâil, 84.

“Allah Resûlü bize sık sık uğrardı. Evimize geldikçe de küçük kardeşim Ebû Umeyr ile şakalaşırdı. Bir gün annem Ümmü Süleym’i ziyarete geldiğinde, kardeşimi canı sıkkın şekilde görünce anneme ‘Nesi var?’ diye sordu. Annem ‘oynadığı küçük bir kuş vardı, o öldü ya Resûlallah’ diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü kardeşimin başını okşadı ve ‘Ey Ebû Umeyr küçük kuşcağıza ne olmuş? (Vakti dolmuş, ölüvermiş)’ diyerek şaka yollu teselli edip gönlünü almaya çalıştı.”⁷

Bir başka gün Resûlullah ile birlikte yürüyüşe çıktık. Terzilik yapan bir genç onu yemeğe davet etti. Kendisine arpa ekmeği ve su kabağından yapılmış etli bir yemek ikram edildi. Yemek sırasında Allah Resûlü’nün tabağın içindeki kabakları ararken gördüm. Bunu görünce ben de kabakları seçip onun önüne koymaya başladım ve o günden sonra su kabağını ben de hep çok sever oldum.”⁸

Sevenin, sevdiği insanın hoşuna giden her şeyden keyif alması, sevginin hakikatindendi. Enes’in o günden sonra baş gösteren kabak yemeği sevgisi de elbette böyle bir şeydi. Yalnızca Hz. Peygamber’e duyduğu sevgi ve bağlılıktan zuhur ediyordu.

Bir başka küçük sahabi Udayf b. Hâris anlatıyor:

Küçük bir çocuktum. Medine’de ensarın hurma ağaçlarını taşıyordum. Bunun üzerine sahipleri beni yakalayıp şikâyet için Resûlullah’a getirdiler. Allah Resûlü başımı okşadı ve ‘ağaçlara neden taş atıyorsun çocuğum?’ dedi. Ben ise ‘karnım aç, sadece yemek istedim’ diye cevap verdim. ‘Ağaçları taşılama,

7 Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, nşr. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hecer, 1999, III, 605; Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’, *et-Tabakât*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü’l-Hancî, Kahire 2001, X, 397.

8 Ebû Urve Ma’mër b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi*, nşr. Habîburrahmân el-A’zamî, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut 1982, X, 448; Buhârî, *Et’ime*, 35; Müslim, *Eşribe*, 144.

diplerine düşen hurmalardan ye olur mu?’ buyurdu. Ardından ‘Allah’ım bu çocuğu doyur’ diyerek bana dua etti.⁹

Efendimiz, eğitim metodunda kızarak uyarma ya da ceza verme yolunu asla kullanmamıştı. Onun yapılan hatalara müşfik yaklaşımına bir diğer örnek, tabiri caiz ise zıpır çağlarında olan bir çocuktan bir müezzini nasıl devşirildiğini bizlere göstermektedir. Mekke müezzini Ebu Mahzûre şöyle anlatıyor:

“Ben henüz çocukken bir grup genç ile birlikte Şam’a gitmek için yola çıktık. Huneyn yolundayken oradan dönmekte olan Allah Resûlü ile karşılaştık. Resûlullah’ın müezzini namaz için O’nun yanında ezan okuyordu. Biz o zaman başımıza buyruk gençlerdik. Ezanı duyunca bağırmaya ezanı tekrarlayıp dalga geçmeye başladık. Allah Resûlü bizi duydu, yanına çağırdı. Önünde dizildik. ‘Az önce sesini duyduğum hanginizdi?’ diye sordu. Hepsi birden beni gösterdi. Allah Resûlü ben hariç herkesi yanından gönderdi. Sonra bana dönüp ‘*hadi kalk, namaz için bir ezan oku bakalım*’ dedi. O an Allah Resûlü’nden ve benden istediği şeyden hiç hoşlanmadım ama dediğini de yaptım. O’nun söylediklerini tekrarlayarak ezanı okudum. Birden ‘Ey Allahın Resûlü, Mekke için ezan okumama izin ver’ dedim. O da izin verdi. O anda ona duyduğum kızgınlık, sevgiye dönüşüvermişti. Ardından Mekke’ye dönüp Resûlullah’ın oraya tayin ettiği adamı Attâb b. Esîd’in yanına geldim ve onun yanında Allah Resûlü’nün emriyle namaz vakitlerinde ezan okur oldum.¹⁰”

Allah Resûlü, kendisini “Başıma buyruk zamanlarda idim.” diye tanımlayan bir gencin, hatasını anlamasına ve dahi tahfif ettiği işe talip olup sahiplenmesine vesile olacak bir yaklaşımla

9 Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullâh b. Ahmed el-İsbahânî, *Mârifetu’s-sahâbe*, nşr. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî, Dâru’l-Vatan, Riyâd 1998, IV, 2275.

10 Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Müsned*, nşr. Mâhir Yâsîn el-Fahl, Şeriketu ğrâs, Kuveyt 1425, I, 238; Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, nşr. Heyet, Dâru’t-teşîl, Kahire 2015, II, 13; Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, nşr. Heyet, Cemiyetü’l-Meknez, 2010, V, 2837.

hem kendisini bu gence sevdirmiş; hem de ahlak eğitiminde, gençlerle iletişim hususunda nasıl bir yol izleneceğine dair bizlere önemli bir sünnetini ihdâs etmiştir.

Efendimizin günümüzde ergen psikolojisi olarak nitelenen genç davranışlarına karşı müsamahakâr ve anlayışlı yaklaşımının bir diğer örneğini, amcası Abbas'ın oğullarından yakışıklılığı ile tanınan genç Fazl b. Abbas aktarıyor:

Ben Vedâ Haccı sırasında Resûlullah'ın terkisindeydim. Efendimiz telbiye getiriyor ve bir yandan da şeytan taşıyordu. Ben ise o sırada orada bulunan bir adamın kızına bakıyordum. Kıza o kadar uzun süre bakmış olmalıyım ki Resûlullah fark etti ve eliyle başımı diğer tarafa çevirip bakışlarımı kızdan ayırdı. Ardından '*Yapma delikanlı! Bugün bakışlarını muhafaza edenin günahları affolunur.*' buyurdu."¹¹

Bir gencin günaha kapılmasına engel olmak için nezaketle yapılmış bir hareket, ne latif, ne tatlı dilli bir uyarı... Ne onu azarlıyor, ne de hatasından dolayı utandırıyor. Bir anlık nefesine kapılan gence "Bakma!" demeksizin yanlışından uzaklaştırıyor.

Efendimizin yaşadığı evde kendi çocuklarının yanı sıra eşlerinin önceki evliliklerinden çocukları da bulunmaktaydı. Bunlardan birisi de Ömer b. Ebî Seleme... Ömer, efendimizin eşi Ümmü Seleme'nin ilk evliliğinden doğmuştu. Henüz 6 yaşında iken Resûlullah'ın evinde yaşadığı bir olayı şöyle anlatıyor:

"Allah Resûlü'nün evinde küçük, yetim bir çocuktum. Bir gün beni yemeğe çağırdı. Yemek yerken elim tabağın her tarafında dolaşıyordu. Resûlullah bana '*Yaklaş çocuğum, besmele çek,*

11 Ebû Bekr Abdullâh b. Zübeyr el-Humeydî, *Müsne'd*, nşr. Hasen Selim Esed ed-Dârânî, Dârû's-Sekâ, Dımaşk 1996, I, 424; Tayâlisî, *Müsne'd*, IV, 455; Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk el-Fâkihi, *Ahbârü Mekke fî kadîmi'd-dehri ve hadîsihi*, nşr. Abdulmelik Abdullâh Dehîş, Dârü Hadar, Beyrut 1414, IV, 292.

sağ elinle ve önünden ye.’ buyurdu.¹² Başımı okşadı ve bana dua etti.¹³ Bundan sonra hep öyle yemek yedim.”¹⁴

Küçük Ömer’in aldığı uyanıyı bu derece içselleştirip öğrendiğini bir ömür devam ettirmesine sebep, uyarının naifliği olsa gerek...

Efendimizin evine rahatça girip çıkabilen isimlerden birisi de amcaoğullarından birisi olan Abdullah b. Abbas... Abdullah, aynı zamanda eşi Ümmü’l-mü’minîn Meymûne’nin de yeğeni... Bu sayede Allah Resûlü’nün ev halleri hakkında da bilgi sahibi olmamız mümkün oluyor. Küçük Abdullah bir ziyaretini şöyle anlatıyor:

“Bir seferinde teyzem Meymûne’nin evinde gece yatısına kalmıştım. Allah Resûlü geceleyin uyanıp abdest aldı. Ben de uyanık olduğum için duramadım ve kalkıp yaptıklarının ayısını yaptım. Sonra namaza durdu. Ben de gelip sol tarafında namaza durdum. Eliyle başımın üzerinden tutup beni sağ tarafına geçirdi.”¹⁵

Resûlullah’ın meclisine ashâbı, misafirleri, hanımlar ve dahi çocuklar da iştirak ediyorlardı. Efendimiz bu çocukları birer yetişkinmişçesine muhatap alıyor; haklarına riayet ediyordu. Yine Abdullah b. Abbas bir anısını şöyle anlatıyor:

“Bir gün teyzelerimden Ümmü Hufeyd, Allah Resûlü’nün meclisine ikram olarak süt, yağ ve keler eti gönderdi. Allah Resûlü yemeğin ne olduğunu sormadan elini uzatmazdı. Elini cinsini öğrenince elini geri çekti. Arkadaşları ‘haram mıdır Ya

12 Humeydî, *Müsned*, I, 259; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 734; el-Huseyn b. Mahmûd b. el-Hasen Muzhiruddîn ez-Zeydânî, *el-Mefâtih fî şerhi’l-Mesâbih*, nşr. Nureddin Tâlib, y.y., 2012, IV, 499.

13 Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye*, nşr. Mâhir Yâsin el-Fahl, Dârü İbni’l-Cevzî, Demmâm 1432, I, 186

14 Ebû Avâne Yakûb b. İshâk en-Nisâbü’rî, *Mustahrecu Ebî Avâne*, nşr. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî, Dârü’l-Mârif, Beyrut 1998, V, 165.

15 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 1993.

Resûlallah?’ dediler. Efendimiz ise ‘*Haram değildir, yalnız benim akrabalarım arasında pek bilinmez, ben de sevmedim.*’ buyurdu. Bunun üzerine etrafındakiler yemeğe devam ettiler. O et haram olsa Allah Resûlü’nün sofrasında bulunması mümkün değildi. Allah Resûlü sütü aldı. Sağ tarafında ben oturuyordum. Âdeti üzere bana döndü ve ‘*Abdullah, süt senin hakkındır. Ama izin verirsen amcandan başlayayım.*’ dedi. Ben ise hemen ‘olmaz, vallahi senden gelen ikramı kimseye bırakmam’ dedim ve sütü alıp içtim...”¹⁶

Hiz. Peygamber, çocuktur diyerek Abdullah’ın hakkını görmezden gelmemiş; bilakis yetişkin bir birey gibi onun müsaadesini almak istemişti. Bu davranış, çocuk haklarına riayetin ve gözetilmesi gereken hukukun apaçık bir örneği olmuştur.

Efendimizin sohbetine iştirak edenlerden birisi de Hiz. Ömer’in oğlu Abdullah b. Ömer... Abdullah küçük yaşta iken babası ile birlikte geldiği bir meclisten şöyle bir anısını paylaşıyor:

Bir gün Allah Resûlü, ashabına ‘*insanoğlunun hali yaprak dökmeyen bir ağaç vardır ki ona çok benzer, hangisidir dersiniz?*’ diye sordu. İnsanlar bâdiyenin çeşitli ağaçlarını saydılar. Ben o zaman küçük bir çocuktum. Aklımdan ‘hurma ağacıdır’ diye geçirdim. Bunu bilen ben olmak istedim ama küçük olduğumdan söylemeye çekindim. Allah Resûlü ‘*O hurmadır.*’ buyurdu. Ben aklımdan geçeni sonradan babama anlattım. ‘Cevabı sen verseydin bu beni nelere nelere sahip olmaktan daha çok sevindirirdi’ dedi.¹⁷

Abdullah b. Ömer bir başka anısında şunları paylaşıyor:

“Allah Resûlü’nün ashabından her kim bir rüya görse, gelip anlatır ve yorumlatırdı. Ben de Allah Resûlü’ne anlatabileceğim bir rüya görmeyi çok istiyordum. Henüz bekâr bir delikanlıy-

16 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 2668.

17 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 2215.

dım ve mescitte uyurdum. Bir gece rüyamda iki meleğin beni kucaklayıp cehenneme taşıdıklarını gördüm. Orası sanki bir kuyunun bükümüne gibiydi. İçinde tanıdığım insanları görüyordum. Bunun üzerine ‘Allah’ım, ateşten sana sığınırım!’ demeye başladım. O esnada bir başka melek onlara katıldı ve bana ‘Korkma!’ dedi. Ben bu rüyayı ablam Hafsa’ya anlattım. O da Resûlullah’a anlatmış. Efendimiz ‘*Abdullah ne güzel bir insan, gece namazı da kılsa.*’ buyurmuş.”

Oğlu Salim b. Abdullah, Allah Resûlü’nün bu tavsiyesini kulağına küpe edinen babası Abdullah b. Ömer’in, o günden sonra geceleri çok az uyuduğunu ve vaktini ibadetle geçirdiğini söylemiştir.¹⁸

Hız. Peygamber sokakta gördüğü çocuklarla şakalaşır, bineği ile rast geldiyse bir ikisini muhakkak tergisine alırdı. Amcasının torunu Abdullah b. Cafer b. ebî Tâlib şöyle anlatıyor:

“Ben küçük bir çocukken dışarıda oynuyordum. Allah Resûlü bir seferden dönmüştü. Ben onu karşıladım, O da beni bineğine alıp önüne bindirdi.”¹⁹

Bir başka çocuk sahabî Seleme b. Ekva‘ anlatıyor:

“Allah Resûlü beni bineğinin tergisine bindirdi. Başımı okşadı, parmaklarım sayısınca, defalarca, benim için ve benden gelecek nesil için Allah’tan bağışlanma dileyerek dua etti.”²⁰

Terkisine aldığı bir diğer isim Abdullah b. Abbas ise şunları aktarıyor:

“Peygamber aleyhisselama bir katır hediye edilmişti. Kıldan yapılmış bir ip ile onun üzerine bindi, beni de tergisine bindirdi. Bir süre benimle yol aldı. Ardından ‘*Çocuğum*’ dedi. Ben ‘Emret ya Resûlallah’ dedim. ‘*Dinle bak sana ne anlatacağım:*

18 Abdurrezzâk, *el-Musannef*, I, 505; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 73.

19 Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, I, 187.

20 Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebir*, VII, 24.

Sen Allah'ın emir ve yasaklarına uy ki, O da seni gözetip kollasın. O'nu dinlersen O'nu hep yanında bulursun. Rahatlığın bolluğun olduğu zamanlarda O'nu an ki, zorluk anında O da seni ansın. Bir şeye ihtiyacın olunca Allah'tan iste. Yardım istersen sadece O'na sığın. Allah'a yemin olsun ki, bütün insanlar toplanıp sana zarar vermek istese, Allah onu sana yazmadıysa hiçbir zarar veremezler. Sana fayda sağlamak isteseler de, Allah onu sana yazmadıysa hiçbir fayda veremezler. diyerek bana öğütte bulundu.”²¹

“Bir başka gün çocuklarla koşup oynuyordum. Arkamı döndüğümde bir de ne göreyim, Resûl aleyhisselam gelmiş! ‘Allah Resûlü kesin benim için gelmiştir’ dedim ve koşup bir evin kapısının arkasına saklandım. Bana yaklaştığını farketmemiştim, ensemden yakalayıp avucunun içiyle bir şaplak attı. ‘Haydi git bana Muaviye’yi çağır.’ dedi. Muaviye onun katibiydi. Ben hemen dediğini yapmak için koştum. Yanına varınca ‘Allah Resûlü seni çağırıyor.’ dedim...”²²

Efendimizin çevresinde yer alan çocuklardan birisi de, çok sevgili dadısı Ümmü Eymen’in oğlu Üsâme... İleride Resûlullah’ın şanlı kumandanlarından birisi olacak olan güzide sahabî... Efendimiz Üsâme’yi o kadar seviyor ki, babası ve efendimizin evlatlığı Zeyd b. Hârîse’ye de olan sevgisinden dolayı ‘sevdiğinin oğlu sevdiği’ diye biliniyor.²³ Üsâme, çocukluğunda Allah Resûlü’nün kendisine gösterdiği şefkati şöyle anlatıyor:

“Ben küçük bir çocukken Allah Resûlü beni bir dizine oturur, diğerine de torunu Hasan’ı alırdı. İkimizi birden tutarak

21 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 2769; Tirmizî, *Sıfatu’l-kıyâme*, 59; Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek*, VI, 433.

22 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 6; Ebu’l-Kâsım Abdulmelik b. Muhammed b. Abdullâh b. Bîşrân el-Bağdâdî, *Emâlî İbn Bîşrân*, nşr. Ahmed b. Süleymân, Dâru’l-vatan, Riyâd 1999, s. 106.

23 Bu hitap kitap ismine dahi yansımıştır. Bk. Ebu’l-Kasım Abdullah b. Muhammed b. Abdilaziz b. el-Merzûbân el-Begavî, *Müsnedü’l-hubbi’bni’l-hub Üsâme b. Zeyd*, I, 34.

‘Ben bu ikisini seviyorum. Allahım sen de onları sev.’ diyerek bize dua ederdi.”²⁴

Allah Resûlü’nün hizmetindeki gençlerden birisi olan azadlı köle Sefine ise şunları anlatıyor:

“Ben Allah Resûlü’nün eşi Ümmü Seleme’nin kölesiydim. Bana ‘Seni azâd edeceğim ama bir şartım var. Yaşadığın müddetçe Allah Resûlü’nün hizmetinde bulunacaksın.’ dedi. Ben de ‘siz şart koşmasanız da ben yaşadığım müddetçe Resûlullah’tan ayrılmam zaten’ dedim. O da beni azâd etti.”²⁵ Bir gün Allah Resûlü ile birlikte bir yolculuktaydık. Ben insanların eşyalarını taşıyordum. Taşıdığım şeylerin çokluğunu gören Resûlullah ‘Sen ancak bir sefine (gemi) olmalısın.’ diyerek bana takıldı. İşte Sefine ismim oradan gelir.”²⁶

Sefine bu lakaptan çok hoşnut olmuş, o günden sonra kendisini hep bu isim ile tanıtmıştır.²⁷ Sefine Allah Resûlü’ne on yıl hizmette bulunmuştur.²⁸

Sâib b. Yezîd ise Allah Resûlü’nün haccına iştirak etmiş bir çocuk sahâbi... O zaman yedi yaşında olduğunu²⁹, Tebûk seferi dönüşünde Efendimizi karşılamak için çocuklarla birlikte Vedâ Tepesine çıktıklarını anlatıyor. Hasta olduğu bir gün yaşadıklarını ise şu sözlerle ifade ediyor:³⁰

24 Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, nşr. Heyet, Dâru’t-te’sil, Kahire 2012, X, 209.

25 Muhammed b. İbrahim b. İshak Sadreddin el-Münâvî, *Keşfü’l-menâhic ve’t-tenâkih fi tahrîci ehâdisi’l-Mesâbih*, nşr. Muhammed İshak Muhammed İbrahim, y.y., 2004, III, 143.

26 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 108.

27 Ebu’l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed el-Beğavî, *Mu’cemu’s-sahâbe*, nşr. Muhammed Avd el-Menkûş, İbrahim İsmail el-Kâdî, Mibretu’l-âl ve’l-as-hâb, Kuveyt 2011, III, 158.

28 Beğavî, *Mu’cemu’s-sahâbe*, III, 160.

29 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 82.

30 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 85.

“Bir gün hastaydım. Teyzem elimden tutup beni Allah Resûlü’ne getirdi ve ‘Ya Resûlallah! Bu benim kardeşimin oğlu, ağrısı var’ dedi. Allah Resûlü başımı okşadı ve şifa bulmam için bana dua etti. Ardından abdest aldı, ben de sudan içtim. Ardından ayağa kalktım ve O’nun sırtı tarafına dolandım. Omuzlarının arasındaki kuş yumurtası gibi olan mühür izini gördüm.”³¹

Efendimizi hatıratında yaşatan sahabiler çocukluklarına dair anıları birbirleriyle de paylaşarak O’nu ve kendilerine olan hüsnü muamelelerini anarlardı. Ebu Bekir’in (r.a.) torunu olan Abdullah b. Zübeyr, Efendimizin amcağlu Abdullah b. Abbas’a ‘hatırlıyor musun, Resûl efendimiz bir seferden dönerken onu karşılamıştık da beni terkisine almıştı, seni almamıştı. O hep çocukları bineğine alırdı’ diyerek sohbet ettikleri kaynaklarımızda yer alır.³²

Hz. Peygamber, etrafındaki çocuklarla yeri geldiğinde şakalaşmış, latifede bulunmuş; yeri gelmiş onlarla yetişkin birer bireymişlercesine sohbet etmiş, duygularına, kontrol edemedikleri davranışlarına karşı müsamaha ile muamele etmiştir. Onlara her daim dua etmiş ve güzel ahlak sahibi olmaları için nasihatlerde bulunmuştur. Çocuklarına sevgi göstermeyi dahi bilmeyen, onları bir kez dahi öpmediklerini ifade eden kimse-leri rahmet ve şefkatten yoksun olmaları sebebiyle uyarmıştır. Bu muamelelerin çocuk dimağında bir ömür unutulmayan hoş anılar olarak kalmasının yanı sıra, Allah Resûlü’nün güzel ahlakının ve çocuklara hüsnü muamelesinin örnekleri olmuştur. Böylece bizlere İslam’ın diğer tüm emir ve yasaklarında olduğu gibi, çocuk terbiyesinin de nasıl olması gerektiğini bizzat yaşayarak göstermiştir.

31 Buhârî, Vudû’, 41; Müslim, Fezâil, 111.

32 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 515.

Çocuk zaten saf ve olması gereken yüksek bir mevkide iken, bizim onlara aktarmak istediğimiz şey, bizde ne kadar mevcut ve üzerimizde nasıl duruyor? Kim bilir belki de çocuklar hiçbir şey söylemeden bize anlatmalı bazı şeyleri.

Belki de Çocuklardan Biz Dinlemeliyiz

Mevlâna İDRİS
Şair-Yazar

Mikro ve makro savruluşlar çağında ayakta kalmak ya da bir ilkeyi, güzelliği aktarabilmek sıkı bir ceht istiyor.

Kim istemez inandığı güzel bir şeyi çocuğuna aktarmayı; herkes ister.

Görsel bir cangılın içindeyiz, her an üzerimize boca edilen dijital çöplerin altında nefes almaya çalışıyoruz. Dünyanın çeşitli sokaklarında hiç eksilmeyen bir şiddet ve kanlı krizler mevcut. Böyle bir vasatta çocuğa efendimizi anlatmak ne kadar mümkün?

Her birimiz bu soruya cevap verebiliriz ama sanırım başlangıç noktamızda kendimizden hareket etmemiz bir mecburiyet gibi. Yani şu: Efendimiz bize nasıl anlatılmıştı? Kendi çocukluğumuza dönelim; (Diyelim ki 50 yıl önce) O yılların aktarım usulü ve tekniklerine baktığımızda dört temel merkez görüyoruz: Aile, okul, toplum ve medya (kitap, radyo, tv, gazete.) Kuşkusuz bunların hepsi de birbirini etkileyen ağırlık noktalarıydı.

Günümüzde dijital medya başta olmak üzere internet tabanlı çok sayıda başka etkileşim merkezlerinin ağırlığını hepimiz hissediyor ve yaşıyoruz. Yetişkinlerin bile kolayca altından kalkamadığı bu dijital fırtına içinde algı olarak daha savunmasız olduğunu kabul ettiğimiz çocuğa nasıl ulaşacak ve ona bir değeri nasıl anlatacak/aktaracağız? Kolay bir cevabı yok sorunun.

Elli yıl önceki, hatta beş yıl önceki, hatta bir yıl önceki teknoloji ve hız dünyasında değiliz. Hız ve içerik sürekli artarken bırakalım çocuğu kendimize bile ulaşmanın özel bir çaba istediğı zamanların içinde olduğumuz açık.

Şu var: Birçok merkez farklı amaçlarla çocuğa ulaşmak istiyor. Bunların bir kısmı ticari ama farklı ideolojik veya inanç aktarımı amaçlı çok sayıda içerik üretimi de var. Cazip görsel efektli oyun ve programlardan tutun, her zihinsel ve sosyal düzey için de ayrıntılı çalışmalar, sonsuz diyebileceğimiz bir çeşitlilikte çocukların elinin altında bir “tıklamaya” bakıyor.

Dijital zehirlenme diye uç bir nokta var ve az sayıda kişi bunun dışında kalabiliyor. Artık tekil insanların ve toplumların zamanı değişik sebeplerle reelden çok dijital ortamlarda geçiyor. Herkesin her gün dillendirdiğı ama dışına çıkmanın pek de mümkün gözükmediğı bu yeni dünya giderek etki alanını artırıyor ve çocuklar hiçbir zaman bunun dışında olmadı ve olmayacak.

Müslüman bir anne baba başka zamanlardakinden daha çok endişe içinde. Zira bırakın çocuğa bir değer aktarmayı, kendisi bile çocuğuna ulaşamama sorunuyla karşı karşıya. Dijital yoğunluğun atomize ettiğı ilişkiler ve duygular ister istemez çocukla iletişimi de hiç düşünölmeyen noktalara savurdu.

Aile içindeki durum tek fotoğraf değil. Okullarda da öğretmenler aynı sorunun farklı cepheleriyle savaşmak durumunda kalıyor. Sınıftaki öğrencilerin çoğı dersleri sıkıcı buluyor ve zihinlerinde yarım kalmış bir oyun ya da diziyi döndürmekle veya sosyal medyadaki herhangi bir mecranın patikalarını düşünmekle meşgul.

Tamam ama işte nasıl anlatacağız anlatmamız gerekeni?

Galiba önce çocukla muhatap olunacak sağlıklı zeminin var olup olmadığı meselesi var.

Çocukla otoriter gelenekler üzerinden bir iletişim artık pek mümkün değil ve zaten faydaları da tartışılır. Evlerdeki birden fazla ekran ve hatta telefon ve tabletler sebebiyle her kişiye en az bir ekran giderek standartlaşıyor. Aynı ekranın karşısında bile olunamayan atomize zamanlar.

Aile içinde ebeveyn, Efendimizi anlatacak iletişim frekansı-na sahip olsa bile acaba anlatacak bilgi donanım ve yöntemine sahip mi? Bu dahi mümkünse bu bilgilerin oturacağı içtenlik zemini var mı? Sözelimi çocuğa efendimizin o olağanüstü cömertliğini anlatan ebeveyn; kendi günlük yaşamında cimrice tutumlar gösteriyorsa, anlattığımız şey çocukta ne kadar kalabilir?

Yani anlatılan peygamber ve onun öğretisi o evde bir atmosfer olarak yaşanmıyorsa aktarılan bu bilgilerin nasıl bir anlamı olacak? Demek ki bir evde çocuğa ebeveynin doğrudan anlatımı, arkasında anlatılan şeyle paralel bir hayatıyat barındırmıyorsa soru işaretlerinin doğması kaçınılmazdır: “Bana ölü bir bilgi öğretiyor!”

Oysa efendimiz bizim için kıyamete kadar hayatın kaynağı ve âlemlere rahmet olarak gönderilen son peygamber.

Diyelim ki bu güçlük de mevzubahis değil ve ebeveyn çocuğa mümkün olan en iyi şekilde anlattı ve çocuk da bu bilgiyi davranışlar ve arka plan olumlu atmosferle içselleştirdi. Sokağa çıktığında, toplumsal ilişkilerin girift ağında farklı ve hatta tatsız davranışları gördüğünde, öğrendiği örnek insan ve davranışlar bütününe ait zihinsel örgü sık sık sabote olmayacak mı?

Toplumu geçelim, hatta okulu da geçelim; Artık hemen kimsenin dışında kalamadığı her ölçekteki dijital medya platformlarının etkisini ne yapacağız?

Herhangi bir düşünce, öğretisi, inanç dolaşıma girdikten sonra onun hayatıyatını sağlayan atmosferden daha yoğun, karşıt, zıt veya başka atmosferler varsa nasıl olacak?

Müslüman bir toplumda, toplumsal dinamiklerin de aynı hassasiyetle örüldüğü bir toplumda bu konudaki çelişki ya da sorunlar daha az olacaktır kuşkusuz.

Demek ki Müslüman bir toplum, ilişkilerin mimarisini de aynı duyarlıklara bağlı olarak ördüğünde; yani medya dâhil kendi değerleriyle uyumlu bir hayat atmosferi, gündelik işleyiş inşa ettiğinde, çocuğun kendi zihniyle hayat arasında daha az çelişki ve sorun yaşayacağından bahsedebiliriz.

Ne var ki hayat ve dünya artık bu kadar tutarlı ve hassas değil.

Seküler düşünce ve onun sayısız renklerini her gün yeniden üretip değişik sos ve amaçlarla yayan küresel etki ağları içindeyiz.

Erdem bir masal değil ama her yönüyle erdemli insanlara rastlamak artık bir masal gibi. Zaten belki de sorun biraz bu: Artık o her yönüyle emin olduğumuz insanların hızla aramızdan çekilmesi. Kuşkusuz görsel hafıza çağındayız ve hakikat artık kulağımızdan değil, daha çok gözlerimizden giriyor zihinimize. Dolayısıyla her yerde bakacak bir ekran arıyoruz. Sonsuz çeşitlilikteki seküler içerik okyanusunda bir saman çöpüne tutunmak gibi bir algı zaman zaman zihinleri yoklamakta.

Çare daha etkin medya ile daha etkin içerik üretmek mi acaba?

Kuşkusuz değil. Sonsuz bir kurgu ve hemen her değeri araçsallaştırmanın getireceği propagandist etki ve tepkinin sonuçları da pek istenen bir şey olmamalı.

Sorunu kendi içimde tartışıyorum ve efendimizi ister klasik çağlarda, isterse günümüzde anlatmanın arka planında onun mübarek hayatından alınmış, aynı içtenlikten beslenmiş tekrarlar bulunmuyorsa; çocuk öğretilen sayısız bilginin izlerini yaşayan insanların üzerinde hiç görmüyorsa, bu bilgiler ne işe yarayacak diye soruyorum.

Genç bir arkadaşım geliyor aklıma; bu genç arkadaş üniversiteyi bitirdikten hemen sonra biraz daha seçici bir bakışla “yeniden” Müslüman olmuş! Kendisiyle tanıştığımızda gözleri ıslıl ıslıl şöyle dediğini hatırlıyorum: “Ben Müslüman oldum, bir süre çeşitli kaynaklardan peygamberimizin hayatını okudum. Şimdi şöyle yapıyorum: Her gün peygamberimizin yaptığı bir şeyi hayatıma alıyorum, her gün onun başka bir sünnetini yapıyorum. Mesela yoldaki bir taşı kaldırıyorum, öbür gün bir çocuğu sevindiriyorum, öbür gün bir kediye süt veriyorum, öbür gün tanımadığım insanlara selam veriyorum... Liste uzayıp gidiyor. Ama bu bilinç ve her gün başka bir sünneti hayata geçiren genç insan beni etkilemişti, hâlâ da etkiler. O bilgilerden ben de haberdardım, beni etkileyen şey o insani tutum ve eyleme geçen iyimser, gülümseyen bilinçti.

Şunu da biliyorum; o genç dostum çok sayıda çocuk ve yetişkini de etkiledi. İçtenlik, samimiyet biraz böyle bir şey. Terside doğru; Yani yapmacık anlatılar ve çelişen davranışların izleyende uyandırdığı kekre tat.

İslami ilimlerin -başta siyer ve hadis olmak üzere her şubesi- efendimizin hayatından ve vazettiği ilkelerden hareketle bir metodoloji içinde onu ve dinin hükümlerini, hikmetlerini açılar. Bütün bu ilmi faaliyetlerin bağlamı ve süreçleri belirli ve sahih bir aktarımı, birikimi amaçlar.

Efendimize ait sevgiyi hissetmek, içselleştirmek ve aktarmak ise açıktır ki bilgi dışında başka bir düzleme ihtiyaç duyar. Kanaatimce işin bu cephesinde aslolan şey, bilgi aktarımından daha fazla bir şeydir.

İnsanı insan etkiler, toplum etkiler. Şimdi toplumları medya etkiliyor, küresel/fabrikasyon duygu, düşünce, serüven, entrika, şiddet, şu bu.

Her türlü iletişim aracından daha etkili ve doğrudan olan şeyin insan olduğuna inanıyorum. Çok güzel filmlerin, prodüksiyonların etkisi bile sınırlıdır. Oysa bir insanla ilişkimde gör-

düğüm yaklaşım ve hareketlerin bendeki etkisinin daha kalıcı olduğunu biliyorum. Ve bilmiyorum başkalarında da öyle mi?

Teknik araçların değiştiği ama duyguların değişmediği bir tarihselliğin içindeyiz. Efendimizin hayatından süzülerek bize aktarılan muhteşem tablolar içinde bize rahatsızlık veren bir şey yok. Bize ancak zor gelen şeyler olabilir, ama zaten değerli olan biraz da Müslüman'ın bu seçici tavrı değil mi?

Onun hayatından levhaları okuyan, dinleyen biri artık nasıl kötü biri olabilir?

Ama biz çok yabancılaştık, boğucu etkileri olan ne çok şeye maruz kalıyoruz her gün, ayakta kalmamız bile bazen bir mucize.

Görünce Allah'ı hatırlatan şahsiyetlerden söz edilir.

Üzerinde efendimizin zarafetinden izler taşıyan insanlara muhtaç olduğumuzu düşünüyorum. Bunun bilgiden farkı hem biliyor hem yaşıyor olması.

Sadece bilmek yetmiyor. Hatta bir bilginin sürekli tekrarı o şey hakkındaki duyarlılığı aşındırabilir. Bir şeyi silmenin yollarından birinin de sürekli altını çizmek olduğu söylenmiştir.

Hayatın içinde ışıldayan güzel ahlak... Ve o ahlakın mem-bai ufuk insan. Efendimiz. Biz zaman zaman savrulsak da orada şaşmaz bir pusula.

Yazıyı yazarken farklı dönemlerdeki siyer anlatılarından bazı yöntemler ve anlatıcılar geçiyor gözümün önünden. Hangisi beni neden etkiledi diye düşünmeyi sürdürmeye çalışıyorum, iki ayrı nokta beni etkileyen şeylerin başında geliyor: Allah Resûl'nün eşsiz kararlılığı ve sonsuz iyilik/merhamet ve davranış incelikleri.

Şimdi dünyanın muhtelif yerlerinde akan kanları geriye doğru takip edip ölen ve öldürülenlerin kimliklerine bakınca neyi ihmal ettiğimizi bir defa daha dehşetle düşünüyorum.

Nerede kaybettik? Anlatmaya geçmeden önce anlamayı nerede kaybettik?

Şimdi sonsuz gibi gözüken anlatma imkânlarının olduğu bir çağdayız. İnterneti olan konuşuyor veya değişik her türlü mesaja maruz kalıyor. Bakış açısına göre bu hem bir imkân, hem de dezavantaj.

Efendimizi kaç asırdır anlatan eserler ve insanlar hep var ve olacak. Herhâlde bu anlatılanlara yeni bir şey ekleyemeyiz. Ama anlatım tekniklerine ve kendi içinde derinleşen insanların anlama tekniklerine yeniden bakabiliriz.

Yeni anlatım mecraları için o mecranın dil kurallarına uygun yeni içerikler üretebiliriz. Bunun içinde çizgi film de var, reel film de, müzik ve kurgu da. Güneşin altındaki bilinen şeyleri tazeleyen bakış, sanatçı bakışıdır ve çağdaş anlatı dilinin bütün şubeleri bu anlatının yardımcılarıdır.

Çağrı filmini hatırlayalım. Her yıl böyle birkaç film yapıldığını hayal edelim. Neye yarayacak diyenler olabilir, yapmamak neye yarıyor diye sorarım ben de.

Şimdi insanlar ve çocuklar da aşırı konformist. Yani herkes bırakalım okumayı, izlemek istiyor ve izleme dünyasında bile anlık sıkılmalar, oflayıp puflamalar vaka-i adiyeden.

Fakat şunu söylemiyorum: Her ay büyük bir film çekilse, her mecrada sürekli bu konu anlatılsa da bizim beklediğimiz sonuç gerçekleşmeyebilir. O yüzden bendeniz ısrarla onun ilkelerini ve gündelik hayatla beraber geniş hayata bakışını içselleştirmiş; onun gibi yaşamanın sevincini, hüznünü, inşirahını ve diğer açılımlarını içinde/üzerinde taşıyan güzel insanların varlığını değerli buluyor ve hiç popüler olmasalar da bu insanların yalnızca “yaşıyor olmaları”nın eşsiz bir anlatı olduğuna inanıyorum.

Onu çocuklara nasıl anlatmalı sorusuna yeniden dönersek, onu nasıl anladığımız sorusuna da eğilmemiz gerekir. Toplumsal düşünce ve davranış iklimi ve bu iklim içindeki güzel

çiçekler, ağaçlar gibi olan iyi insanlar... Ama şu da yok mu: Nobranlığı, kabalığı, “Buradan böyle kesiyorum kaba kâğıdı.” çiğliklerini din diye her gün ağdalı tartışmalarla gözümüze sokanlar “piyadasında” nasıl olacak bu işler?

Dilde salavat ama gözler felfecir ve dolar okuyorsa işimiz zor değil mi?

Çocuk zaten saf ve olması gereken yüksek bir mevkide iken, bizim onlara aktarmak istediğimiz şey, bizde ne kadar mevcut ve üzerimizde nasıl duruyor? Kim bilir belki de çocuklar hiçbir şey söylemeden bize anlatmalı bazı şeyleri.

Özellikle hadislere baktığımız zaman efendimizin eşsiz incelikte bir yaşama/düşünme pratiğini görüyoruz. Bu ilkelerden birkaçı bile hakkıyla uygulansa dünya daha güzel bir yer olacak, farkındayız. Ama güneş nasıl her sabah doğuyorsa, karanlık da her akşam çöküyor ve karanlığa mahsus, karanlıktan beslenen şeyler de dünyamızı dolduruyor.

Bu hep böyleydi ve böyle olmaya devam edecek.

Güncel mecralarda incelikli işler elbette ihmal edilmemeli ama hâlâ yaşamaktan daha büyük anlatım tekniği bilmiyorum.

Bir dostumun Malatya İmam Hatip Lisesindeki anısıyla bitireyim: “İmam hatipte okuyorduk, küçük çocuklardık ve her gelen öğretmen idealizm adına bizim küçük omuzlarımıza sürekli bir şeyler yüklüyordu. Şöyle yap, böyle yap, şunu oku, şunu ezberle, şöyle konuş vs... Sonra bir gün başka bir öğretmen geldi, bize ödev yüklemiyor, bizimle birlikte, içimizden biri gibi düşünmeye çalışıyordu. Sonra sınıfımızı bir gün topluca lokantaya götürdü ve bize lahmacun ısmarladı. Bize anlatılan birçok şeyi unuttum, ama o gün orada bize ikram edilen lahmacunu ve arkasındaki sevgiyi unutamadım.

Hayat biraz da tercihlerden ve sonuçlarından ibarettir. İyi bakalım, neyi tercih etmişiz, sonuçlara neden şaşıyor ve yar-gılamaya çalışıyoruz?